

Æ

Historiska Val & Öden

Klassrumsrollspel om finska kriget 1808 - 1809

Historiska Val & Öden

Författare:

LINUS RÅDE

Illustrationer till Bondeupproret:

HENRIK HÄGGLUND

Övriga illustrationer:

ALBERT EDELFEIT

AUGUST MALMSTRÖM

Stort tack till:

ALLA ELEVER OCH LÄRARE VID SÄVAR SKOLA,
MIDGÅRDSKOLAN OCH ÖSTRA GYMNASIET
SOM TESTSPELAT OCH KOMMENTERAT.

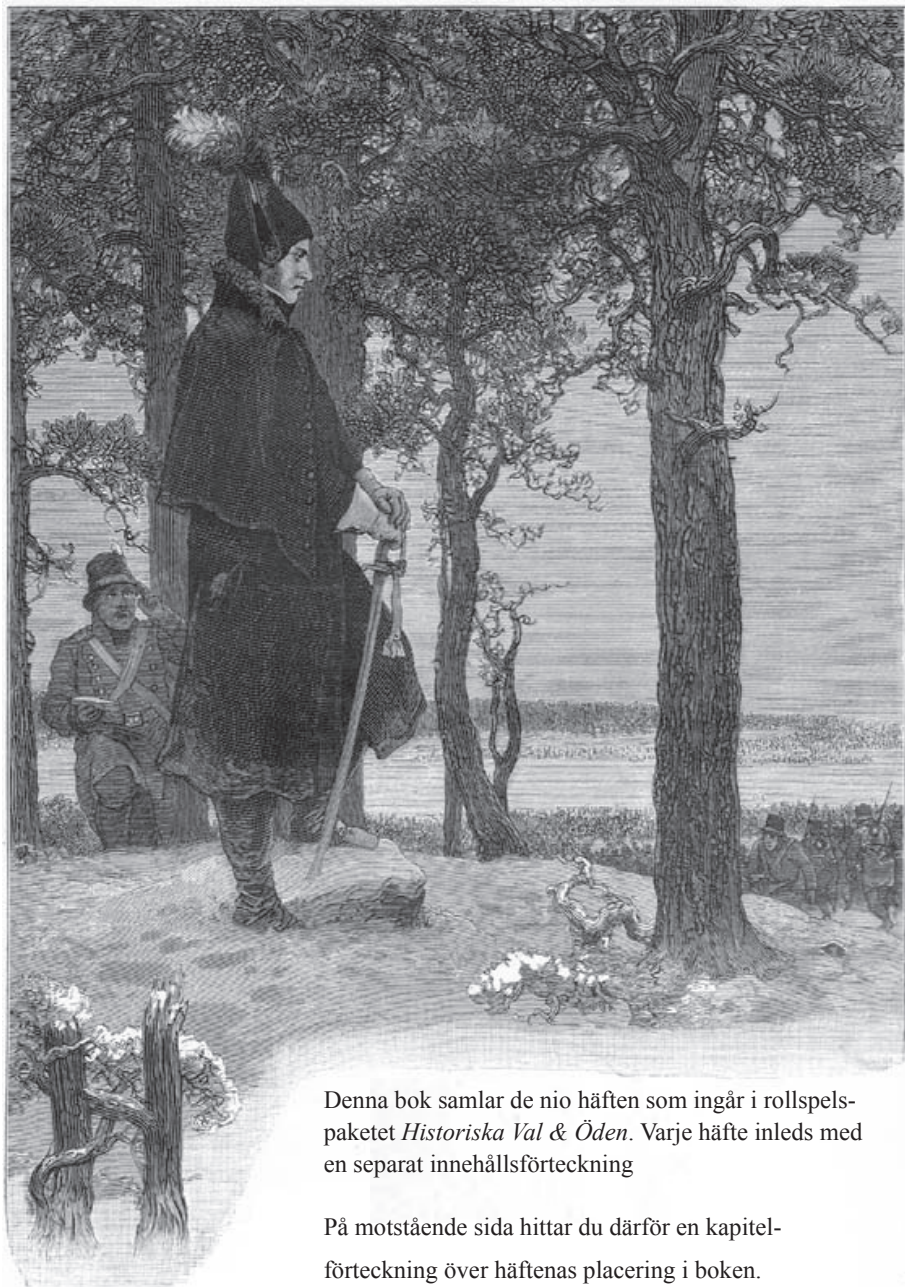

interaktiv

HISTORIA

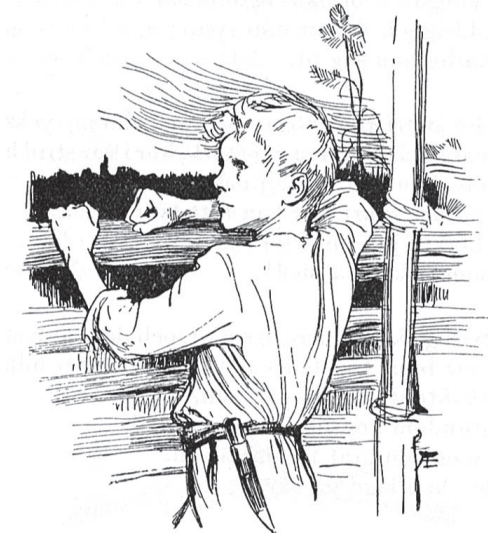

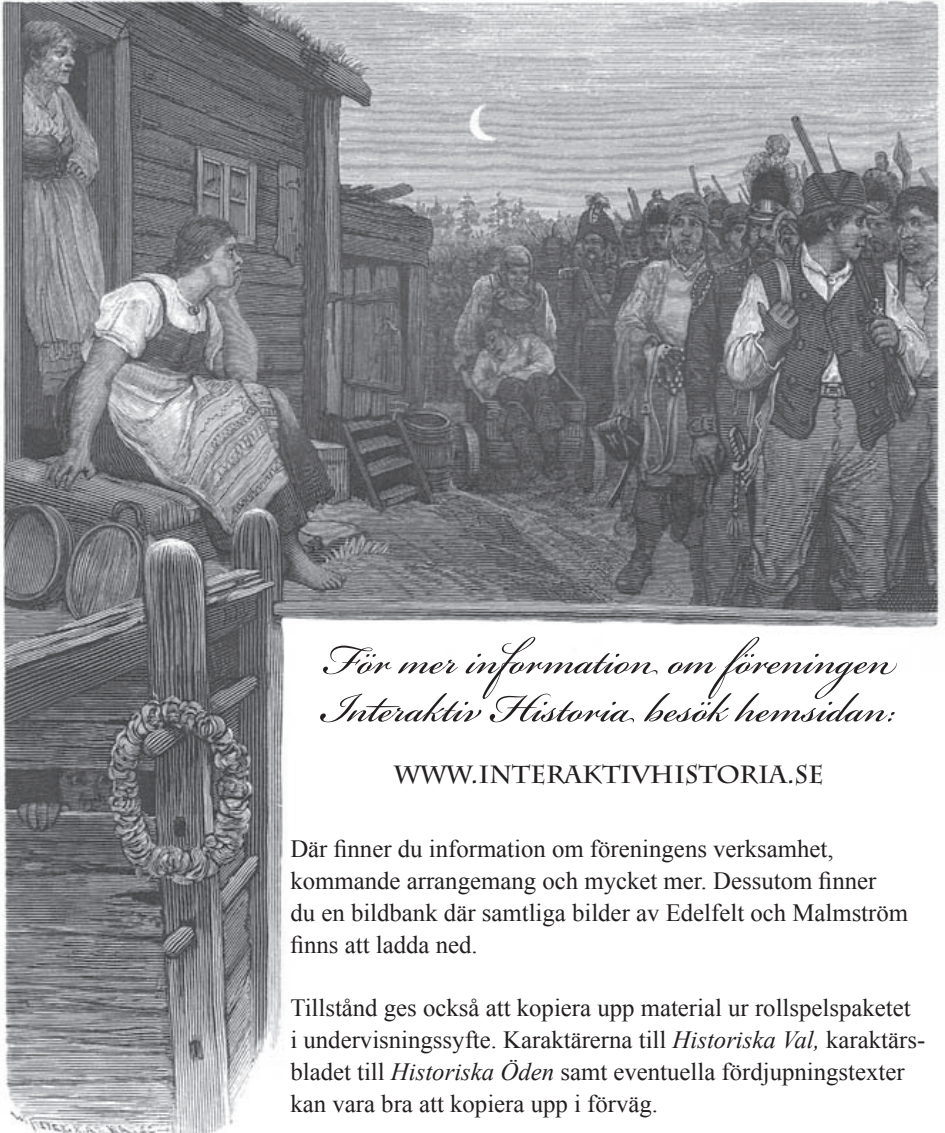
Denna bok samlar de nio häften som ingår i rollspels-paketet *Historiska Val & Öden*. Varje häfte inleds med en separat innehållsförteckning

På motstående sida hittar du därför en kapitel-förteckning över häftenas placering i boken.

Kapitelförteckning

KAPITEL	SIDA
INLEDNING	5
LIVET I SVERIGE OCH FINLAND CA 1750-1800	15
FINSKA KRIGET 1808-1809	29
HISTORISKA ÖDEN	43
HISTORISKA VAL: FÄSTNINGEN SVEABORG	55
HISTORISKA VAL: BONDEUPPROR I ÖSTERBOTTEN	81
HISTORISKA VAL: LANDSHÖVDINGEN	103
HISTORISKA VAL: REVOLUTIONEN 1809	125
LITTERATUR-RECENSIONER	151

*För mer information om föreningen
Interaktiv Historia, besök hemsidan:*

WWW.INTERAKTIVHISTORIA.SE

Där finner du information om föreningens verksamhet, kommande arrangemang och mycket mer. Dessutom finner du en bildbank där samtliga bilder av Edelfelt och Malmström finns att ladda ned.

Tillstånd ges också att kopiera upp material ur rollspelspaketet i undervisningssyfte. Karaktärerna till *Historiska Val*, karaktärsbladet till *Historiska Öden* samt eventuella fördjupningstexter kan vara bra att kopiera upp i förväg.

Om du har frågor eller kommentarer skicka ett mail till info@interaktivhistoria.se

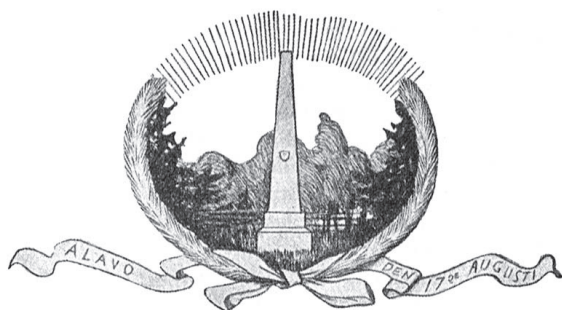

Inledning

Introduktionstexter till rollspelspaketet.

Innehåll

MÄRKESÅRET	7
INTERAKTIV HISTORIA	8
HISTORISKA TEXTER	9
HISTORISKA VAL	10
HISTORISKA ÖDEN	11
PEDAGOGIK	12
TEXTFÖRTECKNING	13

Märkesåret

2009 firar Sverige 200 år av fred, samtidigt uppmärksammas upplösningen av det enhetliga svensk-finska riket och skapandet av den konstitution som ända fram till 1974 var grunden i svensk lagstiftning.

Märkesåret 1809-2009 är ett samarbete mellan Sveriges och Finlands regeringar med syfte att lyfta fram den gemensamma svensk-finska historien. Ända sedan 1200-talet och fram till finska kriget 1809 var Finland den östra rikshalvan i det svenska riket. Än idag så finns starka historiska, språkliga och kulturella band mellan länderna.

För svensk del så innebar 1809 inte bara att man förlorade den östra rikshalvan. Konungen Gustav IV avsattes och i hans ställe kom den förste av ätten Bernadotte att sitta på den svenska tronen. 1809 stod också det sista slaget på svensk mark i Sävar vilket följdes av 200 år av fred. Det finska kriget 1808-1809 var det sista där svensk mark blev ett slagfält och där svenska och finska soldater stred sida vid sida som landsmän.

För Finland innebar finska kriget att landet efter Borgå lantdag 1809 blev ett ryskt storfurstendöme. Den stora autonomiteten från den ryska centralmakten och avskilnaden från det svenska riket innebar början på Finlands strävan mot självbestämmande.

Målet med detta rollspelsprojekt är att låta elever och lärare ta sig an roller som svenskar och finländare, höga som låga, militärer och civila, för att därigenom själva möta och diskutera de problem och umbäranden som människorna för 200 år sedan drabbades av i samband med finska kriget.

Interaktiv Historia

Föreningen Interaktiv Historia är ursprungligen en rollspelsförening med ursprung i Sävar. Vi har arrangerat rollspelskonvet och spelkvällar innan vi inför firandet av märkesåret påbörjade arbetet med en rad historiska projekt.

Interaktiv Historia kommer under 2009 att uppmärksamma 200-årsfirandet men det är en kontinuerlig process med arrangemang både före och efter märkesåret. Under 2007 gick Sävcon som vanligt av stapeln, guidade turer kring Sista Slaget arrangerades och en första pjäs i trilogin om händelserna 1807-1809 sattes upp. Den första delen i en rollspelstrilogi som liksom pjäsen följer de historiska händelserna 1807-1809 genomfördes på Sävcon. Både pjäsen och rollspelet utspelade sig kring fredsförhandlingarna i Tilsit mellan Frankrike och Ryssland 1807 och dess konsekvenser för krigets väg till Sverige.

Under 2008 sattes ytterligare en pjäs upp, denna gång dramatiserades den svenska fästningen Sveaborgs kapitulation. Under Sävcon så arrangerades även ett rollspelsscenario som utforskade Sveaborgs öde. En förstudie till *Historiska Val & Öden* togs också fram, vilket utjorde början på detta rollspelspaket till temadagen som kommer arrangeras av föreningen Noden i svenska och finska skolor under november i år.

Interaktiv Historia kommer i augusti 2009 att anordna ett historiskt återskapande (på engelska re-enactment) av slaget vid Sävar, med flera kring-arrangemang; bl.a. ett fredsläger för ungdomar, tidsresor och musikkonserter. Vi ser *Historiska Val & Öden* och märkesårets temadag som början på ett spännande arbete för att skapa ett levande rollspelsdokument som tar tillvara ungdomars intresse för historien och kan användas i undervisningen även efter märkesåret!

Historiska texter

Förutom de två rollspelsmetoder som beskrivs närmare nedan så ingår även fördjupnings- och instuderingsmaterial i rollspelspaketet. Som historisk grund finns två texter riktade till både lärare och elever som behandlar livet i Sverige och Finland från 1750 fram till början av 1800-talet och sammanfattar det finska kriget 1808-1809 då Finland och Sverige skiljdes.

Texterna kan användas som instuderingsmaterial av eleverna om man har flera lektionstillfällen till förberedelser inför rollspelet. Texten som behandlar finska krigets händelseförlopp 1808-1809 fungerar också som en tidslinje där man kan se under vilka skeenden de olika scenarion som ingår i *Historiska Val* utspelar sig. För den lärare som vill arbeta med *Historiska Öden* så är denna text också kopplad till diskussionsmallen i *Historiska Öden*.

Texten kring livet från början av 1750 och fram till tidigt 1800-tal tar upp de stora dragen i svensk samhällsutveckling under denna tid. Den är en bra startpunkt för hela arbetet med rollspelet då den ger en sammanfattning av ståndssamhället och den svenska politiken fram till krigsutbrottet.

Som en bilaga till rollspelspaketet medföljer också en samling litteratur-recensioner där böcker som använts under skapandet av rollspelet eller som vi ansett passande studiematerial för händelserna 1808-1809 kort presenteras. Dessa korta recensioner är tänkta som hjälpmedel för de lärare som själva vill fördjupa sig i den historiska litteraturen eller som vill hitta lämpliga utdrag till sina elever. Recensionerna tar upp både böckernas innehåll och för vilken årskurs de kan vara lämpliga.

Historiska Val

Historiska Val låter eleverna ta rollen som rådgivare åt en historisk beslutsfattare, gestaltad av läraren, och får hjälpa denne att fatta beslut i ett historiskt avgörande skede. Genom att ta rollen av historiska karaktärer får eleverna möjlighet att påverka historiska situationer. Centralt i *Historiska Val* är att eleverna ges möjlighet att ställa sig frågor om varför historiska beslut fattades som de gjorde och ”vad hade hänt om...”.

Tanken med *Historiska Val* liksom med de andra delarna av rollspelspaketet är att det ska vara möjligt att användas av ett stort antal spelare. De roller som spelarna gestaltar är historiska grupperingar vilket innebär att antalet elever inte är avgörande. Olika scenarion skiljer sig i fråga om hur avancerade och tidskrävande de är vilket betyder att läraren kan anpassa temadagen efter tid till förfogande och elevernas behov.

Totalt fyra scenarion till *Historiska Val* finns med i rollspelspaketet som alla tar upp olika händelser under finska kriget. Scenariona kan grovt delas in i enkla och avancerade, där de avancerade ställer högre krav på förberedelser och lärarstöd till eleverna.

- *Bondeuppror i Österbotten*: Enklare scenario där grupper av bönder och borgare diskuterar vad man ska göra när den ryska armén nalkas. Enkelt scenario med tydliga skiljelinjer mellan grupperna. Tar både upp ståndens skilda åsikter kring den ryska invasionen och krigets konsekvenser för lokalbefolkningen i Finland.

- *Fästningen Sveaborg*: Avancerat scenario där olika grupper av officerare sitter med i fästningens krigsråd innan kapitulationen. Scenariot är uppdelat på två diskussioner och är avancerat då karaktärerna är hårt styrda av sin militära rang och den militära beslutskedjan kan kännas ovan.

- *Landshövdingen*: Enklare scenario där grupper av officerare, borgare och bönder måste medla fram ett samarbete inför utrymningen av magasinerna i Umeå när ryska armén går söderut från Torneå. Tar upp situationen för lokalbefolkningen när kriget kommer till Västerbotten samt relationerna till armén.

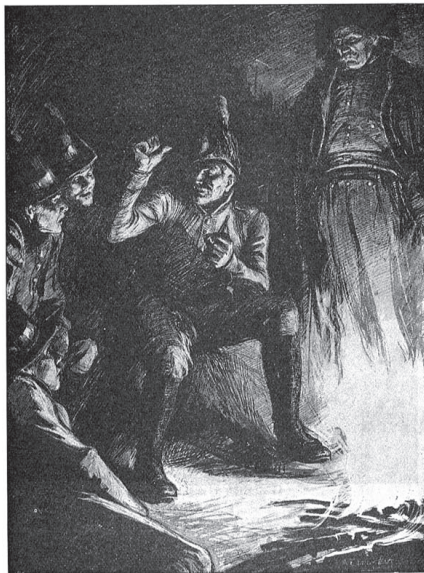
- *Revolutionen 1809*: Avancerat scenario som utspelar sig efter revolutionen men innan riksdagen 1809. Representanter för de olika stånden förhandlar fram den nya konstitutionen och tronföljden. Fungerar mycket som ett FN-rollspel på 1800-talet, går att spela på några timmar men gör sig bäst om eleverna får tid att förhandla, förbereda argument och läsa in sig innan den slutgiltiga förhandlingen där kungen deltar.

Historiska Öden

Historiska Öden låter eleverna själva skapa karaktärer som följer de historiska händelserna i sitt vardagsliv. Genom att själva skapa en berättelse kring sina karaktärer och ta ställning till upplevelser av historiska skeenden kommer de närmare historien och får en möjlighet att reflektera över den både med historiska och egna ögon. Det är tänkt att kunna användas som metod både som förberedelse för *Historiska Val* och andra former av gestaltning samt som ett fristående inslag i undervisningen.

Denna rollspelsmetod ger en möjlighet för de lärare som inte vill använda sig av det dramaliknande upplägget i *Historiska Val* att låta eleverna delta aktivt i lektionerna genom att ta ställning till de situationer som tas upp under föreläsningen. Genom att eleverna kommenterar historien och beskriver hur den påverkar de karaktärer de tagit fram så får de en möjlighet att interagera med historien och aktivt berätta utan att hela lektioner viks till rollspelsscenario.

Genom att följa de enkla diskussionsförslag som finns kopplade till texten om finska kriget så kan läraren själv enkelt passa in denna metod i en löpande föreläsning om 1808-1809.

Pedagogik

Rollspel i skolan är ingen ny tanke. Som exempel kan nämnas FN-rollspel där eleverna får ta plats på en internationell politisk arena och forumspel om etiska och moraliska ställningstaganden. Rollspel används ofta som en del i undervisningen vilket också är meningen med Interaktiv Historias rollspel *Historiska Val & Öden*.

Syftet med rollspel som pedagogiskt hjälpmedel är först och främst att det främjar inlevelse, ger nya infallsvinklar och därmed ökar förståelsen för andra synsätt. Rollspel används främst som en metod för att diskutera moraliska frågor i förhållande till andra människor.

Hur kan man då använda rollspel för att främja lärande i ämnet historia? Rollspelet låter eleverna närma sig historiska situationer genom interaktivt deltagande där eleverna själva tar ställning och agerar i rollspelet skapas en förståelse för historien som föreläsningar och fakta inte kan ersätta.

Som ett komplement till den vanliga undervisningen ger rollspel en fördjupad förståelse för ämnet genom aktivering av fler upplevelsecentrum i hjärnan stimuleras förmågan till inläring. Rollspel skapar genom inlevelse en minnesvärd upplevelse där rolltagande, handlingsfrihet och stämning är det centrala vilket inte bara förstärker minnet, det är dessutom roligt.

Viktigt för rollspel som pedagogisk metod är utförandet. En viktig del i arbetet med *Historiska Val & Öden* är att ge tillgång till hjälpmedel och stöd som möjliggör för lärare utan tidigare erfarenhet av rollspel att använda sig av materialet. Betydelsefullt är också att *Historiska Val & Öden* kan användas i mindre eller större grupper och att elever i olika åldrar har behållning av det.

För de lärare som känner att de inte har tid eller möjlighet att genomföra de mer dramaliknande scenariona i *Historiska Val* så är *Historiska Öden* framtaget för att vara ett enklare sätt att pröva på rollspel. Scenariona i *Historiska Val* går med fördel också att använda på andra sätt än som just rollspelsscenarion. De fungerar också som improvisationsramar för att låta eleverna själva skapa ett regelrätt teaterframträdande, man kan lyfta ut karaktärerna och diskussionsfrågorna och låta varje grupp redovisa sina ståndpunkter inför klassen som ett grupparbete.

Vårt mål har inte varit att skapa en helgjuten form för rollspel i skolan, för de lärare som vill så finns det tips och idéer inför varje scenario för hur det kan användas både som klassrumsrollspel och på andra sätt. Dessa alternativa användningssätt gör att *Historiska Val* även kan användas som grund i gruppredvisningar och dramarbete.

Textförteckning

TEXTHÄFTEN SOM INGÅR I ROLLSPELSPAKETET:

INLEDNING

LIVET I SVERIGE OCH FINLAND 1750-1800

FINSKA KRIGET 1808-1809

HISTORISKA ÖDEN

HISTORISKA VAL: FÄSTNINGEN SVEABORG

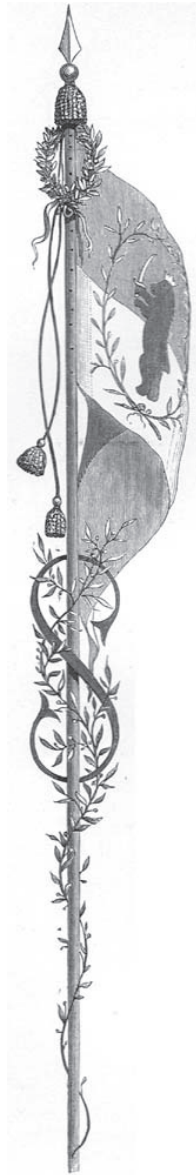
HISTORISKA VAL: BONDEUPPROR I ÖSTERBOTTEN

HISTORISKA VAL: LANDSHÖVDINGEN

HISTORISKA VAL: REVOLUTIONEN 1809

LITTERATUR-RECENSIONER

Livet i Sverige och Finland
1750-1810

Tiden innan 1807

Perioden mellan Karl XII's död 1718 och Gustav III's kupp vid riksdagen 1772 brukar kallas frihetstiden, eller upplysningstiden som den kallades i stora delar av Europa. Det ska nu inte förstås som att man upplevde en demokratisk revolution, utan att man i Sverige var fri från kungligt envælde. Individualitet och frihet var idealen, som dock inte omfattade alla medborgare. Endast vita, kristna män, speciellt framstående sådana, omfattades av upplysningens medborgarideal.

Ståndsvælde är ett ord som ofta används om frihetstiden vilket innebar att stånden i riksdagen innehade den egentliga makten. Tre av riksdagens fyra stånd, adeln, prästerskapet och borgerskapet, representerade ungefär 3,5% av befolkningen. Det återstående ståndet, bönderna, representerades av de rikaste representanterna för de självägande bönderna, vilka inte var representativa för hela bondebefolkningen. Obesuttna bönder, kvinnor och alla som på grund av fördomar inte ansågs passa in i det svenska samhället var helt utestängda från politiken. Det enda som skiljde svensk representation från andra länder i Europa var att bondeståndet ovanligt tidigt fick representation i riksdagen. Ståndsvældet innebar i princip att adelsståndet innehade den politiska makten.

När Gustav III tillträdde officiellt vid riksdagen 1772 så var det bondeståndet som stödde hans kupp mot adeln och de andra stånden. Med deras stöd fick konungen igenom sina krav på ökad makt för sig själv och möjlighet att själv tillsätta rådgivare i tidens motsvarighet till regering. Adelns motstånd mot den ökade kungamakten gick så långt att vissa avsåg sig sina namn och privilegier i ren protest. Även om adeln var den största maktfaktorn i riksdagen så innebar Gustav III's förändringar att kungen i praktiken kunde regera på eget bevåg utan att kalla in riksdagen om den inte höll den linje han ville.

Tiden fram till 1800 var internationellt omvälvande och Sverige deltog aktivt i den Europeiska politiken. Redan 1688 hade den ärorika engelska revolutionen lett till att parlamentet stärkts gentemot kungen, vilket i sin tur inspirerade den svenska frihetstiden. Det nordiska kriget som avslutades 1721, först tre år efter Karl XII's död innebar stora landförluster för Sverige. 1741 försökte man återta dessa men misslyckades och fred slöts 1743. Under dessa krig led lokalbefolkningen i främst Finland hårt under de ockuperande ryssarna. I bägge dessa krig hade svenskarna provocerat fram den ryska involveringen i kriget, vilket ledde till utbredda plundringar och härjningar från ryskt håll vilka kom att leva kvar länge i den svenska och finska befolkningens minne.

1757-1762 gav sig Sverige in i ännu ett krig, denna gång mot Preussen. Det blev en del i det stora sjuåriga kriget där alla stora Europeiska nationer var inblandade. Svenskarna hoppades att Preussarna skulle bli så hårt pressade att de tvingades ge upp de Pommerska områden man tidigare återtagit från svenskarna. Så blev inte fallet och efter ett dyrt krig som orsakade stor inrikespolitisk turbulens vann svenskarna ingenting.

1776 så vann Amerika självstyre gentemot Storbritannien, en avgörande vändpunkt i de stormaktspolitiska förhållandena i Europa trots avståndet. Fransmännen stödde Amerikanernas strävanden och upprorsstämningen spreds även till den europeiska kontinenten, där den franska revolutionen 1789 kom att sätta hela det feodala systemet i gungning. Alla makthavare i dåtidens Europa såg givetvis mycket oroligt på Frankrikes utveckling. Trots upplysningens frihetsideal skrämde de franska utrensningarna och avrättningarna de ledande stånden.

Den nationella strävan för självständighet och frihetsidealen plägrade också den svenska politiken under frihetstiden även om den i Sverige främst var ett ideal för den adliga överklassen. Den borgerliga frigörelsen i Frankrike och upproret mot monarkens envælde fick i och med Gustav III's kupp och frihetstidens slut motsatt inverkan på den svenska inrikespolitiken med en allt starkare konung.

1788 startade Gustav III krig mot Ryssland för att återta de områden man förlorat i början av 1700-talet. Eftersom kungen själv inte kunde starta krig använde han sig av soldater förklädda till ryssar som genom ett skenanfall gav armén möjlighet att starta vad man kallade ett försvarskrig. Kriget som slutade 1790 drog också in Danmark som hade ett avtal om att stödja Ryssland i krig. Många av de officerare som deltog i kriget var mycket skeptiskt inställda och ansåg att kungen startat det på orättfärdiga grunder. Anjala-förbundet grundades av missnöjda finska officerare som försökte avsluta kriget och såg Finlands möjligheter som en självständig stat under Ryssland som bättre än fortsatt svenskt herravälde. Konspirationen uppdagades och dess ledare straffades hårt. Det enda som slutligen uppnåddes i kriget var att ryssarna avstod som garant för den av Gustav III förkastade författningen från frihetstiden, samt att kungen tillskaffade sig ännu mer makt över den svenska politiken.

Den 16 mars 1792 skjuts Gustav III av Jacob Johan Anckarström på en maskeradbal på operan. En konspiration mot kungens liv uppdragas, men förvånande nog är Anckarström den enda av de sammansvurna som döms till döden. Efter att Gustav III tillskaffat sig själv allt mer makt på ståndens bekostnad och det misslyckade kriget mot Ryssland florerade konspirationer och missnöje med den alltmer maktfullkomliga konungen. Mordet kom alltså inte helt oväntat.

Konungen

Gustav IV tillträdde 1796, efter att en förmyndarregering under hans farbror Karl skött riket tills dess att han blev myndig. Förmyndarregeringen slöt fred med Ryssland, Danmark och Preussen. Dessa länder hade varit Sveriges fiender under kriget på 1700-talet och förmyndarregeringen ingick även i ett neutralitetsförbund med dem mot Frankrike som sågs som det stora hotet i Europa. När Napoleon 1799 tillskansade sig makten och avslutade den Franska revolutionen började händelseförloppet som skulle mynna ut i Napoleonkrigen.

Början av konungens karriär hade dock varit mycket lovande och han fick beröm för sitt diplomatiska handlag av inrikesaffärer. Det enda som skapade missnöje med den unge kungen var från början hans fixering vid uniformsdetaljer och de ständigt nya förordningarna kring de militära reglementena.

Precis som sin far före honom ville dock Gustav IV stärka kungens makt och gav ofta själv direkta order i militära angelägenheter. Som med den förrre kungen så jäste misstrogheten under ytan, speciellt hos de högre stånden som såg sig berövade på mycket av sitt forna inflytande från frihetstiden. Med tiden skulle konungens självsvådliga agerande och maktfullkomlighet komma att totalt alienera de ledande skikten bland både militärer, politiker och tjänstemän, vilket ledde till hans avsättande i slutskedet av finska kriget.

Gustav IV var en fanatiskt Napoleon-motståndare och vägrade att på några villkor ge efter för den franske kejsaren. Sverige deltog aktivt i det första Napoleonkriget som startade 1805. Efter att Ryssland, Danmark och Preussen alla tvingats över på Napoleons sida 1807 mot Storbritannien så var Sverige ensamt och inringat av forna allierade som nu blivit fiender. Efter att kungen själv tagit kommandot över den svenska armén i Preussen som snabbt besegrades jäste missnöjet med hans självsvådliga sätt att styra riket inte bara hos ständsrepresentanterna som ville få till stånd en riksdag utan även hos officerskåren.

De fyra stånden

Ända fram till mitten av 1800-talet var Sverige ett ståndssamhälle. Vilken familj man tillhörde, social grupp-tillhörighet och status var viktigare än vad man ägnade sitt yrkesliv åt och bestämde ofta också vilka tjänster man kunde tillträda. Kollektivismen i det gamla feodalsamhället där olika samhällsgrupper hölls åtskilda av tradition och lagar var fortfarande mycket stark. De fyra stånden som representerade befolkningen i riksdagen var representanter för de mäktigaste grupperna i samhället: adeln, prästerskapet, borgarna och de rika bönderna.

Många yrken var förbehållna vissa grupper, vem som helst kunde inte bedriva handel eller ens påbörja en lärlingstjänst inom ett hantverk. Även böndernas verksamhet grundades ofta på arv och därmed familjetillhörighet. I de norra delarna av landet var nybyggande dock vanligt, och där fanns de största möjligheterna för människor att själva skapa sig ett liv oavsett bakgrund.

Avancemang var givetvis möjligt även inom ett ståndssamhälle, pengar beredde väg för den som kunde betala för sig och många tjänster både civilt och militärt köptes och såldes öppet. Trots att man i lag förbjöd försäljning av exempelvis officersrätter så fortsatte handeln i det fördolda. Möjligheten till avancemang inom militären förutsatte ofta också lång tjänstgöring, vilket underlättades om man som många adliga officerare skrivits in som frivillig vid tre års ålder. Utan allmän skolgång så var det också bara de rika familjerna som hade råd med en ordentlig skolning för sin barn, vilket gjorde att många tjänstemannayrken var i det närmaste ouppnåeliga för den breda massan.

Adeln

Adeln var den rikaste och mest inflytelserika gruppen både inom politiken och i samhällslivet. Även om rika handelsmän kunde konkurrera med adeln rent monetärt så hade adeln ännu förtur till många av de högsta posterna i samhället och ärvda rikedomar som fortfarande gjorde dem till den ledande samhällskraften. Gustav IV införde lagar som reducerade adelns tillträdesrätt till officiella poster, speciellt de lägre, vilket inte var populärt inom ståndet, som i konungen såg en fiende till deras nedärvda rättigheter.

Adeln stod fortfarande för den största andelen officerare, trots kungens upphävande av vissa ståndsprivilegier. Inom adeln var armén och prästerskapet vanliga karriärer för yngre söner, vilket ökade ståndets makt över samhället ytterligare. Arméns intressen under denna tid var därför nära kopplade till de adliga intressen som dess högre befälhavare och frispråkiga adliga officerare hade. På så vis hade till exempel Anjalaförbundets ledande män via släktband kopplingar till många finska officerare som deltog i finska kriget.

Adeln var dessutom drivande i de två partier som fanns under denna tid i svensk politik. Mössorna var högadelns konservativa parti, de förespråkade fred med Ryssland och en försiktigare utrikespolitik. Hattarna var den yngre adelns och de rikare borgarnas parti, de var missnöjda med de svenska landförlusterna under 1700-talet och drivande i både krigen mot Ryssland och den protektionistiska handelspolitiken.

Adelns inkomster kom från de tjänster som bara de hade tillgång till, speciellt de övre tjänsterna i rikets administration kunde var mycket inkomstgivande. Adeln hade också rätt till frälsejord, vilket ville säga att deras nedärvda jord var skattebefriad. De arrenderade ut denna till bönder som i sin tur betalade adelsmännen för rätten att bruka jorden. Då adeln var befriad från i princip samtliga de skatter som togs ut av resten av befolkningen så drabbades de heller inte ekonomiskt på samma sätt som bönder och borgare under de många krigsåren fram till 1810.

Prästerskapet

Upplysningen hade inte bara inverkan på den världsliga forskningen, även kyrkan och religionen blev under denna tid öppnare och mer världsriktad. Trots att den religiösa censuren behölls så var upplysningen ändå en frihetstid för den kyrkliga världsbilden. Empirin och den naturvetenskapliga forskningen som steg i aktning under upplysningen sades bevisa Guds plan och närvaro i världen istället för som tidigare att vara ett hot mot kyrkan.

Katoliker förföljdes inte lika hårt som tidigare, och Gustav III tillät den första katolska församlingen att samlas i Stockholm. Den stora schismen mellan katolicism och protestantism började dämpas och även om lutheranism fortfarande var den enda rätta läran förföljde man inte längre aktivt andra trosinriktningar. Även judar som länge varit en förföljd grupp fick bättre rättigheter, även om de fortfarande diskriminerades. Inte längre av religiösa skäl utan av protektionistiska ekonomiska skäl och fördomar. Man ville inte ge utlänningar eller människor utanför skräväsendet rätt att bedriva handel inom skrånas områden, varför judarna under denna tid hänvisades till speciella handelsområden som ingen kontrollerade, så som penningutlåning. De tilläts också bara verka inom vissa storstäder då de mindre städerna var mycket hårt kontrollerade ekonomiska zoner.

Även inom utbildningen kom kyrkan att utvecklas. Skolgången var för de lägre klasserna fortfarande helt dominerad av kyrkan, de som hade råd med privat utbildning fick den i hemmet eller på ett fåtal privata skolor. Tidigare hade läs- och skrivkunnsighet varit det enda som prioriterats av kyrkan jämte kristendomsutbildningen, men i början av 1800-talet så började naturvetenskapliga ämnen att få en mer betydande del i utbildningen. Man ansåg inte längre att läskunnsighet och bibelkunskap var det enda de lägre klasserna behövde, kunskap om de nya landvinningarna inom naturvetenskapen sågs som viktigt för hela samhällets utveckling.

Prästerna var en betydande makt i det lokala samhället, då deras position ofta innebar en ledande roll i socknen. De var ansvariga inte bara för den religiösa och moraliska skolningen av befolkningen, de var också skolledning och mantalsskrivare. Allt som rörde livets olika skeenden gick allt som oftast genom kyrkan, som därmed fick en central position i samhället. Prästerna hade även rätt till kronojord, där prästgården ingick och som skulle ge tillräcklig försörjning. Detta innebar att de flesta präster dessutom var storbönder med anställda och innehade en central position även på det agrara planet.

Kyrkan som helhet hade även rätt till tionde, det vill säga att en tiondel av skörden tillföll kyrkan. Detta administrerades av sockenprästen i byarna och av församlingarna i de större städerna. Kyrkan hade genom sitt tionde en betydande ekonomisk inkomst som man använde för undervisning och andra moraliska plikter, som fattighuset i städerna. Privat välgörenhet var ännu inte populärt utan det var kyrkan som administrerade den i städerna.

Prästycket var populärt för yngre söner inom adeln, vilket lett till att adeln hade starka band till och kontroll över den politiska inriktningen för kyrkan. Även om man arbetade för att höja bildningsnivån för hela samhället och att hjälpa de fattigaste kvinnorna och barnen så var man precis som adeln inriktad på att behålla sina privilegier och skattelättnader. I politiken följde prästerskapet därför allt som oftast den konservativa högadelns linje.

Borgare

Borgarna var det stånd som levde i städerna och hade rätt att bedriva handel- och hantverksverksamhet. Inte alla som levde i städerna tillhörde borgarklassen, utan endast de som tillhörde något hantverkskrå eller ägde rätt att bedriva handel räknades dit. Många medborgarlösa tjänare levde i städerna och de manufakturere som ägdes av handelsmän, dessa hade ingen representation i riksdagen eller rätt att bedriva handel, utan fick förlita sig på anställning hos någon annan för att klara sig. Det fanns dock under denna tid ingen uttallad arbetarklass, industrier var få och skulle snarare kallas proto-industrier. De som lönearbetade var oftast också småjordbrukare utanför städerna eller mångsysslare i städerna. Man kunde exempelvis leva som jordbrukare på sommaren och resa till en stad på vintern för att ta tjänst hos någon till nästa jordbrukssäsong.

Handelspolitiken under denna tid dominerades av merkantilistiskt tänkande, vilket innebar att man såg handel som ett nollsummespel. Lika mycket som en part vinner på handel kommer den andra att förlora på det. Detta innebar att man utvecklade mycket protektionistiska politiska program där man försökte förhindra import så mycket som möjligt samtidigt som man främjade export och inhemsk produktion. Tanken med detta var att det egna landet skulle vara den vinnande, exporterande parten i världshandeln. En produkt av detta var det stora stödet till brukspatroners verksamhet, där man från statens håll stödde ett fåtal sågverk och järnbruk. Precis som inom hantverk ville man dock hålla antalet aktiva patroner och bruk nere för att undvika konkurrens inom landet. Inhemsk konkurrens sågs inom merkantilismen som negativt, konkurrens skulle ske internationellt mot andra länder.

Manufakturere var också ett utfall av de protektionistiska merkantilismen, för att hålla import nere så importerade man exempelvis bara råvaran bomull. Sedan stödde man köpmäns manufakturproduktion som gick ut på att hyra in tjänster av de lägre klasserna som förädlade varan. På så sätt höll man så mycket som möjligt av produktionen inom landet och antog att man därmed skulle vinna i handelsbalansspelet. Manufakturere kunde se mycket olika ut, allt från att man i en socken lade ut visst arbete på entreprenad till bondhustrur till bruksliknande verksamhet där de arbetande hade bostäder i anslutning till produktionen.

Hantverkare var under denna tid fortfarande organiserade i mycket starka skrån, som hade totalt monopol inom sitt område. Man var tvungen att vara godkänd av skrået för att kunna bedriva professionell hantverksverksamhet i en stad, även om hantverk för egenbruk och i vissa fall för vidareförsäljning var vanligt förekommande på landsbygden. Läringsgången hos hantverkare var hårt reglerad och skrået kontrollerade aktivt hur många mästare som fanns inom ett visst område. Eftersom man inte ville ha för många konkurrenter såg man till att väldigt få fick mästarstatus, vilket gjorde hantverksverksamheten mycket svår att slå sig fram inom. De flesta kom aldrig längre än till gesällstadiet och fick då inte samma rättigheter som de med ett mästarbrev. Först gick man som lärling hos en mästare i ungefär fem år beroende på hantverk, sedan följde en resande gesälltid då man reste runt för att utöka sitt kunnande. Slutligen kunde man avlägga mästarprov, något som sagt var mycket svårt för att hålla antalet konkurrerande hantverkare nere.

Handeln var under denna tid starkt reglerad och kopplad till städerna. Marknader och deras dagar fanns reglerade i lokala föreskrifter, samt vilka som hade rätt att sälja vid dem. Handelsmän och hantverkare från andra städer kunde exempelvis vara utestängda från vissa marknader. Bönder belades också med tull för att föra in sina varor i städerna, vilket de var tvungna till om de ville sälja dem vidare, då handelsmännens verksamhet bara förekom i städerna.

Det fanns dock undantag då vandrande handelsmän, så kallade gårdfarihandlare, gick mellan socknarna och bedrev sin verksamhet. Det kunde handla om både att köpa och säljbruksföremål och var ett hårt reglerat undantag från regeln att handel bara fick förekomma i städerna. Det var helt enkelt tvunget att avlägsna socknar hade en handelsförbindelse för enklare bruksföremål som inte innefattade långa resor till närmaste stad.

En viktig politisk punkt för borgarståndet var statusen för de manufakturägare och patroner som verkade utanför skrå- och handelsmannaväsendet. Trots att de tillhörde den absoluta ekonomiska eliten hade de ingen representation då de föll utanför de gamla strukturerna, endast de som genom adelstitlar hörde till adelsståndet hade något politiskt inflytande. Detta var en svår politisk fråga som rörde upp starka känslor då inget stånd ville släppa på sina gamla regler för vilka som hörde dit samtidigt som de rika manufakturägarna kände sig förbisedda trots sitt ekonomiska inflytande.

De liberala tankegångarna från franska revolutionen där medborgarnas lika värde var centralt kom i Sverige att bli en fråga som först och främst lyftes av adeln. Många yngre adelsmän tog tidigt parti för en mer liberal samhällssyn medan den borgerliga representationen i riksdagen tog en mer konservativ hållning och framför allt inriktade sig på att försvara det egna ståndets privilegier och rättigheter. Den adliga synen på medborgerliga rättigheter betydde dock sällan ett avskaffande av ståndsprivilegier eller någon långtgående ekonomisk utjämning, utan handlade snarare om tryckfrihet och riksdagens inflytande gentemot kungen.

Bönder.

Den stora merparten av de som levde i Sverige och Finland under tidigt 1800-tal var jordbrukare. Även om de flesta bönder inte kunde leva enbart av jordbruket så var det väldigt få även i de tre andra stånden som inte hade sin utkomst till viss del av jordbruket. De skiftesreformer som genomfördes i slutet av 1700-talet hade till syfte att minska den uppdelning av jordlotterna som tidigare knutit samman byarna i ett lapptäcke av delat ansvar, vilket var mycket ineffektivt för den vidare utvecklingen av jordbruket. Man försökte alltså få till stånd en uppdelning där varje jordbrukare hade en klart avdelad jordlott. Även om det inte var helt genomfört till sekelskiftet 1800 så var det på väg och man var inte längre lika beroende av att dela arbetet lika och hålla samman resurserna inom byarna.

De flesta som brukade jorden ägde den själva som skattejord, det vill säga att det fanns en skatt baserad på jordbrukets storlek. Kronojord som arrenderades ut blev allt ovanligare och även adelns frälsejord blev med tiden allt mindre. Staten försökte medvetet sälja av sin jord till bönderna då skatten från jorden ändå skulle ge kronan inkomst. Detta gick dock långsamt men målet var att så långt som möjligt skulle de som brukade jorden äga den själva. För de flesta jordbrukare var dock det jorden gav inte tillräckligt för att kunna leva på, utan man var tvungen att utöka sin inkomst på andra sätt. Vanligt var att lönearbeta hos en lokal brukspatron eller manufaktur för att dryga ut inkomsten. Även skogsarbete var vanligt, antingen som kol-milare eller inom trä- och tjärtillverkningen.

Utvecklingen av jordbruket gick snabbt från 1750-talet och ända in i vår tid. Runt 1800 hade man börjat införa potatis istället för brödsäd som främsta matkälla, då potatisen gav mycket mer näring. Man hade tidigare övergått till lie vid allt skördearbete och lagt den gamla skäran på hyllan, vilket effektiviserat det tunga skördearbetet. Upplysningens vetenskapsideal fick stort genomslag i jordbruket, de vinningar som Linné och andra naturvetenskapsmän gjort inom jordbruket var man mycket ivriga att lära ut till gemene man för nationens bästa. Detta ledde till att många nya odlingsmetoder och grödor började användas och att man därmed fick ut allt mer av jorden.

Då den statliga skatten beräknades på hur stor själva gården var och inte skördens storlek, så ledde de nya jordbruksmetoderna tillsammans med skiftesreformerna till att bönderna fick mer pengar att röra sig med. Levnadsstandarden, först och främst för de rika storbönderna, höjdes avsevärt. För de obesuttna och de mindre bönderna var dock ökningen i levnadsstandard inte lika stor, de flesta var fortfarande tvungna att dryga ut jordbruket med någon annan sysselsättning för att klara sig.

Självhushåll var grundtanken med tidens jordbruk, även om det i princip var ett ouppnåeligt ideal. Det betydde i praktiken snarare att man inte hade råd att köpa mer än det absolut nödvändigaste utifrån. Om det fanns någon möjlighet att tillverka bruksföremål och redskap själva så gjorde man det. Att bränna sprit själv var vanligt, brännvinsdrickandet var utbrett och gav förutom alkohol djurföda av restprodukterna. Trots försök från kungligt håll att förbjuda hembränningen då det ansågs vara slöseri med spannmål så fortsatte den, och förbudet avskaffades snart efter påtryckningar från bönderna.

Handel var alltså en nödvändighet för bönderna, mycket för att byta det lilla överskott man eventuellt hade mot det man inte kunde tillverka själv. För nybyggare i norrland var det till exempel vanligt att genom jakt skaffa tillgångar som kunde bytas mot det man behövde. Genom vinterjakt på fjällripa och andra villebråd kunde man byta till sig salt och annat livsnödvändigt. Längre söderut var avsaluslöjd, det vill säga slöjd tillverkad för försäljning, ett vanligt sätt för bönderna att skaffa sig inkomster vid sidan av jordbruket. Det var också mycket vanligt att olika landsändar handlade med varandra via städernas handelsmän. Sockarna i Norrland importerade till exempel förhållandevis mycket spannmål men exporterade kött. När det gällde skogs- och järnindustrin skedde mycket av handeln till andra länder, allt enligt merkantilismens principer. Det tidigt industrialiserade Storbritannien var exempelvis ett viktigt exportland för svenskt järn.

De utstötta

För de allra fattigaste skilde sig situationen från landsbygden mot den i staden. På landet fanns speciella backstugor, torp i utkanten av byn där de fattiga kunde få bruka en bit dålig jord för sin överlevnad. I städerna så var situationen mycket värre, filantropi eller hjälporganisationer fanns ännu inte och det var upp till staten och kyrkan att stå för de fattigas överlevnad. Det var först och främst barn till fattiga som kunde få hjälp medan de vuxna fick klara sig bäst de kunde på egen hand. Barnhemsverksamheten fick ett uppsving i och med att utomäktenskapliga födlsar blev mindre förkastligt i slutet av 1700-talet, man tillät att kvinnor lämnade sina barn till fattig-hemmen utan att uppge vare sig sitt eller faderns namn.

Misstrogheten mot utsocknes, utlänningar och alla som man inte tyckte hörde hemma på orten var mycket utbredd. Även om religionsförföljelserna lättat så var det fortfarande tvång att gå i kyrkan och om man inte var protestant så hade man inte samma rättigheter. Detta var givetvis viktigast för de lägre skikten i sam-hället, utländska diplomater förföljdes till exempel inte på grund av sin tro.

Katoliker och judar var två religiösa grupper som fanns i Sverige och som starkt diskriminerades i lag-stiftningen. Även andra folkgrupper, speciellt samer, nedsättande kallade lappar, och romer eller det vandrande folket, nedsättande kallade tattare, förföljdes.

Man var rädd för att släppa in judar i handels-områden där skråna hade monopol, så därför begränsades deras verksamhet till pengautlåning och annat som ingen villa syssla med, och till stora städer. Precis som för katolikerna så innebar den lättade religionsförföljelsen bara att man tillät församlingar i de största städerna. Även andra religioner hade svårt att integrera sig i det svenska samhället, även om arbets-kraftsbehovet var stort så var det mestadels protestantiska invandrare som anställdes.

Lösdriveri, att inte ha någon bevisbar inkomst eller boningsplats, sågs som ett hot mot den samhälleliga ordningen, vilket drabbade det resande folket och romer hårt. De dömdes ofta till fängelsestraff eller tvång-sinkallning när myndigheterna ville komma åt vad de ansåg vara fördärligt leverna. Då de ofta livnärde sig som resande handlare på landsbygden och inte var en del i det hårt styrda ståndssamhället fanns det inget skydd via rättsväsendet när de till exempel beskylldes för att dra runt och stjäla.

Samerna kom ibland i konflikt med nybyggarna i Norrland, då dessa slog sig ned i och omkring platser som samerna använde för renbete eller vid goda fiske- och jaktmarker. Stämningen mellan samer och ny-byggare var inte alltid dålig, men då konflikter uppstod om rätt till jaktmarker och liknande var ofta samerna handikappade av det administrativa systemet som de inte hade tillgång till och som därtill ofta ställde sig på nybyggarnas sida. Det hände att både samer och nybyggare tog till handgripligheter för att hålla den andra parten borta från sina intressen. Samerna kunde försvara nybyggen i områden som de själva hade intresse av medan nybyggarna använde svedjebränning för att bli av med renlaven och därmed slippa ha samernas renfloccar i närheten av sina marker.

Samerna trängdes allt mer undan av nybyggarna som genom svenska staten fick skattejord på sina ny-byggen, ofta med stora skattelättnader för att kunna komma igång med jordbruksverksamheten. Samernas hävdande av sin ursprungliga rätt till marken är än idag en juridisk tvistefråga. I början av 1800-talet fanns inga särskilda rättigheter för samerna som ursprungsbefolkning, varför nybyggare kunde slå sig ned vart de ville och köpa jorden av kronan, hur mycket samerna än hävdade att den borde tillhöra dem. Då samerna inte var en integrerad del av det svenska samhället hade de mycket svårt att vinna i rättstvister mot de nybyggare som ville köpa kronojord som samerna också var intresserade av.

Det dagliga livet

1734 så godkände riksdagen under Fredrik I Sveriges nya grundlag. Den hade varit ett fortlöpande projekt under lång tid och signalerade vissa genomgående förändringar i det svenska samhället. Tortyr förbjöds, om än bara på pappret än så länge, det skulle dröja ett halvt sekel innan tortyren i praktiken avskaffades. Man började dock moraliskt ta avstånd från tortyren som ett rättsligt redskap för att få reda på sanningen från misstänkta gärningsmän. Hor, sexuell umgänge utanför äktenskapet både för män och kvinnor, var inte längre straffbart med döden. Detta kan ses som det slutgiltiga avskaffandet av de gammaltestamentliga lagarna i den svenska grundlagen. Även om mord fortfarande var straffbart med döden, pekar dock mycket på att detta inte längre var religiöst motiverat, utan att man precis som i vår tid såg mycket allvarligt på brott som innebar att en annan människa bragdes om livet.

Myndighetsåldern blev nu 21 år istället för som tidigare 15 år. Då kvinnor bara i undantagsfall kunde vara myndiga så var myndighetsåldern den ålder då en man förväntades kunna försörja en familj. En man kunde inte gifta sig eller bedriva affärsverksamhet förrän han blivit myndig medan kvinnor däremot var giftsvuxna vid 15 och enbart kunde bli myndiga genom att som änkor ta över sin mans affärsverksamhet och ansöka om myndighet från konungen. Kvinnor vann inte någon självständighet genom denna förändring, men den pekar på de minskade möjligheterna att försörja en familj och de högre kraven som ställdes på den man som förväntades försörja familjen. Kvinnor hade även fortsatt sämre arvsrätt än män, speciellt på landsbygden. De enda fall då en kvinna kunde få samma status som en man var om hon som änka ärvde en mans affärsverksamhet, vilka alltid låg i städerna, i detta fall fick hon så länge hon förblev ogift samma myndighet och äganderätt som hennes man haft.

Medellivslängden i början av 1800-talet var bara 40 år, men då spädbarnsdödligheten var just under 20% är detta mycket missvisande. Om man överlevde sitt första år var det inte ovanligt att nå en ålder på 60 år, inte så mycket mindre än i vår tid alltså. Det var inte ovanligt med en ännu högre spädbarnsdödlighet bland unga och fattiga familjer, speciellt ensamstående mödrar. Den ökade toleransen mot utomäktenskapliga barn minskade barnadödligheten då unga och fattiga kvinnor inte längre drevs till att dölja sin graviditet och döda eller överge sina nyfödda barn.

Pesten var vid denna tid ett minne blott, det var virus- och bakteriesjukdomar som var det stora folkhälsoproblemet. Trots de naturvetenskapliga framstegen hade man ingen kunskap om bakterier eller hur sjukdomar spreds. Man hade dock genom empirin slutit sig till att hygien var avgörande både för sårvård och smittospridning, det man inte visste var hur man skulle åtgärda problemet eller vad som orsakade det.

Dödligheten i sjukdomar var som värst i samband med krigen under denna period. När den svenska armén inkvarterades i Torneåområdet vintern 1808 rådde helvetiska förhållanden på många håll. Friska och sjuka var tvungna att ligga i samma, trånga och kalla utrymme. Lokalbefolkningen som trängde ihop sig för att få plats med soldaterna var ofta involverade i sjukvården, speciellt kvinnorna, och fick därför smittan med sig hem till familjen. Läkarevården och hygien var undermålig, maten och veden bristfällig. Under sådana förhållanden skördade fältsjukan, ett samlingsbegrepp för de olika sjukdomar soldaterna kunder duka under i, mängder av dödsoffer.

För den civila befolkningen var det vanligtvis de som bodde i städerna som hade det värre. På landsbygden hade man mer utrymme och hygien var därmed bättre. I de trånga och smutsiga städerna som dessutom ofta hade hamnar som regelbundet översvämmades vid vårfloden, spred sig smittor mycket enklare i de osanitära förhållandena.

Familjeaga var vid denna tid tillåtet och reglerat i lag. Mannen i hushållet hade rätt, och uppmanades även av lagen i vissa fall, att aga barn och tjänstehjon. Om hustruaga sägs ingenting, men det var inte straffbart och förekom säkerligen. Denna patriarkala struktur gick igenom hela rättsväsendet, och familjetavlan, där mannen är i centrum för och kontrollerar familjen var en central bild för hur man skulle organisera det sociala livet. Även om det vid sekelskiftet 1800 utkommit viss litteratur, främst poesi, som ironiserade kring kvinnors rättigheter, skulle det dröja ett halvt sekel innan kvinnors ställning blev en politisk fråga.

Både kvinnor och barn bidrog till hushållets inkomst men deras arbete syns sällan i de historiska källorna då endast män presenterades med titel, var myndiga och därmed kunde stå som ägare. Kvinnors arbete i jordbruket var både kopplat till barn och hem samt till att hjälpa männen vid tyngre arbete, de hade en dubbelroll som innebar en mycket tung arbetsbörda. Vid exempelvis skörden så var kvinnor ansvariga både för att ordna mat och hem samtidigt som de var tvungna att hjälpa till på fältet för att arbetet skulle fungera.

Redan vid unga år ansågs barn kunna hjälpa till med jordbruksarbete och i manufaktur, barnarbete uppmuntrades rent av då lathet sågs som en grov synd och moraliskt förkastligt. Ofta gick detta ut över skolgången, vilket gjorde att trots att utbildningen under denna tid var inriktad på de lägre stånden var det ofta dessa som inte gick i skolan utan arbetade för sitt uppehälle om de hade möjlighet till det.

Även mellan generationer rådde en ojämn maktfördelning, arv var det vanliga sättet att förvärva jordbruks-egendom och kunde leda till slitningar inom familjen. Att leva på undantag var en speciell släktrelation som reglerades i lag och som var tänkt att avhjälpa detta problem. Det innebar att den äldre generationen överlät jordbruket till den yngre medan de själva var i livet, de fick då bo på undantag i ett för ändamålet byggt hus på gården. Den yngre generationen skulle svara för de äldres uppehälle vilket ofta blev en källa till missämja mellan generationerna. Den äldre generationen kände sig undanträngd av den yngre, som i sin tur kände sig kontrollerad av de äldre. Undantaget blev alltså en källa till ytterligare slitningar mellan generationer snarare än en bro mellan dem.

Armén och kriget

Den svenska armén var i färd att genomföra långtgående reformer inför Napoleonkrigen, främst i form av värnplikt. Detta hann dock aldrig bli mer än misslyckade experiment med dåliga resultat, de flesta soldaterna i den svenska armén, som även innefattade den finska, var indelta soldater från bondeståndet och leddes av officerare från de högre stånden, många adliga. Det fanns dock även fast anställda, så kallade stamanställda soldater i armén. Detta var gardeskarlar vid flottan och artilleriet, det reguljära infanteriet bestod till största del av indelta soldater. Legosoldater användes ofta under denna tid, så även i den svenska armén, även om de var en liten minoritet. Dessa bestod av kompanier med legosoldater som hyrde ut sina tjänster till olika arméer för en viss tid. De flesta av dessa var tyska kompanier, även om många av dessa legokompanier innehöll soldater från hela Europa.

Den indelte soldaten levde i fredstid på ett litet soldattorp, som de lokala bönderna var lagbundna att hålla för arméns räkning. Ifall man inte hade tillräckligt med mark för att soldaten skulle kunna leva av den kunde de också vara tvungna att betala denne in natura med exempelvis boskap. Den indelte soldatens liv var ingalunda enkelt, utan han var precis som många andra småbönder tvungen att ta lönearbete hos någon bättre bemedlad för att klara sig och sin familjs försörjning. Några gånger per år så excercerade de indelta soldaterna i en bygd tillsammans på en närbelägen excercisplats. De indelta soldaterna var överlag erfarna och professionella, den regelbundna träningen gjorde att soldaterna var vana att arbeta tillsammans både vid fältarbeten och på slagfältet.

Den stamanställde soldatens liv var dock ingen dans på rosor i jämförelse. Då de inte låg i fält så användes de för andra arbeten som ofta innebar tungt kroppsarbete. Sjöfästningen Sveaborg byggdes exempelvis med hjälp av soldater och straffarbetare. Som fast anställda var de stamanställda knutna till armén, de hade inget eget torp där de och deras familj kunde leva utan de fick bo i anknytning till den militäranläggning där de för tillfället var förlagda. Detta kunde innebära att flottistens familj antingen fick flytta långa sträckor när han förlades någon annanstans eller att man skiljdes åt under längre perioder.

Officerarna var ofta av adlig eller borgerlig bakgrund. De lägre officerarna kunde vara meniga som avancerat medan de högre graderna tillföll de välutbildade adelsmännen som fått militär skolning. Medan manskapet ofta hade en strikt yrkesmässig inställning till soldatyrket kunde vissa officerare, speciellt de unga adliga, ha en mer romantiserad bild av kriget. Överlag så var det dock sällan några större slitningar mellan meniga och officerare, de lägre officerare som avancerat hade god kontakt med de indelta soldaterna och de äldre officerarna var överlag kompetenta och måna om sitt manskap. Precis som de indelta soldaterna bodde lägre officerare ofta också på ett torp, dock något större och kallat officersboställe.

Den stora utmaningen för armén i fält var ofta försörjningen. Speciellt under finska kriget, som utspelade sig i kargt och ofta nästintill väglöst land, var matbristen en avgörande faktor för krigets utgång. De stora trossar som tidigare följt efter armén hade rationaliserats bort och man förlitade sig nu på lagermagasin på strategiska platser och stadiga transporter till frontlinjen. Detta innebar att man ofta anlätde lokalbefolkningen för skjutshjälp, som därmed kom att blandas in i kriget på både svenska och ryska sidan. Även kvinnorna anlätades ofta för brödbak och inom sjukvården, det senare var ofta förenat med stor fara då militärsjukhusen kunde vara synnerligen osanitära och risken för smittospridning var stor.

Soldater i fält tilldelades en daglig ranson brännvin för att hålla viljan uppe, speciellt under dåliga förhållanden och då matförsörjningen tröt delades extra ransoner ut. Supandet var överlag utbrett under denna tid, en normalkonsumtion per år låg ungefär fyra gånger över vår tid.

Vetenskap och kultur

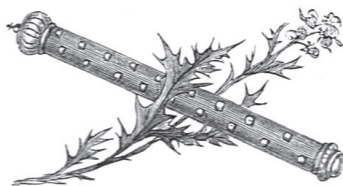
Frihetstiden brukar kopplas samman med upplysningen, som i Sverige inte hade något särskilt program, även om många upplysningstänkare verkade här. Upplysningens naturvetenskapliga och medborgarrättsliga ideal tog sig i Sverige uttryck främst i den ökade empiriska forskningen, stadigt ökande bokutgivningen och att nya sätt att se på världen accepterades.

Carl von Linné, Anders Celsius och Carl von Scheele är tre framstående svenska empiriker från upplysningstiden. I tur och ordning uppfann de klassificeringssystemet för djur och växter, den celsiska temperaturskalan samt upptäckte grundämnet syre. Empiri och naturvetenskap var de nya forskningsidealerna, även ekonomi och statistik blev viktiga. Man började föra befolkningsstatistik och använda sig av denna i forskningen.

Även kulturlivet blomstrade under frihetstiden, speciellt Gustav III brukar lyftas fram som ”teaterkungen”. Bellman verkade under denna tid och han var mycket imponerad av Gustav III och skrev bland annat en hyllningssång till hans kupp. Bellmans berömda ”Fredmans epistlar” hade även de utkommit i slutet av 1700-talet. På landsbygden var det de högre stånden som tog del i det rikare kulturlivet, i städerna fanns vissa möjligheter även för de sämre bemedlade att ta till sig kultur. Rika borgares och adelns bjudningar var de främsta kulturbärande på landsbygden. På fästningar som Sveaborg och i städerna florerade ordenssällskapen, där man samlade liktänkande personer runt en ideologisk eller politisk ståndpunkt. Kaffehuset var en populär mötesplats i de stora städerna, speciellt bland borgare. Även om kaffet inte slagit igenom på allvar, chokladen var fortfarande den populäraste sällskapsdrycken. För de lägre stånden så var krogarna den populäraste mötesplatsen, det myckna drickandet under tiden sågs dock inte som ett allvarligt problem, motbokens tid var ännu inte kommen.

Tryckfriheten från 1734 kringgärdades starkt av Gustav III och hans efterträdare Gustav IV. Även om det var tillåtet att öppet skriva om inrikespolitik och kritisera rådsmedlemmar så sågs kritik mot kungen eller utrikespolitiken som landsförräderi och var straffbart. Den religiösa censuren kvarstod också, och kritik mot den lutherska tron censurerades kraftigt.

Religionen och upplysningen samverkade i Sverige på så vis att upplysningens naturvetenskap sågs som ett bevis på Guds existens och plan för världen. Kyrkan i sin tur tog till vara naturvetenskapens nya rön om naturen och spred den genom sitt utbildningsmonopol. Kritik mot kyrkan som i Frankrike förekom inte öppet utan upplysningen hyllade snarare dess moralbärande roll i det moderna samhället.

Finska kriget 1808-1809

Europa och Sverige innan 1808

Efter frihetskriget i Nordamerika på 1770-talet var det Europas tur att kastas in i en våldsam revolution. 1789 utbröt den franska revolutionen som 1792 kom att kasta ut hela Europa i krig som skulle vara fram till Wienkongressen 1814. Kongressen som fortsatte fram till 1815 satte slutligen punkt för ett europeiskt krig som med stora drag målade om den politiska kartan.

Frihetssträvanden och upplysningstidens moraletik hade länge protesterat mot furstarnas oinskränkta makt i Europa och Amerika. Den fredliga revolutionen i England, som gav parlamentet utökad makt och Amerikas strävan mot frihet från kolonialväldet underbläste de begynnande liberala tendenserna i många Europeiska länder.

Den franska revolutionen skapade genast oro i de högre samhällskretsarna i Sverige, där de revolutionära idéerna från Frankrike sågs som ett allvarligt hot mot den rådande ordningen, adelns privilegier och konungens gudagivna makt. I Sverige såg både Gustav den III och senare Gustav IV den franska revolutionen, som de ansåg personifierades i Napoleon Bonaparte, som ett djävulens verk. Gustav IV såg till och med Napoleonkrigen som ett tecken på att den yttersta dagen var randad så som uppenbarelse-boken förutsagt, med Napoleon själv som det bibliska Odjuret.

Kungen och upplysningen

Sverige hade under frihetstiden på 1700-talet, som avslutades vid Gustav III's makttillträde och statskuyp 1772, haft en för tiden väl tilltagen tryckfrihet. I och med den Gustavianska epokens början så skärptes censuren och kungamakten stärktes, riksdagen hade till exempel inte längre möjlighet att rösta bort rådsherrar. Kungen kunde dock inte starta krig på egen hand och censuren hårdnade bara vad gällde viss politik, som utrikespolitiken eller kungens person och beslut.

Upplysningen i Sverige medförde inte några revolutioner eller radikala kulturomkastningar. Snarare så medförde frihetstiden att kyrkan och vetenskapen närmade sig varandra i synen på fattigvård och utbildning, vilket så sakteliga utvecklades mot allmän skolgång och allt mer organiserad fattigvård från kyrkans sida. Vetenskapen gjorde heller aldrig uppror mot kyrkans dominans av föreställningsvärlden, de nya land-vinningarna inom naturvetenskapen ansågs visa på guds härlighet. Så även inom samhällsvetenskapen, där den medborgerliga tanken som växte sig allt starkare i samhällsdebatten efter franska revolutionen sågs som en av Gud given mänsklig plikt och strävan.

Napoleonkrigen

Innan Napoleon krönt sig själv till kejsare 1804 sågs han av många högt uppsatta personer i Sverige och resten av Europa som en förebild. Den kaotiska franska revolutionen hade med honom fått en ledare som högadeln kunde anknuta till och vars strävanden speglade deras egna visioner. Efter att Napoleon krönt sig själv till kejsare och hans maktsträvanden i Europa lett till en offensiv mot Preussen och Ryssland förvandlades han dock snabbt från ikon till demon. Tillsammans med Preussen, Storbritannien och Ryssland skulle Sverige ta upp kampen mot Napoleon som allt mer framstod som ett hot mot svenska intressen och tycktes vilja lägga större delen av Europa under sig. Även de andra Europeiska länderna såg med oro på ett Frankrike som efter att ha invaderat Italien och Österrike vände blickarna mot resten av Europa.

Innan den nya alliansen lyckats samla sin armé mot Napoleon hade den franska armén besegrat först den Preussiska och sedan den Ryska. Även svenska Pommern invaderades av franska trupper men man lyckades utrymma trupperna varför det hela inte sågs som någon större katastrof från svensk sida. Redan under kriget i svenska Pommern tog Gustav IV personligen befäl och gjorde sig synnerligen impopulär bland officerarna med sin handgripliga och naiva ledarstil där de som inte lydde honom blint straffades hårt.

Tilsit 1807

Efter att Napoleons franska armé tvingat först Preussen och sedan Ryssland på knä så inleddes förhandlingar i den preussiska staden Tilsit. På en flotte i denna gränsstad mellan Frankrike och Rysslands imperier i nuvarande Polen förhandlade Napoleon och Alexander I fram ett fördrag som skulle ha långtgående konsekvenser för Sverige. Ryssland var till skillnad från Preussen inte slutgiltigt besegrade, man var fortfarande ett imperium som Napoleon förhandlade på jämnlika termer med. Napoleon hade dock den militära överlägsenheten på sin sida och kunde tvinga med Alexander I på överrenskommelser på sina egna villkor.

Det viktigaste resultatet av mötet i Tilsit var att Frankrike och Ryssland delade Europa mellan sig i intressesfärer. Detta för att undvika framtida strider mellan de två imperierna, någonting som i längden skulle visa sig ohållbart men som för tillfället skapade en bräcklig fred mellan de två giganterna. För Sveriges del betydde detta att Sverige, eller mer specifikt den östra rikshalvan Finland, i ett hemligt tillägg förklarades som en del av den ryska intressesfären.

Sverige hade under denna period en särställning i den Europeiska stormaktspolitiken som det enda land förutom Portugal som fortfarande stödde England i dess motstånd mot Napoleon. Efter att resten av alliansen mot Napoleon besegrats och kejsarna förhandlat om Europas framtid i Tilsit var Sverige det enda land som hårdnackat höll fast vid sitt motstånd mot den franske kejsaren. Detta var givetvis en törn i sidan på Napoleon, som efter Trafalgar var helt utmanövrerad till sjöss av engelsmännen. Ryssland var däremot perfekt placerat för att slå till mot Sverige, samtidigt som man under hela 1700-talet utkämpat krig om den finska delen av riket.

Invasionen av Finland

Historiska Öden

Det ryska anfallet i februari kom inte som någon överraskning för svensk del. Man hade förberett sig för ett vinteranfallet från ryssarna. Trots att vinterkrig var mycket ovanligt i början av 1800-talet så räknade ryssarna med att svenskarnas möjlighet att skeppa över förstärkningar effektivt stoppades av isen på Bottenviken.

Vid denna tidpunkt så var Ryssland inte heller det enda hotet mot Sverige. Man stod inför ett potentiellt trefrontskrig då styrkor stod uppställda både vid norska och danska gränsen. Napoleons marskalk Bernadotte, som ironiskt nog senare blev kung av Sverige, stod i Danmark med en armé av franska, spanska och danska soldater. I Norge stod den danske prinsens Karl August, även han med en dansk här då Norge under denna tid lydde under Danmark. Även han en framtida svensk tronföljare, som dock skulle dö under mystiska omständigheter innan han hann bestiga tronen.

Rädslan för att anfallas från tre håll samtidigt gjorde att den svenska krigsledningen tvingades splittra trupperna för att försvara tre gränser. Därför hade man ingen möjlighet att direkt avvara trupper för att förstärka Finland. Man hoppades istället på stöd från britterna som lovat krigunderhåll och höll en krigsflotta utanför Göteborg. Tills dess fick den finska armén retirera och samla sig i norra delen av landet.

Trohetseder och löften

Historiska Öden

Under hela finska kriget var den ryska strategin att hålla den finska befolkningen lugn genom att uppträda civiliserat och inte plundra landet som man gjort under tidigare krig. De högre stånden ofta lockades av ryssarnas frikostiga löften eller hade redan innan kriget sett möjligheterna med ett självständigt finskt storfurstendöme under ryskt styre. Bönderna och de obesuttna misstrodde å andra sidan ryssarnas löften om frihet från livegenskap och andra pålagor. Plundring och andra övergrepp förekom även under finska kriget, men endast i samband med strider och då ryssarna misstänkte att lokalbefolkningen aktivt hjälpt den svenska armén. Det var knappast någon tröst för de som fick se sina gårdar och skördar förstöras där kriget drog fram.

Så fort den svenska armén börjat retirera mot norr och de ryska styrkorna börjat ta kontroll över Finland spred man propaganda som visade på ryssarnas vänliga intentioner mot finländarna. Till en början var man bara i krig med Sverige för att tvinga dem att ge upp sitt motstånd mot Napoleon och för att skapa en säkerhetszon runt den nya ryska huvudstaden St. Petersburg. Snart inriktade man sig istället på att behålla hela Finland och inte bara den södra delen i närheten av den ryska huvudstaden. Flera av Anjalamännen från upproret mot Gustav III's ryska krig under 1790-talet hade gått i rysk tjänst och arbetade för att inkorporera hela Finland som ett enhetligt storfurstendöme under ryskt styre.

Reträkten mot Uleåborg

Historiska Öden

Den svenska arméns strategi, som påbörjades så snart ryssarna anföll, gick ut på att dra tillbaka fältarmén i Finland till Uleåborg för att försvara de förföljande ryssarnas underhållningsmöjligheter. Till våren skulle man så gå till motanfall ned genom Österbotten och från Sverige skeppa in förstärkningar till fästningarna Sveaborg och Svartholm, som skulle agera brohuvuden för motattacken.

Den Finska fältarmén på 10-12 000 soldater var vida underlägsen den ryska styrkan på 20 000 soldater. Reträkten mot Uleåborg var alltså mycket logisk för att bevara de svenska styrkorna till motanfallet på våren. Den ryska ledningen var väl medvetna om de svenska krigsplanerna. Den svenska försvarsstrategin hade till stora delar utarbetats av Magnus Sprengtporten, en svensk militär som senare gick i rysk tjänst. Sprengtporten var drivande i skapandet av den ryska anfällsplanen och mycket av det han föreslog för tsaren skulle senare komma att förverkligas. Han var dock inte direkt inbegripen i ledningen för den ryska armén utan arbetade istället med underrättelseverksamhet.

Sveaborgs kapitulation.

Historiska Öden

De svenska fästningarna på Finlands sydkust, Svartholm och Sveaborg, den senare belägen vid staden Helsingfors, spelade en viktig roll i de svenska försvarsplanerna. Sveaborg var inte bara en viktig sjöfästning, utan även hemmahamn för den svenska skärgårdsflottan i Finland. Under vintern så låg hela denna flotta infrusen i Sveaborgs hamn i väntan på att isen skulle lossa. Ifall Sveaborg höll ut till våren skulle skärgårdsflottan och Sveaborg utgöra ett ointagligt brohuvud för det svenska motanfallet.

Under Mars inneslöt Sveaborg av ryska styrkor och fästningen omringades snart helt av fienden. Den andra fästningen längs kusten, Svartholm, hade redan kapitulerat för de ryska styrkorna under förhållanden som närmade sig förräderi. Den dåliga moralen hos manskapet och de otillräckliga förråden på Svartholm hade lett till att kommandören Gripenberg gett upp och överlämnat fästningen med förråd och allt till ryssarna.

Kommandanten på Sveaborg, Carl Olof Cronstedt, hade tidigare haft en lysande karriär som sjöofficer, bland annat som dåtidens motsvarighet till marinminister. Efter intriger vid hovet i Stockholm hade han placerades han på Sveaborg, där han plikttroget försökt äska medel hos konungen för att bygga ut fästningen vilket dock visade sig omöjligt.

När fästningen väl inringats av ryssarna så infann sig först en mycket stridsvillig stämning. Kommandanten och officerarna svor att fullfölja kungens order att hålla fästningen, om det krävdes skulle man strida till sista man. Försvarsvärnen bemannades och besvarade det ryska bombardemanget medan mannarna beordrades att stå under vapen, beredda på en rysk stormning som kunde komma när som helst.

Snart började dock Cronstedts tillkortakommanden som befälhavare för en belägrad fästning göra sig märkta, han var en duglig sjöofficer men till lands hade han föga erfarenhet. Han gjorde inga utfall eller spaningsoperationer mot ryssarna för att få reda på deras styrka, då han var rädd för att förlora soldater. Detta gjorde det mycket lättare för ryssarna att förleda honom om sin egentliga styrka. Mannarna tröttnades också snabbt ut av att stå under beredskap på nätterna i väntan på ett ryskt anfall som aldrig kom, vilket berodde på att ryssarna tvärt emot de rykten som spreds inte hade i närheten tillräckliga trupper för att genomföra en stormning.

Ryssarna placerade även artilleribatterier i Helsingfors, som 1808 var en liten stad med just över 1000 invånare. Då svenskarna besvarade elden så eldhärjades staden och för att skona befolkningen och byggnaderna så gick man med på förhandlingar om att skona staden från att eldgivning. Detta var ett stort misstag ur taktisk synvinkel, ryssarna gick med på att inte placera något artilleri i staden, men istället fick man tillgång till förläggningar för soldaterna, som annars hade varit tvungna att bivackera under bar himmel.

Den ryska beskjutningen av Sveaborg fortsatte fram till slutet av Mars, en eldgivning som besvarades av fästningen, trots att de små ryska artilleriställningarna och spaningspatrullerna inte kunde skada fästningen allvarligt och oftast inte heller träffades av det svenska artilleriet. Stämningen på fästningen blev under tiden allt dystrare, särskilt bland civilbefolkningen. Då ryssarna började sprida propaganda med hjälp av officersfruar i Helsingfors och på fästningen insmugglade eller vid förhandlingar överlämnade falska tidningar framstod allt mer en, förvisso falsk, bild av att Sverige redan förlorat kriget och att motståndet mot den överlägsna ryska armén var meningslöst. Den ryske befälhavaren Suchtelen arrangerade dessutom eldavrätt för att skicka parlamentärer från den ryska sidan till fästningen med post, pamfletter och nyheter, vilket Cronstedt tacksamt tog emot.

Cronstedt förhandlade flera gånger med den ryske befälhavaren under denna period. Den andra april tog hans andreman Jägerhorn, en beryktad anhängare av Anjalaförbundet, emot två ryska officerare på isen utanför fästningen. De framförde återigen det ständiga kravet på kapitulation, men den här gången svarade Cronstedt med ett motförslag och föreslog vapenstillstånd. Ryssarna gick med på förslaget mot att de fick besätta tre av de yttre fästningsverken som borgen för stillståndet. Efter förhandlingar i det officiella krigsråd han sammankallat på fästningen och ytterligare förhandlingar med Suchtelen gick Cronstedt till slut med på att ge upp fästningen den 3 maj om inte hjälp anlät från Sverige, hans ursprungliga förslag var den 13 medan ryssarna föreslagit den första.

Ingen opponerade sig öppet mot Cronstedts avtal med ryssarna, även om ingen förutom Jägerhorn heller öppet stödde det. Att ge ryssarna flera befästningsverk som borgen sågs som tvivelaktigt, men ingen gick emot kommandantens order. När ingen stöttade honom i hans beslut så erbjöd sig Cronstedt att sjukskriva sig om någon annan kunde tänka sig att föra befälet över fästningen. Det var ingen som erbjöd sig att ta över befälet, även om det fanns planer på myteri fanns det ingen som kunde ta kommandantens plats.

Efter att konventionen blivit känd i fästningen så ändrades stämningen drastiskt. Från att ha varit uppgiven och nedslagen blev den istället stridslysten och tvivlande. Ryssarna besköt inte längre fästningen, vilket fick hotet att kännas mer avlägset, samtidigt som kungörelsen av Cronstedts avtal med ryssarna skapade diskussioner och tvivel. Skulle man verkligen överge fästningen den tredje maj, just innan isen förmodligen skulle gå upp? Varför hade man gett ryssarna tre av fästningsverken i borgen? De skulle bli mycket svåra att ta tillbaka även med flottans hjälp. Cronstedt försökte lugna stämningen och rättfärdiga sitt beslut bland annat med en kungörelse där han offentligt kungjorde avtalet och uttryckte sina förhoppningar om svensk hjälp innan den tredje.

Ryssarna tänkte till skillnad från svenskarna inte följa avtalet mer än vad som krävdes för att upprätthålla skenet av ett fredstillstånd. Man uppehöll de svenska budbärare som skulle upplysa kungen om avtalet och fyrbåkar vid grund utanför fästningen flyttades. Ända fram till den andra maj levde hoppet inom fästningen, även om inget myteri kom till stånd då de höga officerarna i krigsrådet alla skrivit på avtalet så pratade vissa lägre officerare in i det sista om att göra uppror mot kommandanten för att hålla fästningen tills hjälp anlände. De upprorsbenägna sattes dock under bevakning och hittade aldrig någon respekterad officerare att leda upproret.

Mellan den tredje och sjätte maj utrymdes fästningen under mycket dystra former. Soldater och civila var upprivna och missnöjda med kapitulationen, särskilt då man den sista dagen fick utföra evakuering med hjälp av båtar eftersom isen slutligen gått upp.

Historiska Val: Fästningen Sveaborg

Uppror på Åland och i Finland

Historiska Öden

Samtidigt som Sveaborg kapitulerade för de ryska styrkorna, ett dråpslag för den svenska moralen, så startade uppror bland civilbefolkningen i flera delar av Finland som höjde förhoppningarna hos krigsledningen, inte minst hos kungen. Det var välkänt att den svenska krigsplanen innebar en reträtt mot Uleåborg i norra Finland under vintern för att följas av en motoffensiv på våren. Det fanns även en stark misstro och rädsla för det ryska styret i de breda befolkningslagren. Särskilt bönderna fruktade att man skulle bli livegna under ryskt styre.

På Åland samlade bondeupproren i början av maj sig till regelrätt resning mot de ryska styrkor som under vintern intagit öarna. Ryssarna fruktade hela tiden ett svenskt flottanfall och att avskäras från det Finska fastlandet då isen gick upp. Man hade inga egna skepp till sitt förfogande då man intagit Åland över vinterisen. Bondeupproret leddes av en pastorsadjunkt och en länsman, och även av bönderna själva på flera platser. Genom enkel samordning så överraskade man på flera håll ryssarna och tog dem till fånga. Där ryssarna hunnit inse vad som var i görningen misstog man ofta de enkelt beväpnade bönderna, ytterst få hade några dugliga bössor, för reguljära soldater och kapitulerade för den till synes överlägsna fienden.

När svenska trupper väl anlände hade upprorsmännen redan gått till anfall och tagit över större delen av Åland. Med artilleriunderstöd från det fåtal svenska trupper som anlant så tvingade man de sista ryska styrkorna att kapitulera. Åland hade därmed befriats från rysk militär närvaro nästan helt utan stöd från den svenska armén.

I finska Österbotten sjöd också upprorsstämningen bland bönderna. Man hoppades på den svenska motoffensiven som skulle kasta ut ryssarna ur landet. Bönderna gick även här till angrepp mot ryssarna på eget bevåg i flera byar. Man var dock inte lika välorganiserade som på Åland och många angrepp misslyckades också. Senare under motoffensiven kraftsamlade bönderna för att stödja den svenska armén, men då krigsledningen misstrodde böndernas nytta i krigföring blev de utan militärt stöd ett enkelt offer för den ryska motoffensiven efter att krigslyckan vänt.

En svensk officer vid namn Ljungberg var den som på kungens order samordnade bondeupproren med arméns motoffensiv och landstigningar. Då landstigningarna misslyckades på grund av dålig planering, otillräckliga mängder soldater och krigsledningens motvilja mot bonderesningar kom Ljungberg att få bära skambördan för kungens övertro på att bönderna skulle hjälpa armén att ta initiativet mot ryssarna vid landstigningarna.

I finska Karelen hade man länge haft en tradition av självstyre och självförsvar. Bönderna motsatte sig länge lantvärnsreformen och skatteuttag för att sätta upp reguljära förband. Istället ansåg man sig fullt kapabla att själva organisera lantvärnsförsvaret och även efter att både lantvärnsreformen och skatten till att organisera ett förband drivits igenom uppifrån förvarade man vapen hemma i stugorna och ansåg sig kapabla att själva försvara sin hembygd. De karelska böndernas uppror kom också att bli väldigt framgångsrikt, om än mycket på grund av ryska misstag. Då ryssarna under sin motoffensiv på sensommaren gick in i Karelen tog bönderna till vapen under eget befäl och bidrog starkt till det svenska försvaret av bygden.

Historiska Val: Bondeuppror i Österbotten

Motoffensiven

Historiska Öden

Den svenska krigsplanen hade hela tiden varit att till sommaren gå till motangrepp mot de ryska styrkorna. Så gjorde man också på våren 1808 även om Sveaborgs kapitulaton försvårade trupplandsättningar längs Finlands sydkust och fästningen inte längre höll några ryska styrkor bundna i de södra delarna av landet. Kungens rådgivare ville se en förstärkning av den reguljära armén som från Uleåborg skulle gå söderut. Konungen själv var dock helt inställd på att skeppa in trupper sjövägen och på så sätt förstärka den svenska motoffensiven, även om fästningen Sveaborgs fall gjorde att de inte kunde land-sättas lika enkelt eller lika långt söderut som man från början planerat.

Gustav IV var under hela kriget positivt inställd till möjligheterna att med hjälp av bonderesningar och förstärkningar sjövägen kasta ut ryssarna ur Finland, trots den stora numerära underlägsenheten för den svenska armén. Krigsledningens motstånd och det i vissa fall direkt förrådiska agerandet från höga makthavare och officerare i fält omkullkastade dock planerna, som även utan motståndet hade liten chans att lyckas.

Den svenska armén plågades under sin motoffensiv söderut inte bara av bristen på förstärkningar och den uppgivna stämningen bland vissa officerare, även proviantering var ett stort problem. Då kungen använde de flesta befintliga skeppen för landstigningsoperationer försvann möjligheten att anskaffa proviant till armén sjövägen. Istället fick man förlita sig på att förnödenheterna mestadels togs den långa landvägen runt Bottenviken eller köptes in i det allt mer utarmade Finland.

De misslyckade landstigningarna till trots så lyckades den svenska huvudarmén trycka tillbaka ryssarna i Österbotten, medan Sandels Savolaxbrigad och upproriska Karelska bönder säkrade arméns flank och för-svårade ryssarnas kontakter med reserver och förnödenhetslinjer i hemlandet. Just som den svenska mot-offensiven börjat avancera på allvar blev man dock tvungna att stanna för att baka bröd. Då de svenska underhållslinjerna inte kunde hålla jämn takt med de militära framgångarna fick man lov att på plats skaffa den förnödenheter som krävdes.

Reträtten

Historiska Öden

I augusti tappar den svenska motoffensiven momentum på grund av den svåra underhållssituationen och de misslyckade landstigningarna. Den ryska armén lyckas under uppehållet få fram förstärkningar och gå till motangrepp. De södra delarna av Finland hölls under hela sommaren av ryssarna, kustflottan från Sveaborg hjälpte till att hålla svenska flottan borta från sydkusten, samtidigt som man hela tiden slog tillbaka de dåligt planerade landstigningsförsöken. När krigslyckan vänt och svenskarna tvingades retirera kunde inte ens de sista desperata försöken att landsätta trupper hjälpa den underlägsna armén. De ryska trupper som man hunnit samla under svenskarnas långsamma motoffensiv utnumrerade den svenska armén och snart befann sig svenskarna återigen på reträtt mot norra Finland.

I Karelen blev ryssarna först tillbakaträngda av bondeuppror som misstogs för mångdubbla antalet reguljära soldater, samt av den beryktade Savolaxbrigaden under Sandels. När man väl fått förstärkningar gjorde politiska intriger att man inte trängde tillbaka svenskarna. Så snart man fått ordning på de ryska trupperna och deras befälhavare gick man till motanfall med mångdubbelt fler soldater än svenskarna kunde uppbåda. De karelska bönderna och Savolaxbrigaden gjorde dock ett heroiskt motstånd som i slutet av kriget i Finland räddade den svenska armén från att inringas av den överlägsna ryska.

Jutas och Oravais

Vid Jutas räddades den svenska reträttvägen från att överflyglas av Savolaxbrigaden under von Döbeln. Detta gjorde att den svenska armén efter det stundande slaget vid Oravais inte behövde frukta att fångas i en kniptångsmanöver. Trots numerärt underläge så segrade svenskarna vid Jutas med bara en handfull förluster. Slaget vid Jutas var förmodligen inte särskilt blodigt utan ryssarna lär ha retirerat ganska snart från de framryckande svenskarna.

Slaget vid Oravais blev däremot det blodigaste under hela finska kriget. Styrkorna stod uppställda på varsin sida av en sumpig dalgång och svenskarna lyckades driva den ryska armén på flykten genom att anfalla över den våta marken när ryssarna ryckte fram. När de svenska trupperna oorganiserat förföljde de flyende ryssarna anlände general Kamenskij med de ryska reserverna just i tid för att kasta tillbaka de uppbrutna svenska förbanden. Efter en fjorton timmar lång strid hade svenskar armén till slut förlorat det största och blodigaste slaget i kriget.

Nu återstod bara att dra sig tillbaka till Uleåborg och invänta vintern. Efter en sista seger vid Virta bro blev svenskarna tvungna att dra sig tillbaka till Torneå soldaterna var slitna och underhållet svårt. Genom förhandlingar lyckades man sluta ett stilleståndsavtal med ryssarna. I väntan på kungens planer för ytterligare en motoffensiv följande vår förläggs trupperna i vinterkvarter runt Torneå.

Vinterkvarter i dödens rike

Historiska Öden

Situationen för soldaterna under vintern 1808-1809 var helvetisk i de undermåliga vinterkvarteren. Precis som under resten av kriget var underhållssvårigheterna en del av problemet, även om vintervägarna var lättare att frakta förnödenheter på. Det stora problemet var dock sjukdomarna som började sprida sig lavinartat när armén lades i vinterkvarter. Det fanns inte tillräckliga utrymmen för de många soldaterna i de glest befolkade områdena där armén låg bivackerad; Torneå, Umeå och Åland. Man inhyste de flesta av soldaterna hos lokalbefolkningen, som då också kom att drabbas av sjukdomarna.

Bristen på mat, kylan och den dåliga hygien var den stora fienden för både sjuka och friska soldater. Vid norra armén fanns det vid denna tid ytterst få arméläkare, vilka inte långt när räckte till för att behandla alla sjuka. För att hjälpa dessa fåtaliga läkare hade man i Umeå till exempel en kantor och en salpetersjudare som fick anställning som ställföreträdande läkare. I Umeå, som under denna tid hade 1000 invånare, inackorderades sammanlagt 3000 soldater, sårade och ryska krigsfångar. Med de bristande resurserna och de dåliga kunskaperna om smittspridning gick det inte att rädda alla de som insjuknade. Massgravar med upp till 600 döda går idag att beskåda på exempelvis Backen i Umeå. Under hela finska kriget dog mångdubbelt fler soldater och civila av sjukdomar än av direkt våld.

Mars 1809

Marsmånaden 1809 kom att bli den mest händelserika under krigsåren, både i Finland och Sverige. Under några kalla vinterveckor då förhållandena på många håll var som värst vid den svenska armén skulle de mest avgörande skeendena i kriget utspela sig på vitt skilda håll.

Revolution i Stockholm

Historiska Öden

I början av Mars började den västra armén under general Adlersparre, som sedan den deltagit i några skärmytslingar vid norska gränsen stått sysslolös, tåga mot Stockholm. Stämningen mot kungen inom armén var mycket hätsk sedan han efter de misslyckade landstigningarna degraderat hela regementen på ett sätt som väckte mycket ont blod, inte minst bland officerarna. Kungens krigsplaner och ovilja att se Finland förlorat och ställa sig på Napoleons för stunden vinnande sida gjorde att man i de högdagliga officerskretsarna såg kungens fortsatta styre som ett direkt hot mot landets existens. Gustav IV hade gjort sig omöjlig för adeln och armén genom sin maktfullkomlighet både vad gällde politiken och krigföringen. Efter att han degraderat två regementen på grund av de misslyckade landstigningarna i Finland var måttet rågat och planer på att kidnappa och till och med döda honom hade börjat diskuteras bland officerarna. Det sågs som en omöjlighet att Sverige skulle kunna fortsätta existera som en självständig nation om inte kungen avsattes.

Den västra armén tågade så mot Stockholm, av sina officerare rikligt försedda med brännvin för att hålla stämningen hos manna upp. Det var direkt uppenbart för kungen att det handlade om början på en statskupp så snart han fick reda på marschen som i det längsta hölls dold för honom. Gustav IV gjorde sig redo för att resa till den södra armén som vaktade gränsen mot Danmark för att göra motstånd. De höga officerare i Stockholm som var införstådda i kuppen och insåg vad kungen planerade tänkte dock inte låta honom resa. Innan kungen han lämna Stockholm arresterades han av general Adlercreutz och en grupp officerare på slottet. Trots att kungen lyckades slita sig, komma över en värja och fly ut genom en löndörr så fångades han in på borggården av en hovjägmästare. Kungen fördes under arrest till Gripsholms slott och därmed var revolutionen ett faktum.

Nu skulle det dröja ända fram till riksdagen i juni innan någon ny kung formellt tillsattes, tills dess så agerade hertig Karl, som senare blev Karl XIII, som ställföreträdande makthavare samtidigt som officerarna bakom kuppen intrigerade sinsemellan. Adlercreutz, Adlersparre och hertig Karl blev de tre stora spelarna kring riksdagen som kom att formellt avsätta konungen, ta beslut om 1809 års konstitution och tillsätta en ny konung.

Historiska Val: Revolutionen i Stockholm

Tre vinteroffensiver

Historiska Öden

I Mars gjorde så den ryska armén en koordinerad framstöt på tre fronter mot svenskarna. Över Torneå landvägen och över isen mot Umeå och Åland. Tanken var att genom de tre koordinerade attackerna i ett slag krossa resterna av den svenska armén.

På Åland så var von Döbeln befälhavare för de svenska trupperna. Han var bunden av kungens order att inte dra sig tillbaka från öarna och kunde bara frustrerat se hur en överlägsen rysk styrka ryckte allt närmare. När kungen avsatts fick han dock möjlighet att agera självsvådligt och tog då tillfället i akt att direkt dra tillbaka sina trupper mot fastlandet. Von Döbelns konstanta förhandlande med ryssarna gav honom möjligheten att med sina styrkor retirera utan att fångas in av den överlägsna fienden, som dock avdelade ett kosackförband som under hela färden mot fastlandet angrep de svenska trupper de kom åt. Vål iland så lyckades von Döbeln än en gång förhandla och lura ryssarna dit han ville ha dem. Han säger att den svenske kungen går med på förhandlingar, bara inga ryska trupper befinner sig på svensk mark. De ryssar som förföljt svenskarna drar sig tillbaka innan man inser att von Döbelns tal om förhandlingar bara var en krigslist, hertig Karl hade inga som helst planer på att förhandla utan det var von Döbeln som själv dikterat upp detta. Detta fick också konsekvenser för Umeå där ryssarna drog sig tillbaka på grund av von Döbelns list innan den avslöjades.

I Umeå så marscherade en rysk styrka på över 3000 man den 10 mil långa sträckan över isen från Vasa till Holmön och sedan Umeå. De blev tvungna att bivackera flera nätter på isen i temperaturer ned mot 30 minus och djupsnö innan de sönderfrusna nådde Holmön. Där satte de eld på några infusna båtar för att värma sig och upptäcktes av svenska spaningspatruller. Trots det fördelaktiga tillfället att anfälla ryssarna beslutar sig befälhavare Cronstedt i Umeå, en släkting till befälhavaren på Sveaborg, att inte anfälla ryssarna då han bara kan uppbåda 1800 soldater. Ryssarna slog sedan lätt tillbaka de svenska förposterna och ryckte fram mot staden. Cronstedt förhandlade med ryssarna fram ett stillestånd som innebar att ryssarna fick inta staden med orörda förråd, medan svenskarna drog sig tillbaka med förråd för fyra dagar och lämnade sina sjuka i staden med förråd för en månad. Cronstedt öppnade sedan förråden för att soldaterna själva skulle få proviantera, vilket ledde till att ryska trupper måste sättas in som vaktstyrkor för att få ut de överförfriskade svenska soldaterna ur staden sedan brännvinet från magasinerna flödat fritt under provianteringen.

Under tiden så var Gripenberg vid Torneå med 4000 soldater trängd av en rysk styrka om 7000 man. Då man nåddes av budet att Umeå intagits av ryssarna, dessutom av det uppblåsta antalet 10 000 ryska soldater, kapitulerar man inför det man ser som en vida överlägsen rysk armé. Norra armén lägger ned vapnen och upplöses, vilket ger ryssarna en obehövad väg ned mot södra Sverige när även den svenska styrkan i Umeå dragit sig tillbaka söderut.

Samtidigt som Gripenberg kapitulerade vid Torneå så nåddes de Tolly, den ryske befälhavaren i Umeå, av order om att omedelbart marschera tillbaka över isen till Vasa. Det var den ryske överbefälhavaren Buexhoevden som för att uppfylla von Döbelns förhandlingskrav bestämt sig för att dra tillbaka styrkorna från svensk mark. De Tolly ledde motvilligt sina styrkor över isen, dock med välfyllda förråd från de svenska magasinerna och hästar från lokalbefolkningen. När han väl nådde Vasa fick han genast order från tsar Alexander I som beordrade omedelbart återtag till Umeå, något som den härjade de Tolly med sitt av snö och kyla sargade manskap inte kunde tänka sig. När tsaren väl fick reda på vad som uspelat sig så avsatte han Buexhoevden och gav de Tolly befälhavarposten istället.

Historisk Val: Landshövdingen

Borgå. lantdag

Historiska Öden

Under mars så hölls också lantdag, tidens motsvarighet till riksdag, i finska Borgå. Efter de mer eller mindre misslyckade försöken att via allmän edgång i de kyrkorna få allmogen att svära tsaren trohet ändrade man taktik. Från de övre skikten i samhället hade ryssarna sitt största stöd, varför man bestämde sig för att legitimera sin makt över Finland via lantdagen, där de fyra ståndens ledande män representerade folket. Där skulle man inte stöta på något motstånd, och kunde efter att ha legitimerat maktövertagandet via lantdagen med större framgång genomföra edgången bland allmogen igen.

Efter de finska böndernas många uppror och de stora problem man haft med edgången och lojaliteten hos allmogen var tsar Alexander mycket mån om att det finska folket inte skulle se den ryska invasionen som ett hot. Istället skulle man se den som en möjlighet att utvecklas som ett ryskt storfurstendöme istället för att vara blott en riksdal i det svenska riket. De högre samhällsskikten som representarades i Borgå var de som först och främst lockades av möjligheterna till avancemang inom ryska riket, varför det hela förlöpte mycket smidigt jämfört med den ibland farsartade edgången.

Från tsarens sida såg man inte lantdagen i Borgå som någon större händelse eller som ett rättfärdigande av Finlands existens som en egen nation, vilket ofta lyfts fram av finska historiker. För Alexander var lantdagen en realpolitisk maktdemonstration och ett strykande medhårs av de finska makthavarna. Orden om Finlands upplyftande bland nationernas skara som så ofta använts för att lägga en grund till nationen Finland i tsarens mun är knappast något som fanns på den ryska politiska agendan under tiden. Dessa tongångar tvingades dock fram för att pacificera det finska motståndet och användes senare mycket framgångsrikt för att skapa den finska nationella känslan senare under 1800-talet, vilket på sitt sätt ger lantdagen en historisk betydelse för Finlands födelse som nation.

Expeditionskåren

Under våren 1809 går de ryska trupperna i Sverige söderut mot Umeå. Von Döbeln lyckas i sista stund rädda förråden ur staden innan den intas av ryssarna, återigen genom förhandlingar där den ryska befälhavaren gick med på att ge svenskarna en längre tidfrist mot att kunna ta staden utan motstånd. Den ryska armén med 10 000 man var då koncentrerad till Umeå med den svenska armén söderut vid Härnösand.

För att få ett fördelaktigare utgångsläge i fredsförhandlingarna beslutades att skeppa in en expeditionstyrka norr om staden för att fånga ryssarna i en kniptångsmanöver. Då ryssarna förutom en total kontroll över Finland även höll Åland och norra Sverige från Umeå ville man försöka driva tillbaka ryssarna för att inte framstå som försvarslösa vid de fredsförhandlingar som redan förbereddes.

Den svenska expeditionskåren började med en våghalsig landstigning i dimma vid Ratan och slutade på samma plats med flykt från underlägsna ryska styrkor. Koordinationen mellan styrkan som landsattes i Ratan och armén i Härnösand fungerade inte alls, den senare kom inte att spela någon som helst roll i krigets sista skede. Trots att ryssarna vid landstigningen var i rörelse söderut hann de på grund av den svenska befälhavaren Wachtmeisters snigelartade framfart inte bara till Umeå först utan överraskade de svenska styrkorna vid Sävar två mil norr om staden. Detta ledde till att den lika långsamma svenska styrkan vid Härnösand aldrig hann ikapp ryssarna och att de kanonslupar som av expeditionflottan sänts till Umeå för att förstöra bron över Umeälven fann sig ensamma mot det ryska artilleriet som då hunnit tillbaka till staden.

Slaget vid Sävar

Slaget i Sävar kom att bli ett av de blodigaste under hela kriget. Ryssarna som marscherat natten igenom och i många fall stred liggande av utmattning satte in alla reserver. Svenskarna satte aldrig in några större reserver och precis som ryssarna var på väg att tvingas retirera lyckades en styrka vada över Sävarån för att försöka överflygla svenskarna. Wachtmeister trodde efter felaktiga rapporter att den ryska styrkan var mångdubbelt större än den i verkligheten var och beordrade omedelbar reträtt. Under hela natten drog sig de svenska styrkorna tillbaka mot landstigningsplatsen vid Ratan. Ett självmordsanfall av ryskt infanteri mot de uppradade svenska kanonsluparna vid hamnen slutade med att svenska armén inskeppades medan den ryska drog sig norrut.

Fredsavtalet

Historiska Öden

Efter att den ryska armén tvingats dra sig norrut inleddes fredsförhandlingar i Fredrikshamn på Finlands sydkust. Förhandlingarna drog ut på tiden och den ålderstigne svenske förhandlaren von Stedingk blev under tiden svårt sjuk. Tsar Alexander, som riktat sitt intresse mot Napoleon och förberedde sig för en uppgörelse med sin forne allierade, ville få fredsförhandlingarna avklarade så snart som möjligt. Om von Stedingk skulle dö och en ny förhandlare måste skickas från Sverige fanns risken att förhandlingarna skulle dra ut på tiden alldeles för länge.

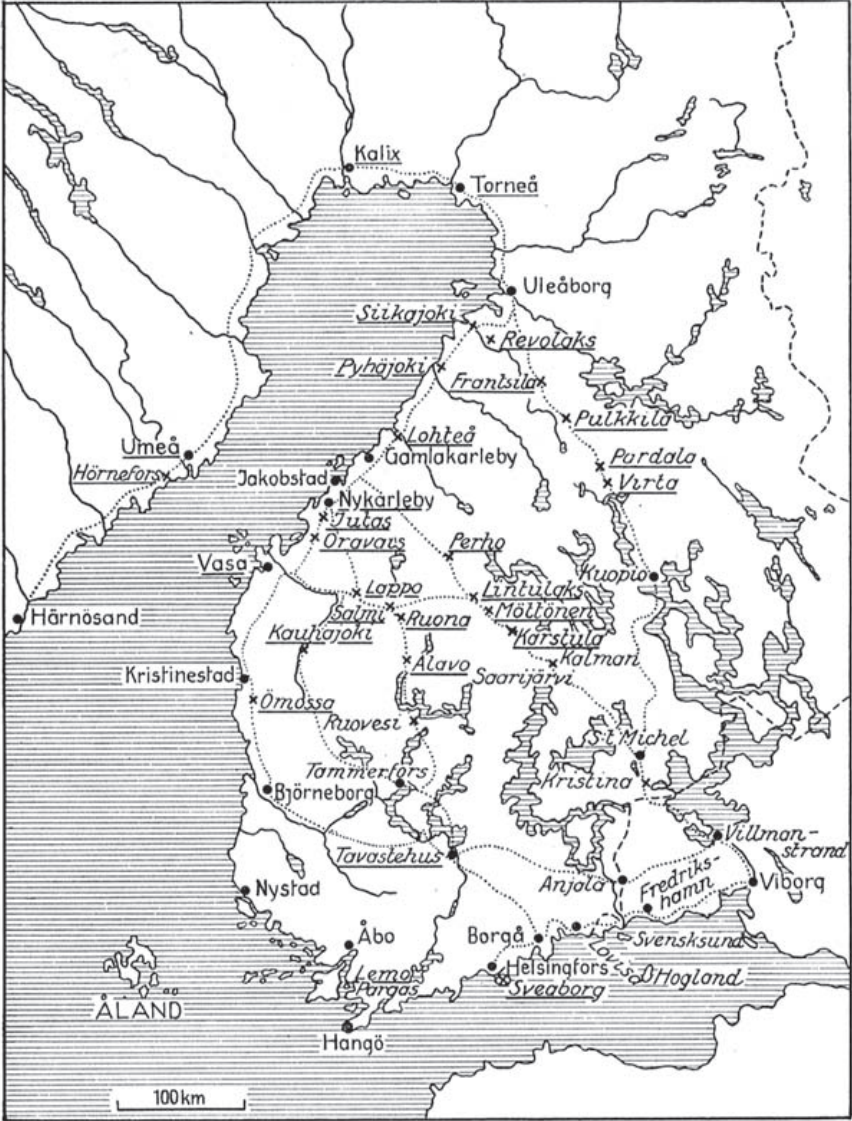
Svenskarna lyckades inte behålla Åland som man från början ville, men man lyckades istället dra den norra gränsen vid Torneå älv istället för Kemi älv. Detta hade 1809 ringa betydelse men skulle visa sig mycket viktigt när stora malmfyndigheter senare hittades under området kring Torneå. Hade gränsen dragits vid Kemi älv hade dessa fyndigheter inte legat på den svenska sidan gränsen.

Efter freden i Fredrikshamn restes ofta röster inom Sverige på att återta Finland, detta var en av anledningarna till att man valde en av Napoleons marskalkar, Bernadotte, till ny kung efter den ålderstigne Karl XIII då den tilltänkte danske kronprinsen avlidit mystiskt. Bernadotte, eller Karl XIV Johan som han kom att kalla sig, valde att istället rikta blickarna mot Norge och när Sverige ställde sig på Rysslands och de andra allierades sida i Napoleonkrigens slutskede såg man till att annektera Norge medan stormakterna var upptagna på kontinenten.

Karta

På nästa uppslag följer en karta över Finland som illustrerar de stora slagen med kryss. Den ger också en överblick av krigets förlopp då fästningen Sveaborg är utmärkt och de viktiga vägarna är utmärkta. Den prickade linjen anger den ryska arméns marschväg under finska kriget.

Historiska Öden

Ett berättarspel om finska kriget 1808 - 1809

Innehåll

INLEDNING	45
PEDAGOGIK	46
BERÄTTANDE	48
KARAKTÄRER	49
DISKUSSIONSFRÅGOR	51
KARAKTÄRSBLAD	53

Inledning

I Historiska Öden så skapar eleverna tillsammans med läraren en grupp spelarkaraktärer som man sedan följer genom historiens gång. Det är tänkt att kunna användas som en metod både för att fördjupa karaktärerna i *Historiska Val* och andra former av gestaltning samt som ett fristående inslag i undervisningen.

Här kommer vi att inrikta oss på Finska kriget 1808-09 men det finns ingenting som hindrar att man använder denna metod för att belysa andra historiska epoker. Grundtanken och metoden är mycket enkel och kräver inte mer än att läraren är familjär med den historiska tid man arbetar med.

Eleverna kommer att både skapa och sedan berätta kring de karaktärer de skapat. Hur påverkas de av händelserna omkring dem? Vilka val tvingas de göra? Hur ställer de sig till allt som händer runt omkring dem? Kan de påverka det?

Den grundläggande tekniken är berättande. Det vi vill uppnå är att låta eleverna ta över berättandet och närma sig historien utifrån det. Som en del i undervisningen kommer de att få skapa historiska karaktärer i den miljö som tas upp. Därefter får de följa och kommentera dessa karaktärers öden genom historien. Hur den grundläggande berättartekniken fungerar går vi igenom i avsnittet *Metod*. I nästa avsnitt diskuterar vi *Berättande* och hur du kan applicera enkla berättartekniker på rollspelet.

Själva karaktärsskapandet och berättandet kring karaktärernas öden under historiens gång lyder inte under några hårt definierade regler förutom de rubriker som finns på karaktärsbladet. Dessa istället är det du som läraren som presenterar de historiska skeendena och eleverna får berätta hur deras karaktärer påverkas av de händelser du presenterar. I avsnittet om *Karaktärer* går vi igenom dessa rubriker och förklarar kort vad de innebär.

Vad gäller finska kriget 1808-09 så följer i avsnittet *Diskussionsfrågor* en rad frågor för läraren att låta eleverna kommentera genom sina karaktärer. Dessa frågor är kopplade till texten om finska kriget där man lätt kan se förslag på när det är lämpligt att låta eleverna kommentera händelser. Om man skapar egna scenarion eller tycker att de medföljande diskussionsfrågorna är otillräckliga så är det enkelt att utöka med egna frågeställningar eller skapa helt egna scenarion i valfri historisk miljö.

Pedagogik

Då *Historiska Öden* ska gå att använda med elever i alla åldrar så är metoderna anpassningsbara för hur avancerat man vill arbeta. Det grundläggande karaktärskapandet kan användas för sig för att på enklast möjligaste vis arbeta fram karaktärer som man sedan följer genom historien och diskuterar kring de frågor som finns i diskussionsmaterialet. Vill man vidareutveckla metoden så finns det förslag i slutet av denna text där man hittar förslag på hur eleverna i slutet av arbetet med *Historiska Öden* får gestalta sina karaktärer genom att exempelvis spela upp en enkel teaterscen eller ett enkelt rollspelsscenario liknande de i *Historiska Val*.

En grundläggande tanke för att underlätta arbetet med *Historiska Öden* både för dig som lärare och för eleverna är att arbeta i grupper. Istället för 20-30 karaktärer som alla drar åt olika håll med sina egna historier så bildar man istället 4-6 grupper med karaktärer som tillhör en familj eller tät sammanslutning så som en grupp officerare vid samma regemente, en bondefamilj eller magistraten (det styrande borgarskapet) i en liten stad.

Historiska Öden är tänkt att fungera som ett komplement till traditionell undervisning i föreläsningsform och vara ett enkelt sätt att engagera eleverna i historien. Detta sker genom att de får följa sina karaktärer genom det historiska förloppet och till viss del också ta ställning till hur det påverkar dem. Som lärare behöver du inte oroa dig för att du behöver avvika från dina vanliga rutiner för undervisningen, se istället rollspelet som ett komplement och foga in det när du tycker att det passar.

Det är också viktigt att inte tro att rollspel är något speciellt och att du inte klarar av det. Att spela *Historiska Öden* är inte svårare än att hålla en vanlig katederföreläsning och det är dessutom skrivet för att anpassa väldigt enkelt. Du som lärare behöver bara leda dina elever genom skapandet av karaktärerna och diskussionsfrågorna, sedan är det bara att agera diskussionsledare och ge svar på elevernas frågor.

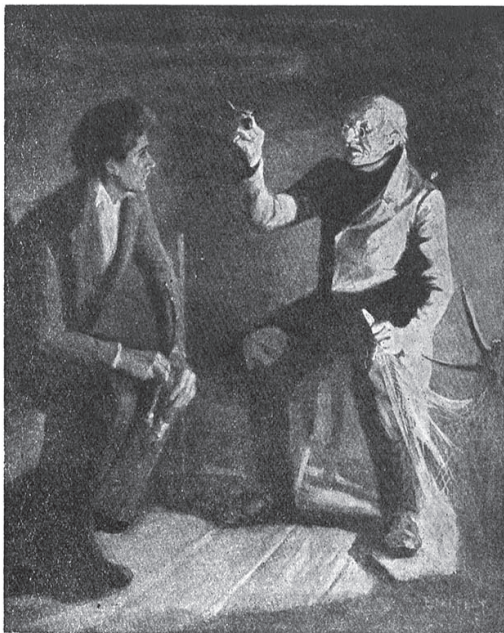
Då spelet är tänkt att följa historien 1808-1809 så rekommenderar vi starkt att du har läst igenom texterna om finska kriget och livet i början av 1800-talet som finns med i rollspelspaketet. Du bör också ha förberett dig för att föreläsa om ämnet på den nivå som passar för dina elever. *Historiska Öden* tillsammans med bakgrundstexterna ger en grund och en metod för eleverna att närma sig historien, men det är upp till dig som lärare att presentera materialet för dina elever.

Det kan också vara en idé att läsa igenom de recensioner som medföljer rollspelspaketet för att se om det finns någon instuderingslitteratur som täcker den sida av historien 1808 - 1809 som du vill inrikta dig på. Då både Sverige och Finland gick igenom dramatiska förändringar och ett storskaligt krig så finns det ett otal möjligheter att inrikta sig på ett särskilt område.

För de lärare som vill vidareutveckla *Historiska Öden* så innehåller flera scenarion till *Historiska Val* alternativ där eleverna med hjälp av karaktärsskapandet som beskrivs här får fördjupa sin karaktärer inom gruppen. Om tid finns att avsätta så kan en eller ett par lektioner där eleverna får fördjupa sina karaktärer skapa en bättre känsla för argumenten och den personliga motivation i scenarion som *Bondeuppror i Österbotten*.

Många av de scenarion till *Historiska Val* som medföljer rollspelspaketet innehåller dessutom alternativa sätt att använda materialet. Om man vill låta eleverna arbeta med gruppredovisningar så kan karaktärsskapandet som det beskrivs här vara ett enkelt sätt att skapa personliga karaktärer att använda sig av i redovisningen. För den som vill arbeta med drama och skapa manus utifrån de scenarion som finns så fungerar också karaktärsskapandet som ett sätt ta fram roller.

För den som vill få ut något mer av de karaktärer eleverna skapat efter att ni spelet igenom *Historiska Öden* så är de två förslagen ovan en bra inspiration. Istället för att spela de scenarion som finns i *Historiska Val* kan du som lärare enkelt skapa några diskussionsfrågor som karaktärerna får diskutera som sina karaktärer. Denna metod fungerar också bra om du som lärare vill låta eleverna använda sina karaktärer i en gruppredovisning. Istället för att basera upplägget på ett scenario kan du ge grupperna frågeställningar utifrån deras stånd och de händelser ni diskuterat tidigare. Låt dem sedan arbeta med frågeställningar och som en gruppredovisning framföra sina argument inför klassen och motivera dem utifrån den personliga bakgrund och motivation de byggt upp runt sina karaktärer.

Berättande

Grunden i berättande spel är givetvis konsten att tala. Det kan tyckas hart när omöjligt att plötsligt få en grupp elever att själva driva berättandet och handlingen framåt på egen hand. Det finns dock några enkla knep och tekniker som underlättar detta. Först och främst är det viktigt att hela tiden se till att även om eleverna själva ska ta ställning till situationer och händelser så är det du som sätter ramarna och styr diskussionen. Du måste vara beredd på att kunna ge eleverna svar på vad som är möjliga konsekvenser av olika handlingar.

Som lärare och berättare är det du som ger förutsättningarna för elevernas berättande, både vad gäller karaktärerna och deras öden. De skeenden som de ska reflektera kring presenteras av dig och du kan alltid ge dem hjälp och stöd genom att svara på frågor och ställa följdfrågor. Om du skapar en berättande grund som rycker med eleverna så kommer det bli enkelt för dem att fylla i de historiska skildringar där deras karaktärer befinner sig.

Vidare så är *Historiska Öden* sammanlänkat med den historiska texten kring finska kriget, där du kan följa händelseförloppet och fortlöpande få hänvisningar till de diskussionsfrågor som återfinns senare i denna text. Genom att använda dessa diskussionsfrågor som en grund kan du lätt själv utveckla frågeställningarna och anpassa dem efter dina elevers karaktärer. De viktigaste uppgifterna som lärare är att leda elevernas diskussioner om karaktärernas öden, ge svar på frågor och avgöra utgången i valsituationer.

De frågor som lyfts fram i det här materialet är fokuserat på val och att lyfta fram de historiska förutsättningarna för olika grupper. Det är omöjligt att få med alla tänkbara frågeställningar och du kommer säkerligen stöta på frågor och förutsättningar som inte finns med i materialet. Därför är det extra viktigt att du har läst in dig på bakgrundsmaterialet och känner att du har grepp om den historiska epoken.

Då spelet är tänkt att passa in i en fortlöpande föreläsning om historien kring 1808-1809 så ligger fokuset inte på beskrivningen av de historiska händelserna, då denna måste anpassas beroende på dina elevers ålder och vilken nivå du vill lägga dig på. Det viktiga är istället att väva in dina elevers karaktärer i denna beskrivning och på ett bra sätt lyfta fram de frågor som de sedan måste ta ställning till.

En bra idé kan vara att försöka sätta av tid i slutet av lektionen för att diskutera karaktärernas öden och hur de påverkas av det ni gått igenom. Det ger även dig möjlighet att ta dig tid för alla grupper och att ta ställning i frågor om konsekvenser av karaktärernas handlande. Många frågeställningar och val bland de som finns med i materialet innebär att du som berättare måste ta ett beslut kring hur karaktärernas öden påverkas, vilka valmöjligheter som finns och vilken information som du ska ge spelarna. Det gör det extra viktigt att du innan spelet börjar har läst in dig på materialet och känner dig bekväm med att ta snabba beslut och avgöra vilka konsekvenser karaktärernas val får.

Karaktärer

Karaktärsbladet till Historiska Öden är mycket enkelt upplagt och ligger till grund för det fortsatta berättandet. De sex kategorierna är tänkta att ge en översikt över karaktärernas person och livssituation innan själva berättandet börjar. Det är upp till dig att leda eleverna genom denna fas innan ni börjar, varför det kan vara värt att snabbt gå igenom de olika rubrikerna:

- Namn och ålder säger sig självt. Ingen djupare förklaring behövs förhoppningsvis för att förklara dessa två.

- Bakgrund är en snabb genomgång av karaktärens tidigare liv. En mycket snabb och översiktlig redogörelse räcker här. Utbildning, tidigare yrken, uppväxtmiljö och liknande är punkter som kan vara värda att ta upp här.

- Sysselsättning täcker inte bara nuvarande yrke utan därmed också den sociala status som yrkesrollen för med sig. I ett ståndssamhälle som det tidiga 1800-talets Sverige så är valet av yrke ofta hårt förknippat med social bakgrund, vilket är viktigt att poängtera för eleverna. En militär med hög rang är troligen adlig medan en småjordbrukare högst troligen inte är det.

- Familj kan ofta innehålla någon eller några av de andra karaktärerna och är i så fall ett enkelt sätt att påminna sig själv om vilken inbördes relation karaktärerna i gruppen har. Även om ingen annan karaktär tillhör den närmaste familjen så ger en översiktlig beskrivning av den närmaste familjen en god bild av den sociala miljön runt karaktären.

- Personlighet är helt enkelt karaktärens ideal, intressen och andra intressanta personlighetsdrag. Viktigt här är att inte fästa sig vid detaljer utan att kortfattat koncentrera sig på några viktiga punkter som ger personen djup utan att vara alltför restriktiva.

- Utseende är inte heller särskilt komplicerat. Viktigt här är att inte fästa sig alltför mycket vid egentligen oväsentliga yttre drag som hår- och ögonfärg eller längd. Tanken är istället att fånga de drag som ger karaktären en personlighet, som till exempel uniform, att alltid bära hätta eller att hon haltar.

- Egendom är inte en redovisning av karaktärens samtliga egendomar och pengar. Det är snarare tänkt att vara en möjlighet att fokusera på ägodelar som är viktiga för personens yrke eller som har ett sentimentalt värde för henne. Sedan är det givetvis viktigt att få en uppfattning om ungefär hur bemedlad personen är och vilka större egendomar hon äger, men man bör inte fästa sig alltför hårt vid det.

Att låta eleverna själva skapa karaktärer kan till en början framstå som ett avancerat projekt men med några enkla knep kan du snabbt underlätta för både dig själv och eleverna. Se först till att förklara den historiska bakgrunden och perioden innan ni börjar, beroende på elevernas ålder kan det också vara en bra idé att först låta dem läsa igenom den historiska texten om livet i början av 1800-talet som medföljer rollspelspaketet.

Dela sedan in eleverna i grupper och förklara tanken med grupper som tillhör samma sociala klass och bor på samma ort. Oroa dig inte om de olika grupperna är väldigt olika, det kommer bara innebära att det blir skillnad på karaktärsgrupperna och att berättandet därför också kommer variera mer mellan grupperna.

Slutligen så går du igenom de rubriker som finns på karaktärsbladen en efter en och förklarar vad de innebär för eleverna. Tänk också på att man inte behöver vara alltför specifik i alla rubriker, vilken ögonfärg en karaktär har är till exempel oftast onödig information.

Här nedan följer några förslag på olika karaktärsgrupper och teman som kan vara särskilt intressanta att lyfta fram för den gruppen. När dina elever skapar karaktärer och grupper kan det vara en bra idé att själv föra enkla anteckningar om särskilt intressanta teman för att kunna formulera en eller ett par specifika frågeställningar kring den gruppen:

Österbottnisk by: Karaktärerna är alla invånare i en liten by i Österbotten. Vissa ståndsskillnader är möjliga inom gruppen, sockenprästen kan till exempel vara en intressant karaktär. Vad händer när rykten börjar gå om en rysk invasion? Hur bidrar byn till den svenska mobiliseringen? Vad ska man göra när ryssarna kommer? Hur kommer man ställa sig till edgång och bondeuppror?

Officerare: En grupp officerare som alla tillhör samma regemente ger en direkt och mycket enkel koppling till finska kriget. För svenska officerare kanske hela kriget spenderas vid norska eller danska gränsen. Politiken i Stockholm och avsättandet av kungen är ett annat skeende där officerare kan bli indragna. För finska officerare så kommer frågan om hur deras familjer klarar sig ständigt komma upp? Kanske spelas dessa av en annan grupp?

Diskussionsfrågor

Här följer de diskussionsfrågor som kopplar *Historiska Öden* till texten *finska kriget 1808 - 1809*. När du läser den senare kan du under de rubriker som återkopplar till frågorna här se att det står *Historiska Öden* i mindre stil. Detta är ett hjälp medel för att du som lärare ska kunna använda dig av texten om finska kriget i undervisningen och samtidigt hålla koll på när det finns färdiga frågor att diskutera i det här materialet.

Dessa frågor är på intet vis uttömmande. De fungerar som en bas för dig som lärare att själv vidareutveckla frågeställningar beroende på vilka karaktärer som finns bland dina elever. Börja med de grundläggande frågorna här, men förbered en eller ett par fördjupningsfrågor till varje fråga. Om karaktärerna i den lilla Österbottniska byn tycker att man bör göra aktivt motstånd mot ryssarna, fråga dem då också hur det ska gå till, vem som ska sköta gården medan man jagar ryssar och hur man ska undvika vedergällningsaktioner från den ryska militären.

För dig som lärare är det slutligen viktigt att ha i åtanke att det är du som avgör utgången av de val som karaktärerna tvingas göra. Om de vill göra aktivt motstånd mot den ryska ockupationen så är det upp till dig att fråga hur och sedan beskriva konsekvenserna av deras val. Detta kan till en början tyckas som en omöjlig uppgift men om du tillsammans med eleverna resonerar kring de möjliga konsekvenserna så kommer ni snart ha börjat skapa en berättelse tillsammans som naturligt flyter på med varje nytt skede i historien.

Invasionen av Finland: Vart befinner sig karaktärerna vid krigsutbrottet? Tillhör de armén och vart kommer de i så fall stationeras? Hur kommer civila att drabbas av kriget? Kommer de måsta bidra till armén på något sätt? Hur ser karaktärerna själva på situationen, inte bara i Finland utan hela utrikespolitiken med Napoleon, Danmark och England?

Trohetseder och löften: Hur känner karaktärerna inför att bli ryska undersåtar alternativt att Sverige förlorar sin östra rikshalva? Anser de att de som svär trohetseden är förrädare eller tycker de att det är logiskt? Kommer karaktärerna själva att tvingas svära trohetseden och kommer de i sådana fall att försöka undvika det?

Reträtten mot Uleåborg: Kommer karaktärerna att hamna under rysk ockupation eller tillhör de den retirerande armén? Om de befinner sig i Sverige, vad tror de om finska kriget? Hur kommer ryssarna att behandla de som ockuperas? Kommer man ställa några andra krav än svenskarna? Kommer det att förekomma något motstånd och i så fall i vilken form?

Sveaborgs kapitulation: Hur kommer karaktärerna att ställa sig till den största motgången hittills i kriget? Var någon grupp förlagd vid fästningen eller bodde i närheten av den? Hur påverkades de? Kommer det vara möjligt att återta Finland nu eller är kriget redan förlorat? Var det förräderi eller krigslist som fick fästningen att kapitulera?

Uppror på Åland och i Finland: Inför motoffensiven börjar kungen sprida propaganda till bönderna för att starta uppror mot ryssarna. Vad anser karaktärerna? Om de är bosatta i Finland, hur ställer de sig till upproren? Hur reagerar eventuella militära karaktärer på bondeupproren? Vad ska man i så fall göra för att bäst göra motstånd mot ryssarna?

Motoffensiven: Under våren och sommaren rycker den svenska armén söderut. Är det några karaktärer i armén som är delaktiga? Hur påverkar detta de civila? Kungen vill ha bondeuppror men militären är skeptisk, påverkar det något? Kommer landsättningarna av svenska trupper påverka någon av karaktärsgrupperna och i så fall hur?

Reträtten: Efter att motoffensiven slutligen stannat upp retirerar den svenska armén återigen norrut. Hur ställer sig karaktärerna till detta, är kriget förlorat? Hur påverkas de civila som befinner sig under rysk ockupation? Vad händer med de som gjort uppror mot ryssarna?

Vinterkvarter i Dödens rike: Den svenska armén går nu i vinterkvarter vid bland annat Torneå under helvetiska förhållanden. Hur påverkas militära och civila karaktärer av den hårda vintern? Hur ser förutsättningarna ut just där karaktärerna bor eller befinner sig? Inte bara militären utan även lokalbefolkningen drabbades hårt där armén bivackerade eller där sjukhus förlades.

Revolution i Stockholm: Missnöjet med kungen hos de högre stånden har nått sin kulmen och den västra armén marscherar mot Stockholm. Vad anser karaktärerna om upproret? Blir de på något sätt indragna? Är de lojala mot kungen eller anser de att han måste avsättas för att rädda landet?

Borgå lantdag: Tsaren kommer själv för att införliva Finland som ett storfurstendöme under ryskt styre. Hur påverkas karaktärerna av detta? Är det några som kommer måsta delta vid denna ceremoni? Hur ställer man sig till det faktum att Finland nu tycks permanent ryskt? Kommer man nu att delta i edgången?

Tre vinteroffensiver: Ryska trupper går in i Sverige på tre fronter. Både militärer och civila kommer förmodligen påverkas, men hur? Hur kommer civila i Sverige ställa sig till att bli ockuperade av ryssar? Hur kommer militärer att ställa sig till de hastiga kapitulationerna och stilleståndsavtalen i Torneå och Umeå?

Freden: Expeditionskåren skickas till Västerbotten i en sista offensiv mot ryssarna. Hur påverkas militärer och civila av krigets slutskede? Samtidigt pågår en riksdag för att utse en ny tronföljare och konstitution i Stockholm, vad vet karaktärerna om det? Hur ställer de sig till det politiska läget?

Namn

Alder

Bakgrund

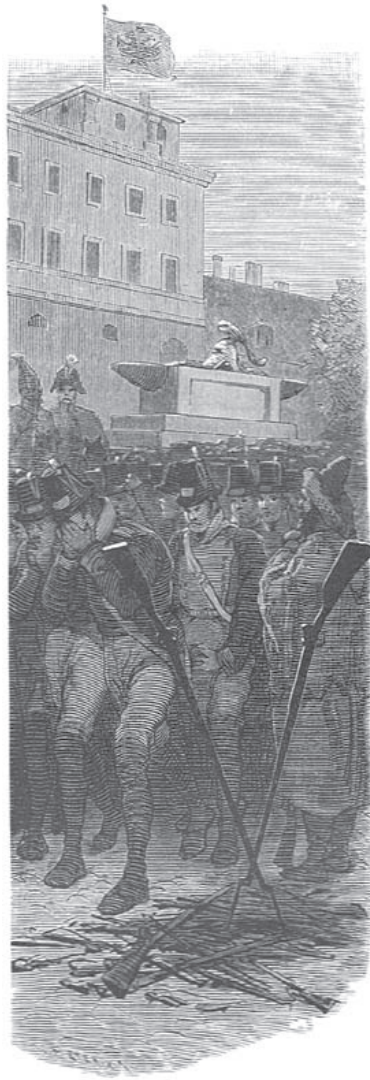
Sysselsättning

Familj

Personlighet

Utseende

Egendom

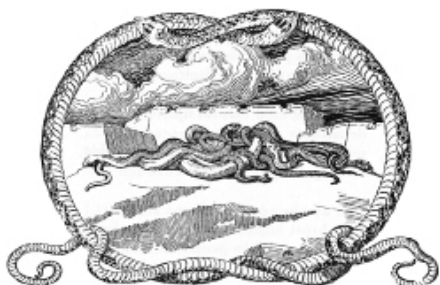

*Ett scenario till Historiska Val om sjöfästningen
Sveaborgs kapitulation, i maj 1808*

Innehåll

INTRODUKTION	57
PEDAGOGIK	59
HISTORISK BAKGRUND	60
INLEDNING	63
KARAKTÄRER	64
FÖRSTA DISKUSSIONEN	74
INFORMATIONSLAPPAR	75
ANDRA DISKUSSIONEN	76
DISKUSSIONSFRÅGOR	77
HISTORISK FÖRDJUPNING	78
KARTA ÖVER FÄSTNINGEN	80

Introduktion

Syftet med *Historiska Val* är att låta dig och dina elever kliva in i historien själva för en stund. Genom att gestalta historiska roller kommer ni sitta med i krigsrådet på den svenska fästningen Sveaborg innan kapitulationen i maj 1808. Du som lärare och spelledare kommer få ta rollen som kommandanten Cronstedt och därigenom styra debatten. Innan du genomför rollspelet är det viktigt att du läst igenom hela scenariot och även de två historiska texterna *Finska kriget 1808-1809* och *Livet i Sverige och Finland 1750- 1800*. Det här scenariot är ett av de mer avancerade scenariona till *Historiska Val*. Dels innehåller det två diskussioner med extra information som delas ut mellan dem och dessutom så är samtliga karaktärsgrupper militärer vilket kan göra att diskussionen lätt blir låst i hierarkier och order.

Rollspelet är tänkt att fungera som ett hjälpmedel för att fördjupa sig både i historien om Sveaborgs kapitulation och varför vissa skikt i det finska samhället såg en ljusare framtid under ryskt styre. Genom att bryta av undervisningen med att eleverna får sätta sig in i historien genom sina karaktärer och i den efterföljande diskussionen så skapas en närhet till och en personlig upplevelse av historien.

Först presenteras vad rollspel är och hur det kan gå till i detta avsnitt. I nästa del om pedagogik följer sedan olika metoder och tips för att underlätta genomförandet. Här återfinns också idéer för att använda scenariot på andra sätt för de lärare som inte känner sig redo att genomföra ett rollspel. Sedan följer en historisk genomgång som i korta drag förklarar den historiska bakgrunden till scenariot.

Inledningen ger en kort introduktion som du kan läsa upp för spelarna och som är tänkt att ge en bild av den tid och plats som scenariot utspelar sig på. Rollerna som spelarna kommer att agera genom i scenariot samt en presentation av spelledarens roll återfinns efter denna. Då hela klassen delas in i tre grupper kommer du behöva kopiera upp flera exemplar av alla karaktärer utom din egen, kommandanten Carl Olof Cronstedt.

Självva scenariot består av de problem som du som spelledare behöver spelarkaraktärernas hjälp att lösa. De presenteras med en kort förklaring som berör varje fråga för att du som spelledare ska kunna definiera situationen i din roll som kommandant och debattledare. Slutligen så följer en rad diskussionsfrågor och fördjupningsmaterial som är tänkt att användas efter att spelet är över. Bägge dessa texter tar upp ämnen som berör spelet och fungerar som diskussionsunderlag kring situationen i Finland 1808.

Scenariots upplägg är medvetet enkelt och påminner mycket om liknande forumspel och andra klassumsrollspel som du kanske har stött på tidigare. Den stora skillnaden är att det här är ett rollspel och fokus ligger mer på karaktärerna och interaktionen mellan dem. Det är därför viktigt att diskussionen förs mellan spelarnas karaktärer, det vill säga att man talar genom sin roll. Den absolut viktigaste karaktären i spelet är den som du kommer att ta som debattledare. Skillnaden gentemot vanliga forumspel är att även läraren har en tydlig roll som i det här fallet är kommandanten Carl Olof Cronsedt. Du kommer att agera debattledare och styra diskussionen men i roll som din karaktär.

Båda diskussionerna utspelar sig i kommandörens bostad centralt belägen på Sveaborg, det kommer därför inte krävas någon utförligare miljöbeskrivning under scenariots gång. För att sätta stämningen i början av spelet så kan det dock vara bra att inleda med en miljöbeskrivning av den stora salen i herrgården där sällskapet befinner sig. Du får här använda din egen kreativitet för att måla upp en belevad miljö med kandelabrar, målningar av fästningens grundare Ehrensvärd och annat som du tycker beskriver stämningen.

Varje diskussion inleds med en kort kort text som förklarar bakgrunden, den är inte nödvändigtvis tänkt att läsas upp ordagrant utan för att tjäna som inspiration. Tanken är att du i din roll som Cronstedt börjar med att sammanfatta läget innan själva diskussionen börjar. De diskussionsämnen som sedan kommer åtföljs alla av korta kommentarer, som förklarar varför kommandören ser dem som ett problem och hur läget ser ut på fästningen. Kommandörens roll i den första diskussionen är framåt och positiv, medan han i den andra blivit alltmer uppgiven och inte längre ser någon annan utväg än att förhandla med fienden.

Mellan de två diskussionerna har några dagar av intensivt förhandlande och fortsatta ryska beskjutningar ägt rum. Detta är något som du snabbt bör gå igenom med spelarna men inte dröja för länge vid för att spelet inte ska sakta ned. Fatta dig kort och förklara att situationen urartat allt mer, ingen kontakt har nåtts med omvärlden och stämningen på fästningen har blivit allt mer tryckt. Mellan de två diskussionerna kommer varje spelargrupp att få en egen lapp med information om utvecklingen som de har uppfattat den. Denna information ger dels material för att de ska kunna svara på de vidare diskussionsfrågorna men ger också en bild av hur just deras karaktärer ser på läget i fästningen.

För dig som inte har spelat ett forumspel eller annan form av rollspel kan en kort förklaring behövas. Först så introduceras situationen och alla får sina karaktärer sedan förflyter själva spelet som en diskussion där spelarna tar ställning till de frågor som presenteras av spelledaren under spelets gång. I ett vanligt forumspel så kan frågeställningen helt enkelt vara en eller några meningar som spelarna får läsa innan medan karaktärerna kan vara en ideologisk inställning eller position som också kan beskrivas mycket kort som exempelvis liberal. I *Historiska Val* består karaktärerna av bakgrund, personlighet, agerande och mål för de olika grupperna. För att det inte ska bli för mycket information att ta in har vi försökt hålla oss så kortfattade som möjligt vilket gör att man som spelare lämnas mycket utrymme att själv formulera motiv för de ståndpunkter man genom sin karaktär propagerar för.

Ett exempel på forumspel: Under ett försök med rollspel på grundutbildningen i Statsvetenskap vid Stockholms Universitet representerade grupper av elever de olika politiska partierna. De fick läsa sitt partis politiska program som grund för sin inställning sedan presenterade läraren några viktiga frågor inför det kommande valet och eleverna fick ge sitt partis syn på de olika frågorna i en simulerad paneldebatt.

Spelarnas karaktärer i *Historiska Val* är precis som i exemplet ovan inte enskilda personer utan grupper. Detta gör att rollspelet kan genomföras med ett varierande antal spelare. Det är upp till spelarna själva att definiera sin karaktär utifrån den beskrivning de får av gruppen de tillhör. Detta kan vara bra att poängtera för spelarna innan man börjar inte minst för att undvika alltför utsvävande tolkningar av karaktärerna vilka kan förstöra stämningen.

Pedagogik

Rollspel som pedagogisk metod är inte så avancerat som man lätt tror. Med ordentliga förberedelser flyter diskussionen på av sig självt. Viktigt att tänka på är att mängden information som du ger eleverna är avgörande för hur väl de kan sätta sig in i och känna sig delaktiga i situationen i rollspelet. Under testspel av *Historiska Val* både med högstadie- och gymnasieelever har vi märkt att både för mycket och för lite information påverkar elevernas möjligheter att delta i rollspelet på ett bra sätt.

Då rollspelet är tänkt att användas av elever i alla åldrar över lågstadiet så finns inga riktlinjer för hur mycket historisk bakgrund som krävs inför varje rollspel. Det är istället upp till dig som lärare att avgöra vilka avsnitt ur det historiska bakgrundsmaterial som medföljer varje scenario och de två översiktstexterna som behövs.

Sveaborg skiljer sig från de andra scenarierna i *Historiska Val & Öden* då det är uppdelat i två separata diskussioner. Den enda praktiska skillnaden detta medför är att när du som debattledare avslutat den första diskussionen delar du ut de informationslappar som hör till respektive grupp och fortsätter sedan med den andra diskussionen efter att eleverna fått prata ihop sig om den nya situation som uppstått.

För de lärare som inte känner sig redo att genomföra ett klassrumsrollspel enligt den modell som vi beskrivit här så finns andra sätt att använda scenariot. För den som vill låta eleverna argumentera själva men utan att sätta upp ett rollspel där läraren agerar debattledare och alla karaktärsgupper argumenterar samtidigt kan man istället göra gruppredovisningar. Låt istället grupperna göra en muntlig redovisning till kommandanten. Dela i detta fall ut scenariots diskussionsfrågor till varje grupp tillsammans med karaktärerna. Efter att alla redovisat sin rapport om första diskussionen delar du sedan ut informationslapparna till varje grupp samt den andra diskussionens frågor. Då alla sedan redovisat sin rapport kan du sedan ta upp de avslutande diskussionsfrågorna med klassen precis som om ni hade spelat scenariot som ett klassrumsrollspel.

För att hålla nere antalet elever i varje grupp kan det vara bra att dela upp varje karaktärsgupp i två separata grupper. Låt sedan eleverna använda en lektion eller två till att själva arbeta med textmaterialet och förbereda sin redovisning. Då den andra diskussionen är en logisk fortsättning av den första så behövs inte lika lång tid som inför den första till förberedelser.

Då detta scenario till skillnad från de andra i rollspelspaketet innehåller en rudimentär tidslinje och frågeställningar som både berör moraliska och taktiska överväganden lämpar det sig också för att låta eleverna arbeta med det skriftligt. Antingen genom att ersätta den muntliga redovisningen med en skriftlig eller genom att låta eleverna arbeta med en karaktär skapad med de tekniker som beskrivs i *Historiska Öden* och sedan individuellt arbeta med en tidstypisk text i dagboksform där de tar ställning till och kommenterar diskussionsfrågorna.

Historisk bakgrund

År 1807 möttes kejsarna Napoleon av Frankrike och Alexander av Ryssland på en flotte i den ostpreussiska floden Neman i dagens Polen. Händelsen har blivit en historisk symbol för höjden av Napoleons makt, före mötet på floden hade han besegrat de österrikiska, preussiska och ryska arméerna och engelsmännen med sina svenska och portugisiska allierade var nu de enda som stod emot den franske kejsaren.

Mötet utmynnade i en överenskommelse om att tvinga britterna och deras allierade på knä, där Ryssland erkände Frankrikes makt på den europeiska kontinenten. Ryssland fick i princip fria händer i norra Europa, med förbehållet att de tvingade svenskarna att gå över till Napoleons sida mot engelsmännen. Då tsaren redan ville freda sin nya huvudstad St.Petersburg genom att erövra södra Finland så var ett anfall mot Sverige ingenting oväntat.

Gustav IV, Sveriges kung under denna tid, var en fanatisk motståndare till Napoleon, vilket föranledde Sveriges svåra utrikespolitiska situation. Trots att Danmark skrämdes av våldsamma brittiska anfall till att ställa sig på fransmännens sida så stödde Sverige fortfarande britterna. Danska upprustningar, som vid den här tiden innefattade Norge, innebar att svenska trupper var tvungna att posteras mot både den danska och norska gränsen. Detta ledde i sin tur att militärledningen, med kungen i spetsen, inte tog hotet från Ryssland på fullt allvar. Upprustningen av Finland var bristfällig utan man förlitade sig istället på att kunna återta Finland med hjälp av landsatta trupper efter att den finska armén utfört en taktisk reträtt och samlat sig i norr samt i fästningen Sveaborg i södra Finland.

Kungens hårdnackade motstånd mot Napoleon ledde till att svenska Pommern förlorades till fransmännen under hösten 1807, samma tid som Danmark anfölls av britterna. Man lyckades dock evakuera armékåren från Pommern, vilket sågs som en seger och ledde till att nederlaget inte blev alltför kännbart.

När så ryssarna invaderade Finland i slutet av Februari 1808 kom det egentligen inte som en överraskning för den svenska krigsledningen. Trots varningar från den svenske ambassadören i S:t Petersburg, Curt von Stedingk, ansågs läget mycket allvarligare vid den danska och norska gränsen, där huvuddelen av de svenska styrkorna var förlagda. Man förväntade sig även ett anfall under vintern, något som var mycket ovanligt under denna tid, speciellt i ett så kargt och otillgängligt land som Finland i början av 1800-talet. Det var dock en medveten taktik av ryssarna som ville undvika snabba svenska förstärkningar sjövägen.

De svenska styrkornas plan var att dra sig tillbaka norrut för att samlas vid Uleåborg, när så hade skett hoppades man kunna kasta tillbaka ryssarna då de trängt in i Finland och tänt ut sina underhållslinjer. Denna plan fungerade till en början mycket bra, det man inte hade räknat med var att de svenska fästningarna Svartholm och Sveaborg längs Finlands sydkust skulle intas av ryssarna eller de svenska svårigheterna att få fram förnödenheter till armén när det gick till motattack.

Denna plan där man drog sig tillbaka för att få fienden att dra ut sina underhållslinjer och sprida ut sina styrkor för att sedan göra en motoffensiv var vanlig i tidens militära strategi. I ett så kargt och glest befolkat land som Finland var det också mycket svårt för en invasionssarmé att hålla kontakten mellan de olika trupperna och få de långa underhållslinjerna att fungera. Landsättningar av svenska trupper vid fästningen Sveaborg, där ryssarna inte skulle ha någon möjlighet att kasta tillbaka land sättningsförsöken, skulle dessutom medföra att man kunde fånga de ryska trupperna i en kniptångsmanöver när den finska armén började röra sig söderut igen.

”Nordens Gibraltar”, som Sveaborg ofta kallats, började 1748 att uppföras av Augustin Ehrensvärd på kung Fredrik I order. Anledningen till att det byggdes var den stora (1714-21) och lilla (1741-43) ofreden, då Ryssland invaderade och ockuperade Finland. Målet med Sveaborg och en rad andra fästningsprojekt i södra Finland - exempelvis Sveaborgs systerfästning Svartholm, var att skapa ett ordentligt försvar i södra Finland för att uppehålla angripare tills försvar från andra delar av landet kunde komma till undsättning.

Sveaborg var med tidens mått ett gigantiskt projekt, från början tänkt att både vara en sjö- och landfästning. Landfästningen blev dock aldrig av, och även många fortifikationer på sjöfästningen var ännu 1808 inte färdigställda så som Ehrensvärd föreställt sig dem. De flesta sjöfästningar i Sverige som byggdes på havsklippor anpassades efter platsen de byggdes på, så inte Sveaborg. Fästningen byggdes efter det moderna bastionsmönstret, vilket innebar att man var tvungen att spränga och gräva ur stora delar av det gråberg som fästningen vilar på. Man anpassade helt enkelt klippan för den fästning som den skulle stödja istället för att anpassa fästningen efter klippan.

För att kunna genomföra dessa enorma byggnadsarbeten på en så pass isolerad plats som havet utanför Helsingfors, som 1808 bara hade 3500 invånare, använde man sig både av indelta soldater och straffarbetare. Man var tvungen att gräva ur dockor för den kustflotta som skulle husera i Sveaborgs hamn och spränga ur gråberget själv för att anlägga själva fortifikationerna.

De stora byggnadsarbetena på Sveaborg drog inte bara till sig arbetskraft, utan fästningen blev en knutpunkt för det kulturella och sociala livet i de högre stånden. Baler och musikuppföranden hölls i kommandantens regi, och ett flertal beryktade konstnärer reste till Sveaborg för att delta i det fina livet. Tack vare Ehrensvärds kontakter med självaste Carl von Linné så skickades sticklingar från fruktträd och buskar till Sveaborg för att anlägga en trädgård.

Mellan åren 1748 och 1778 gjorde frihetstidens politiska omväxlingar att arbetet på Sveaborg fortlöpte ryckvis. 1790, efter kriget mot Ryssland, var dock Sveaborg i det skick som hon kom att stå 1808. 1801 fick Sveaborg en ny befälhavare, hjälten från slaget vid Svensksund Carl Olof Cronstedt. Efter att ha varit den enda som stött kungens beslut att anfalla ryssarna vid det för svenskarna lyckosamma slaget hade han under lång tid varit en av kungens närmaste förtrogna, och innehade bland annat en position liknande en nutida sjöminister. Förflyttning till Sveaborg sågs av honom själv och hans samtid närmast som ett fall från nåd hos kungen, men dock utan att han tappade ansiktet, då kungen överöste honom med lovord och positionen var mycket betydelsefull, men långt ifrån maktens centrum i Stockholm.

Det ödesdigra året 1808 så bemannades Sveaborg efter att ryssarna anfallit och man kallat in manskapet av strax över 6000 man, den finska skärgårdsflottan på ca. 100 fartyg och kanonslupar samt över 150 artilleripjäser. Det var en formidabel fästning som inte skulle ha några problem att hålla stånd mot en numerärt överlägsen fiende till dess att hjälp anlände från fastlandet.

Inledning

På morgonen den 2 mars 1808 marscherar ryska trupper mot Helsingfors. Den lilla styrka som posterats i staden tvingas i panik dra sig tillbaka till fästningen Sveaborg och belägringen är ett faktum.

Den svensk-finska armén retirerar mot Österbotten och den andra sjöfästningen längs kusten, Svartholm, är redan belägrad av ryssarna. Instängda från yttervärlden av de ryska styrkorna landvägen och havsisen som låser inne kustflottan i Sveaborgs hamn är fästningen helt avskärmat från yttervärlden.

För varje dag som går så ökar känslan av misstro och övergivenhet i fästningen. De ryska förbanden utökar alltmer sin ring runt fästningen. Artillerivärn sätts upp allt närmare fästningens murar. Många av officersfruarna är fast i den av ryssarna intagna staden Helsingfors, varifrån man inget hört sedan belägringens början.

Situationen börjar kännas alltmer kritisk och kommandören har nu samlat till ett inofficiellt krigsråd. Under natten har ryska artilleri- och mörsarbatterier regnat eld över fästningens murar och kommandören fruktar att en stormning är nära förestående.

Carl Olof Cronstedt

KOMMENDANT PÅ SVEABORG, AMIRAL OCH HJÄLTEN FRÅN SVENSKSUND

Bakgrund

Föddes i Finland på Brotby Gård i Helsinge år 1756 och kom till fästningen för första gången redan år 1764. Som 8-åring skrevs han in som volontär och tog sedermera en artilleri-officersexamen 1772. Han hade en framgångsrik karriär som sjöofficer först i den engelska flottan och senare i den svenska. Hans största framgångar var som chef för arméns flotta mellan 1792-97 och som hjälten vid Svensksund 1790. Han var där den enda ledande officeren som stödde kung Gustav III's beslut att anfälla ryssarna, vilket ledde till en oväntad svensk seger. Cronstedt tjänade även som kommandant i Karlskrona och var länge en nära rådgivare till Gustav IV under vilken han hade en position liknande en sjöminister i dagens regeringstermer.

1801 utnämns Cronstedt oväntat till kommandant på Sveaborg, en om viktig väldigt avlägsen fästning, långt från den politiska makten i Stockholm. Innan förflyttningen åtnjöt hankungens öra som medlem i dennes råd, en ärevördig position som kommandant på fästningen i Karlskrona och överlag ett bekvämt och privilegerat liv i maktens centrum.

Den exakta anledningen till Cronstedts förflyttning är höjd i dunkel, vad som kan sägas vara klarlagt är att han manövrerats bort från kungens krets under en längre tid. Exakt vilka som låg bakom detta och varför är inte säkert, men han ansåg själv att förflyttningen, som dessutom skedde under vintern, var mycket oläglig. Cronstedt kastade sig dock in i sitt nya arbete när han anlände till Finland, han tog själv omfattande lån för att fortsätta arbetet med fästningen och ansökte enträget men förgäves om utökade anslag för dess räkning.

Sveaborg var en blomstrande kulturstad och inte bara en fästning, med ett utbrett ordensväsande och ständiga evenemang för officersfamiljerna och borgerskapet i Helsingfors. Cronstedts roll var inte bara kommandantens utan också något av en inofficiell borgmästare. Beslutet att inte bränna Helsingfors utan istället låta ryssarna inackordera sig i staden samt att man inte i god tid skickade iväg officersfruarna och andra uppsatta civila kan härledas till denna dubbla lojalitet.

Personlighet

Som person är Cronstedt dominerande men i sitt innersta tvivlande. I början av scenariot är han rädd att soldaternas moral ska svika om ryssarna stormar fästningen och att överlöpare bland officerarna kommer förråda dem. Senare börjar han tveka och tvivla på det riktiga i att offra försvararnas liv när kriget redan är förlorat. Han vill hitta en utväg för att både rädda fästningen och sin egen heder.

Cronstedt var en utåtriktad och kraftfull man, van vid att ge order och föra kommando. Han var en kompetent sjöofficer men inte alls van att föra kommando på land. Hela hans karriär som militär var som flottist och kommandantposten vid Karlskrona snarare en hedersbetygelse än en reell erfarenhet av fästningsbefäl.

Trots Cronstedts kraftfulla försöka att befästa Sveaborg så gott man kunde och hålla ryssarna stängna missbedömde han på flera sätt situationen. Han överskattade grovt faran för en stormning och underlät att vidta väsentliga åtgärder vid en belägring som att rekognosera fiendens styrka och utfall mot fienden för att motverka isolering och moraliskt förfall hos de belägrade.

Agerande

Sträck på ryggen, peka med hela handen och sätt direkt dina underlydande på plats om de tvivlar. När du börjar tvivla i den andra diskussionen, sänk blicken, beklaga dig över det tunga ansvar som vilar på dina axlar och de många oskyldiga liv som kommer förloras om du fattar fel beslut.

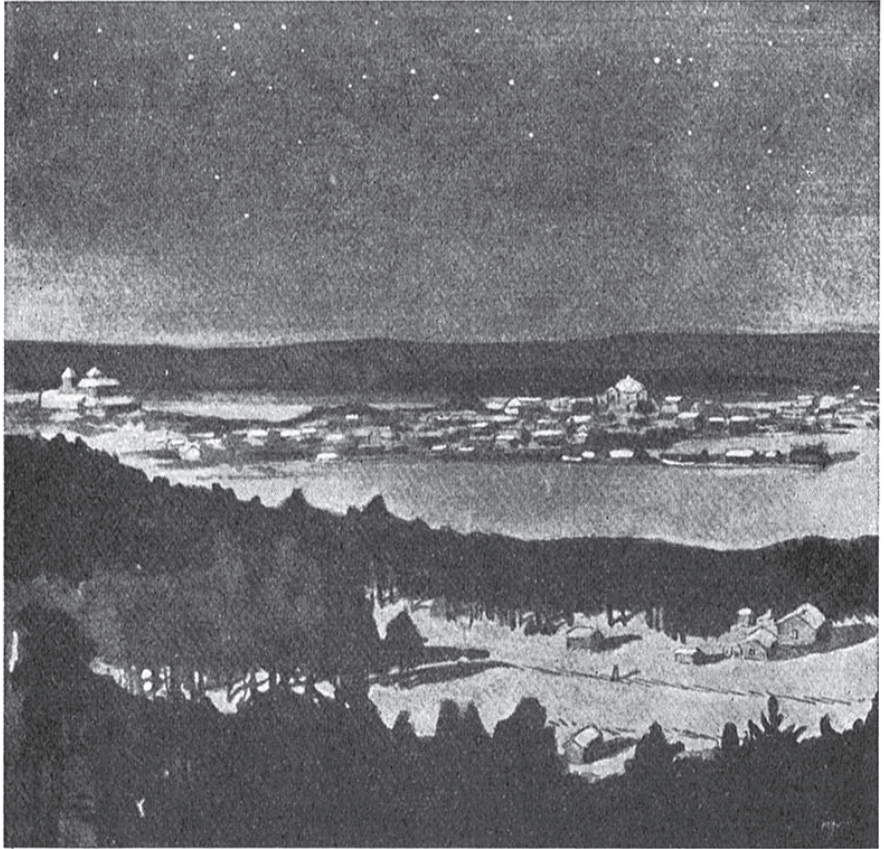
Mål i första diskussionen

- Uppmana alla till fortsatt hopp.
- Känna av stämningen bland de andra befälen.
- Få stöd i ditt beslut att skona Helsingfors.

Mål i andra diskussionen

- Få stöd i ditt beslut att förhandla
- Förklara varför den bästa möjligheten att hålla ut är vapenstilleståndet.
- Se om någon annan kan axla kommandörens mantel om du sjukskriver dig.

Tvivlande officerare

FINSKA OFFICERARE MED GODS I ÖSTRA RIKSHALVAN

Bakgrund

Ni spelar de av officerarna som är tveksamt inställda till möjligheten att vinna kriget mot Ryssland. Ni tillhör alla den grupp av officerare kring Fredrik Adolf Jägerhorn som hade starka anledningar att hålla sig väl med ryssarna. Som högt uppsatta svenska adelsmän med ägor i Finland har ni alla mycket att förlora på att göra alltför hårt motstånd mot ryssarna. Tsaren har ju lovat att upprätthålla ståndens privilegier, religionsfriheten och göra Finland till ett självständigt storfurstendöme under ryskt styre.

Ni har kopplingar till Anjalaförbundet som ursprungligen var ett uppror mot Gustav III's krig mot Ryssland under 1700-talet. Man ansåg att kungen vanskötte kriget och att man borde försöka få till stånd en fred med ryssarna. Även om de motsatte sig kungens krig som de ansåg skadligt för landet var de flesta inte direkta motståndare mot Sverige. De ansåg istället att som finnar borde de sträva efter Finlands bästa och inte utarma landet för att hålla ryssarna borta från Sverige. Anjalaförbundet kan sägas vara ett av de första försöken att propagera för Finlands självständighet, om inte som en egen nation så ändå som något mer än bara en del av Sverige.

Personlighet

Om kriget är på väg att förloras vore det bättre att alliera sig med de framtida härskarna istället för att bli krigsfångar och bli av med alla privilegier. Ni vågar dock inte gå emot kommandanten Cronstedt och riskera att dömas för myteri, om situationen börjar urarta och kriget ser förlorat ut hoppas ni kunna övertala honom att förhandla med ryssarna. I den här gruppen finns de äldsta och mest meriterade officerarna, som skulle kunna ta över om någonting hände med kommandanten.

Kvinnor och barn, inte bara era och de andra officerarnas, kommer att få lida om fästningen stormas. Som finska medborgare är era ägodelar och medborgerliga rättigheter också i direkt fara om Ryssland skulle vinna kriget ifall ni inte förhandlar med dem och ger upp fästningen utan motstånd.

Agerande

Håll er väl med kommandanten så att han inte tror ni är feiga men poängtera hur mycket som finns att förlora på att låta fästningen strida till siste man. Om fästningen kan hållas och kriget kan vinnas är det bra, men om Ryssland ser ut att vinna har ni så mycket mer att förlora än svenskarna som har sina gårdar och familjer på andra sidan Östersjön.

Mål

- Se till att inte fästningen inte förloras i strid, i sådana fall är förhandlingar en bättre utväg.
- Hålla kommandantn om ryggen för att se till att han gör som ni vill.
- Tala emot aggressiva och upproriska officerare som är övernitiska och vägrar förhandla.

Kungatrogna officerare

SVENSKA OFFICERARE MED STARK LOJALITET MOT KONUNGEN

Bakgrund

Ni spelar de höga officerare som samtliga är obrottsligt lojala mot Gustav IV även om ni inte alltid håller med om kungens politik eller militära order. Eran höga rang beror till stor del på erat goda rykte hos kungen och andra högt uppsatta personer. Oavsett vilka order som har givits tidigare har ni alltid lojalt utfört dem.

De flesta av de trogna officerarna är svenskättade, de har dock sina familjer med sig på fästningen eller i staden Helsingfors. Som svenskar så är deras hem och rättigheter inte i fara om ryssarna tar över Finland, vad som däremot hotar är krigsfångenskap och förnedring om fästningen förloras till arvfjenden Ryssland.

Alla av officerarna i denna grupp är adliga och synnerligen rika. Detta gör att ni har väldigt mycket att förlora på att gå emot kungens order, ni skulle då kunna förlora hem och titlar. Så länge era familjer som befinner sig på fästningen eller i dess närhet inte drabbas av ryssarnas våld så har ni ingenting att vinna på att förhandla med ryssarna.

Personlighet

De kungatrogna officerarna hoppas att kriget mot Ryssland kan vinnas och att även om man förlorar så bör man göra det med hedern i behåll och hålla ut till sista man. Kungens önskan är att fästningen håller ut så länge som möjligt och att ge sig lättvindigt vore förräderi. Situationen är dock svår med alla civila innanför murarna, inte bara soldater skulle dö om fästningen föll, utan också kvinnor och barn.

Ni agerar först och främst utifrån de order som kungen uttryckligen givit till fästningen, att hålla stånd så länge som möjligt och inte ge sig förrän ryssarna försökt storma murarna minst en gång. Kommendören är dock personligt utsedd av kungen som ledare för fästningen och att sätta sig upp mot honom, även om han börjar vika ned sig, vore myteri. Det finns heller ingen annan bland de kungatrogna officerarna som är beredd att ta ansvaret för hela fästningen då de som skulle våga är för unga för att få någon med sig och de äldre har för mycket att förlora på det. Någon utanför gruppen måste i så fall axla det ansvaret.

Agerande

Förklara högljutt för kommandanten att ni minsann tänker hålla fast vid order och försvara fästningen så länge ni kan. Vad som än händer så kan det inte bli bättre av att förhandla med ryssarna. På något vis ska ni lyckas hålla ut till våren så att hjälp kan anlända sjövägen.

Mål

- Påminn alla om kungens order till fästningen.
- Varna för ryssarnas lögner och svek.
- Försök hitta någon bland de andra som kan ta kommandörens plats om nödvändigt.

Lägre officerare

LÄGRE OFFICERARE VID SVEABORGS GARNISON

Bakgrund

Ni spelar de lägre officerare vid fästningen som var inbjudna att delta i kommendantens inofficiella krigsråd. Mestadels för att ge information om sina ansvarsområden, som tillgången på krut, mat och dylikt då kommendören inte bjudit in någon av underkommendanterna till krigsrådet. Till skillnad från de andra officerarna så är de flesta av er inte adliga och rika, utan de har istället avancerat från indelta soldater och andra enkla poster inom armén.

Situationen på fästningen är pressad men inte kritisk. Förråden av mat, krut och andra förnödenheter bör räcka fram till våren om man är försiktig med dem. Det är dock svårt att avgöra hur länge ammunition och krut kommer att räcka om ryssarna på allvar försöker storma fästningen flera gånger.

Personlighet

De lägre officerarna har inte samma befogenheter och status som adliga officerare med högre rang. Ni har inte heller någon säker inkomst utanför armén eller rika släktingar som kan ta hand om er. Ifall fästningen faller skulle ni bli tvungna att klara er själva så gott det går. Eran enda fördel är att de flesta av er inte har någon familj på själva fästningen, så om ryssarna skulle storma så svävar de inte i någon fara. Om ryssarna istället brände Helsingfors så skulle dock era familjer drabbas hårt.

De flesta av de lägre officerarna är trogna både kung och kommendör, ni skulle inte våga sätta er upp emot någon av högre rang. Ordningen och beslutsgången på fästningen måste följas, det är det viktigaste. Det är ingen i denna grupp som har nog auktoritet eller självkänsla för att våga ställa sig i fronten för något uppror mot impopulära beslut eller ta en ledande roll i någon form av myteri.

Agerande

Försök att agera så objektivt som möjligt. Kom med information om ni blir tillfrågade men luta er mot personer med högre rang, helst kommendanten, då det kommer till åsikter om krigsläget eller fästningens möjligheter att hålla ut.

Mål

- Hålla er neutrala och plikttroget följa order.
- Försöka få fram bättre information genom spaning och inte tro på alla rykten.
- Hålla stånd mot ryssarna enligt kungens order.

Första diskussionen- belägring

Jag har samlat er alla här för att diskutera det svåra läge vi befinner oss i. Inringade av fiender på en istäckt fästning, långt från hjälp och utan möjlighet att komma i kontakt med vänner och allierade. Situationen är dock inte hopplös, om vi kan hålla fästningen tills dess att isen lossnar så kommer hjälp att kunna anlända sjövägen.

Diskussionsfråga 1: Fiendens numerära överläge och de dåliga nyheterna från resten av riket och Europa. De få nyheter som nått fästningen säger alla att Sverige redan förlorat kriget, den finska armén har jagats på flykten, norska styrkor gått över gränsen och Bernadotte anfallit från Danmark. Hur ska man förhålla sig till nyheterna? Vad är sant, vad är falskt och hur kan man veta det? Cronstedt är fortfarande övertygad om att fästningen kan hålla ut och vägrar ge upp, men anser att man inte ska bege sig utanför murarna och riskera att förlora manskap mot en överlägsen fiende.

Diskussionsfråga 2: Risken för att fienden ska storma fästningen. Murarna är på sina håll så låga att man kan ta sig över dem till fots och dessutom är de flesta av fästningens kanoner riktade mot havet. Det gör kommandören orolig för att ryssarna ska kunna beskjuta fästningen obehindrat från Skanslandet. Cronstedt oroar sig för stormningsförsök och anser att man ska vara beredd på det värsta. Vad anser officerarna att man ska göra? Kommandören vill ställa manskapet under ständig beredskap i väntan på stormningen som säkert kommer komma.

Diskussionsfråga 3: Helsingfors har intagits av ryssarna och man beskjuter fästningen därifrån. All moteld riskerar att döda civila och förstöra byggnader. Efter den inledande beskjutningen har ryssarna erbjudit ett avtal där Helsingfors fredas från svensk beskjutning och alla ryska batterier omedelbart flytts ut från staden. Kommandören vill veta vad krigsrådet anser, men är mycket bekymrad för de civila i staden och vill därför gå med på avtalet. Finns det någon anledning att inte skona staden?

Informationslappar

INFORMATION INNAN ANDRA DISKUSSIONEN

TVIVLANDE OFFICERARE

Ni har hjälpt kommandanten att komma i kontakt med ryssarna för att förhandla fram en vapenvila. Ryssarna har lovat att bete sig civiliserat om fästningen kapitulerar under de villkor de gjort upp med kommandören. Ni vet ännu inte detaljerna men ser förhandlingar som enda sättet att hålla fästningen tills eventuell hjälp kan anlända från Sverige eller fästningen tvingas kapitulera.

Bombardemanget har inte orsakat några större skador men stämningen på fästningen har blivit allt mer skrämnd och uppjagad. Ni är rädda att någon annan grupp av officerare kommer att göra något drastiskt när de får reda på att kommandören förhandlat med ryssarna om vapenstillestånd och en eventuell kapitulation.

KUNGATROGNA OFFICERARE

Kommandanten har lyst med sin frånvaro under gårdagen och rykten har cirkulerat att han lämnat fästningen för att förhandla med ryssarna? Om vad och varför utanför fästningens murar? Det ryska bombardemanget har varit intensivt men skadorna är ändå minimala, bara en handfull dödsfall och några bränder. Det stora problemet vore om förråden skulle sina, speciellt krutet som har gått åt i stora mängder för att besvara den ryska elden utan större effekt.

Ni har stort hopp att kunna hålla fästningen ännu, bara kommandören och mannarna kan hålla modet uppe. Moralen har sjunkit under beskjutningen och ryktena om kommandörens förhandlingar med fienden har inte gjort saken bättre.

LÄGRE OFFICERARE

Kommandanten har gett order om att besvara ryssarnas eld och hålla manskapet under ständig beredskap. Detta har lett till att krutförråden börjat sina men det finns fortfarande hopp om att hålla ut tills våren. Manskapet har dock blivit alltmer nervöst då de tvingats vara i beredskap även nattetid inför hotet om en rysk stormning som ännu inte kommit.

Rykten har cirkulerat sedan gårdagen om att kommandören inlett förhandlingar med ryssarna? Är det någon krigslist på gång eller är kommandören på väg att ge upp?

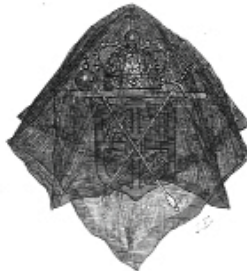
Andra diskussionen- kapitulation

Situationen tycks mig nu katastrofal, alla nyheter tyder på att kriget snart kommer att vara över och våran enda räddning skulle vara en expedition från Sverige. Att hålla fästningen till isen lossat och fästningen kan undsättas kommer inte vara möjligt om beskjutningen fortsätter. Krutet sinar och de ryska batterierna orsakar allt större förödelse. Vi måste parlamentera med fienden!

Diskussionsfråga 1: De ryska förhandlarna har erbjudit en vapenvila som innebär att man kommer att kunna spara fästningens resurser och manskap tills hjälp anländer sjövägen. Trots att det innebär att man ger upp några av de yttre försvarsverken och att hjälp om minst fem skepp måste ha anlät innan den tredje maj är kommandören hoppfull. Han ser ingen annan lösning för att hålla fästningen och tror att isen kommer att lossa innan den tredje, något som hänt flera gånger tidigare genom åren. Vad anser officerarna om vapenvilan? Finns det någon annan utväg?

Diskussionsfråga 2: Alla nyheter som nått fästningen via brev, tidningar och officersfruarna i Helsingfors antyder att ryssarna har ungefär tre gånger så många man som svenskarna och att kriget går mycket dåligt för svensk del. Beskjutningen har intensifierats och man har varit tvungna att släcka ständiga bränder. Kommendanten är mycket negativ till möjligheterna att hålla ryssarna borta genom att besvara elden, då krutet inte kommer att räcka i ens två veckor till, han vill ha de närvarandes förståelse för att han förhandlat med ryssarna. Är situationen verkligen så pressad som man kan tro? Hur påverkar den möjliga situationen i riket Sveaborgs situation?

Diskussionsfråga 3: Kommendanten erbjuder att sjukskriva sig om någon annan kan ta befäl över fästningen, alternativt att man arrangerar ett myteri för att frånta honom befälet. Ifall ingen hjälp har anlät innan den tredje anser han sig bunden av sitt ord att kapitulera. Om ingen är beredd att själv ta ansvaret så vill kommandören att samtliga i krigsrådet skriver under avtalet med ryssarna för att rädda både fästningen och manskapet bara hjälp anländer. Vem ska ta på sig ansvaret om kommandören sjukskriver sig eller arrangerar ett myteri? Vad ska man då göra? Hur gör man med de yttre försvarsverk som har getts upp till ryssarna?

Diskussionsfrågor

Här presenteras några förslag på uppföljningsfrågor som lyfter fram de teman som avhandlats i rollspelet. De är till för att skapa en länk mellan scenariot och historieundervisningen och ska bara ses som förslag och underlag för att du själv ska kunna skapa frågeställningar.

Officerarnas inställning till beläringen

Varför hade de olika karaktärgrupperna den inställning som de förde fram? Varför ville vissa förhandla medan andra såg det som förräderi? Vilken roll spelade krigsrådet för kommandantens beslut? Vilka lyssnade han på och varför?

Beläringens psykologi

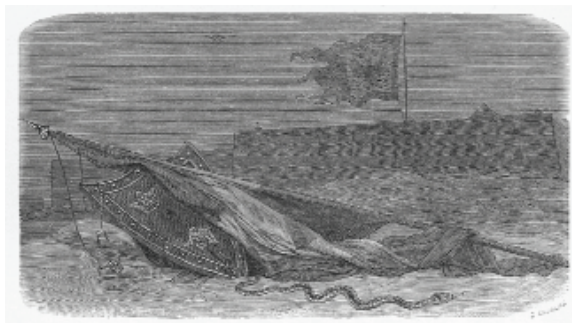
Vad var det som fick kommandanten att tappa modet? Var det de uppgivna officerarna som övertalade honom att det var hopplöst att göra motstånd? Var det desinformationen från ryssarna och officersfruarna? Trodde han verkligen att isen skulle ha gått upp i början av maj?

Sveaborg som samhälle

Hur kom det sig att Sveaborg blev ett eget samhälle och en kulturell metropol? Varför hade officerarna fruar och barn med sig på fästningen? Varför skickades dessa inte i säkerhet när kriget bröt ut? Varför valde man att inte bränna Helsingfors utan istället överlåta staden som inkvartering åt ryssarna?

Adeln och politiken

Efter kriget tvingades de som ägde mark i både Finland och Sverige att sälja allt de ägde i ena landet. Varför valde många finska adelsmän att gå över i rysk tjänst? Vad fick vissa att istället välja att flytta till Sverige? Hur såg situationen ut för de lägre stånden i Finland som tidigare ofta utvandrat till Stockholm för att söka jobb nu när landet var ett ryskt storfurstendöme?

Historisk fördjupning

Finländarnas inställning till invasionen

Bönderna och de andra lägre klasserna i Finland gjorde ofta direkt motstånd mot de invaderande ryssarna, även om de på grund av dåligt stöd och utrustning inte alltid åstadkom mycket. Den svenske kungen Gustav IV uppmanade genom armén till aktivt motstånd vilket många bönder hörsammade utan att i slutändan få den hjälp som svenskarna utlovat. De övre stånden var ofta snabbare att svära trohet till tsaren av olika skäl. Vissa, som Anjalamännen, såg början till Finlands frihet i att bli ett självstyrande storfurstendöme i Ryssland istället för att fortsätta vara en del av Sverige. Man kan säga att historien gett dem rätt, även om det dröjde till början på 1900-talet innan dessa strävanden kom till fullt uttryck och vi inte kan säga något om hur den Finska frihetssträvandena sett ut under svenskt styre. Många andra finska makthavare svor att tjäna ryssarna för att undvika plundringar och att befolkningen kom till skada, efter lilla och stora ofreden under 1700-talet hade man i färskt minne hur illa de invaderande ryssarna hade betett sig.

Den här gången så använde sig ryssarna mer av psykologisk krigföring och betedde sig väldigt civiliserat så länge ingen gjorde motstånd. Många av de som svor tsaren trohet gjorde det för att undvika blodbad bland oskyldiga och civila, och även här kan vi med eftersynens kunskap ge dem rätt. Där bondeuppror restes mot ryssarna och misslyckades på grund av det dåliga stödet från Sverige för lokalbefolkningen mycket illa, medan ryssarna annars lät finländarna vara, förutom att man precis som svenskarna krävde skjutshjälp och förmödenheter till krigsansträngningarna, precis som svenskarna.

En viktig del i pacificerandet var också att ryssarna lät finländarna behålla samma lagar, religion och ståndsrättigheter som under svenskt styre. Det här var mycket viktigt för alla samhällsklasser, bönderna var rädda att bli livegna likt många ryska bönder, prästerna var rädda att deras religion skulle bannlysas och de adelsmännen att deras privilegier skulle dras in.

Belägringen av Sveaborg pekas ofta ut av historier som ett skolboksexempel på förräderi. Vi har valt att istället fokusera på den sociala dynamik som gjorde att invasionen möttes så resignerat av många. Cronstedt pekas ut som förrädare när hans beslut istället kan härledas till inkompetens, han var helt enkelt fel man på fel plats. Det lättar inte skuldbördan från honom, men skälen till hans beslut var inte en vilja att förråda den svenska kungen eller armén. Som sjöofficer förstod han inte ens de grundläggande dragen i att försvara en fästning, han kunde mycket enkelt ha hållit ryssarna stängden om han hade handlat enligt de grundläggande taktiska dragen för en befälhavare i en belägrad fästning.

Ryssarna å sin sida använde under hela finska kriget en mycket lyckad psykologisk krigsföring som både demoraliserade svenskarna och övertygade många finländare, speciellt ur de högre stånden, att man hade mycket att vinna på att samarbeta med dem. Vid Sveaborg så använde man sig av svenska experter som mycket effektivt demoraliserade de instängda svenskarna, spred falska rykten och helt lyckades bryta ned Cronstedts stridsvilja.

Precis som för många andra personer med makt i det finska samhället ställdes Cronstedt inför vad han såg som ett mycket enkelt val, att göra motstånd och offra både militära och civila liv i ett hopplöst motstånd. För landshövdingar och biskopar var detta ofta ett reellt val och deras trohet mot tsaren innebar i många fall att civila liv kunde skonas. För Cronstedt så var hopplösheten istället en skickligt skapad illusion som han enkelt kunde ha genomskådat om han haft kompetens nog att föra kommando över en belägrad fästning.

Den svenska krigsplanen

Den svenska krigsplanen vid krigsutbrottet gick ut på att den reguljära finska armén genast skulle sammankallas och börja dra sig norrut mot Uleåborg i Österbotten. Man räknade med att ryssarna skulle anfalla på vintern och planerade en motoffensiv till sommaren när den finska armén samlats i Österbotten och ytterligare svenska trupper kunde skeppas över till södra Finland via fästningen Sveaborg.

Ryssarna var väl medvetna om denna plan och att fästningen Sveaborg var mycket viktig för att hålla södra Finland. Man satsade därför stort på att få fästningen att kapitulera genom att kalla in ett särskilt kansli av underrättelseofficerare som bestod av före detta svenska officerare, anjalamän och experter på svensk krigsföring. Genom att direkt börja sprida falsk information till de instängda i fästningen och deras fruar i Helsingfors började man bearbeta den svenska moralen.

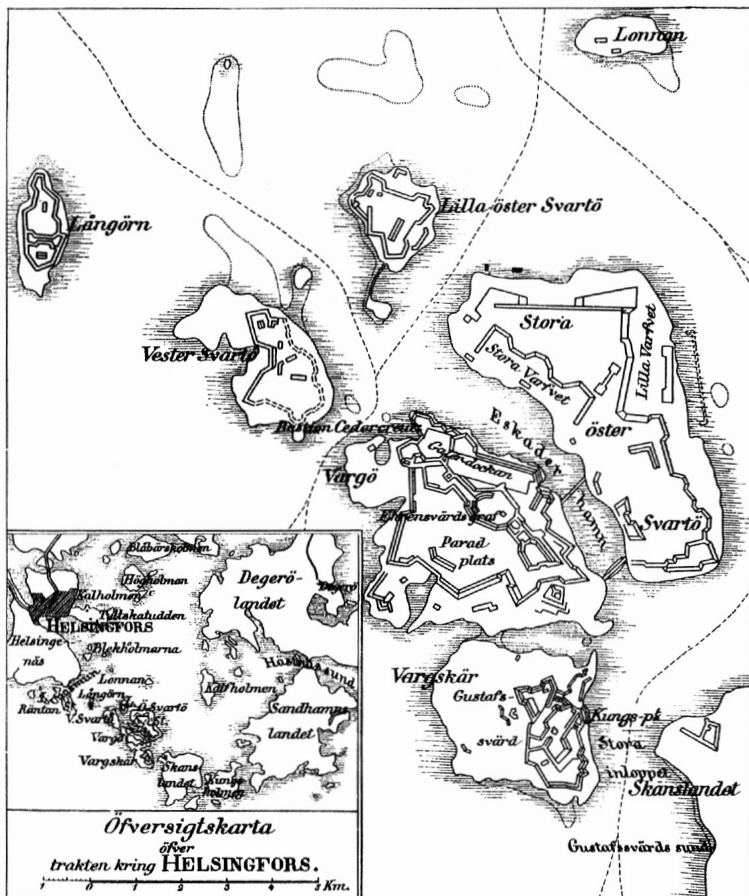
Många av officerarna på sveaborg hade sina ägor i Finland och hade all anledning att hålla sig väl med ryssarna ifall kriget skulle förloras. Man hade dessutom sina fruar och barn med sig på fästningen eller i Helsingfors, vilket ytterligare påverkade situationen. Genom fri-kostiga löften om ryskt underhåll efter kriget så fick ryssarna några officersfruar att genom sina män på fästningen få fram desinformation till kommandanten.

Genom desinformation och ständiga psykologisk krigsföring lyckades man få fästningen att kapitulera i början av maj vilket kraftigt försvårade de svenska krigsansträngningarna. Då även den svenska skärgårdsflottan föll i ryssarnas händer innebar det att svenskarnas övertag till sjöss försvann. Den ryska flottan var instängd och man hade därför fruktat isens uppgång då svenskarna kunnat landsätta förstärkningar vid Sveaborg och dessutom understödja sin armé från sjöhållet med skärgårdsflottan.

Sedan vände läget än mer till ryssarnas fördel i slutet sommaren. Även om den finska armén framgångsrikt började rycka söderut så misslyckades de flesta försök att landsätta trupper i södra Finland. Istället för att fånga ryssarna i en kniptångsmanöver så stoppades den svenska offensiven till slut upp och man tvingades istället att dra sig tillbaka.

Planen var nu till en början att genom samma manöver som tidigare hålla ryssarna stången, finska armén drog sig mot Österbotten och nya landsättningar planerades under 1809 av kungen från högkvarteret på Åland. Det ryska förföljandet tvingade dock armén längre norrut, ända upp till Tornå innan ett stilleståndsavtal undertecknades. Läget såg nu mycket mörkt ut för de svenska styrkorna och efter de misslyckade landstigningarna under 1808 var det få förutom kungen som trodde att man till sommaren skulle kunna landsätta fler trupper och återta Finland.

Karta över fästningen

SVEABORG.

Bondeuppror i Österbotten

*Ett scenario till Historiska Val & Öden
om lokalbefolkningens situation under den svenska
motoffensiven våren 1808.*

Innehåll

INTRODUKTION	83
PEDAGOGIK	85
HISTORISK BAKGRUND	86
INLEDNING	88
KARAKTÄRER	90
SCENARIOT	98
DISKUSSIONSFRÅGOR	99
HISTORISK FÖRDJUPNING	100

Introduktion

Syftet med *Historiska Val* är att låta dig och dina elever kliva in i historien själva för en stund. Genom att gestalta historiska roller kommer ni få ta del i en vild diskussion på prästbostället i Kalajoki mellan upproriska bönder och försiktigt herrskap. Du som lärare och spelledare kommer få ta rollen som byns präst och därigenom styra debatten. Innan du genomför rollspelet är det viktigt att du läst igenom hela scenariot och även de två historiska texterna *Finska kriget 1808-1809* och *Livet i Sverige och Finland 1750- 1800*. Det här scenariot är det första och enklaste till *Historiska Val*, varför det kan vara en bra utgångspunkt för arbetet med rollspel i historia.

Rollspelet är tänkt att fungera som ett hjälpmedel för att fördjupa sig i historien kring bondeupproren under finska kriget 1808-1809, de ideologiska skillnaderna mellan stånden och krigets konsekvenser för lokal-befolkningen. Genom att bryta av undervisningen med att eleverna får ta ställning till frågorna både genom sina karaktärer och själva i den efterföljande diskussionen så skapas en närhet till och en personlig upplevelse av historien.

Först presenteras vad rollspel är och hur det kan gå till i detta avsnitt. I nästa del om pedagogik följer sedan olika metoder och tips för att underlätta genomförandet. Här återfinns också idéer för att använda scenariot på andra sätt för de lärare som inte känner sig redo att genomföra ett rollspel. Sedan följer en historisk genomgång som i korta drag förklarar den historiska bakgrunden till scenariot.

Inledningen ger en kort introduktion som du kan läsa upp för spelarna och som är tänkt att ge en bild av den tid och plats som scenariot utspelar sig på. Rollerna som spelarna kommer att agera genom i scenariot samt en presentation av spelledarens roll återfinns efter inledningen. Då hela klassen delas in i tre grupper kommer du behöva kopiera upp flera exemplar av alla karaktärer utom din egen, prästen Gustav Serenius.

Själva scenariot består av de problem som du som spelledare behöver spelarkaraktärernas hjälp att lösa. De presenteras med en kort förklaring som berör varje fråga för att du som spelledare ska kunna definiera situationen i din roll som präst och debattledare. Slutligen så följer en rad diskussionsfrågor och fördjupningsmaterial som är tänkt att användas efter att spelet är över. Bägge dessa texter tar upp ämnen som berör spelet och fungerar som diskussionsunderlag kring situationen i Finland 1808.

Scenariots upplägg är medvetet enkelt och påminner mycket om liknande forumspel och andra klassumsrollspel som du kanske har stött på tidigare. Den stora skillnaden är att det här är ett rollspel och fokus ligger mer på karaktärerna och interaktionen mellan dem. Det är därför viktigt att diskussionen förs mellan spelarnas karaktärer, det vill säga att man talar genom sin roll. Den absolut viktigaste karaktären i spelet är den som du kommer att ta som debattledare. Skillnaden gentemot vanliga forumspel är att även läraren har en tydlig roll som i det här fallet är prästen Gustaf Severin. Du kommer att agera debattledare och styra diskussionen men i roll som din karaktär.

För dig som inte har spelat ett forumspel eller annan form av rollspel kan en kort förklaring behövas. Först så introduceras situationen och alla får sina karaktärer sedan förflyter själva spelet som en diskussion där spelarna tar ställning till de frågor som presenteras av spelledaren under spelets gång. I ett vanligt forumspel så kan frågeställningen helt enkelt vara en eller några meningar som spelarna får läsa innan medan karaktärerna kan vara en ideologisk inställning eller position som också kan beskrivas mycket kort som exempelvis liberal. I *Historiska Val* består karaktärerna av bakgrund, personlighet, agerande och mål för de olika grupperna. För att det inte ska bli för mycket information att ta in har vi försökt hålla oss så kortfattade som möjligt vilket gör att man som spelare lämnas mycket utrymme att själv formulera motiv för de ståndpunkter man genom sin karaktär propagerar för.

Ett exempel på forumspel: Under ett försök med rollspel på grundutbildningen i Statsvetenskap vid Stockholms Universitet representerade grupper av elever de olika politiska partierna. De fick läsa sitt partis politiska program som grund för sin inställning sedan presenterade läraren några viktiga frågor inför det kommande valet och eleverna fick ge sitt partis syn på de olika frågorna i en simulerad paneldebatt.

Spelarnas karaktärer i *Historiska Val* är precis som i exemplet ovan inte enskilda personer utan grupper. Detta gör att rollspelet kan genomföras med ett varierande antal spelare. Det är upp till spelarna själva att definiera sin karaktär utifrån den beskrivning de får av gruppen de tillhör. Detta kan vara bra att poängtera för spelarna innan man börjar inte minst för att undvika alltför utsvävande tolkningar av karaktärerna vilka kan förstöra stämningen.

Pedagogik

Rollspel som pedagogisk metod är inte så avancerat som man lätt tror. Med ordentliga förberedelser flyter diskussionen på av sig självt. Viktigt att tänka på är att mängden information som du ger eleverna är avgörande för hur väl de kan sätta sig in i och känna sig delaktiga i situationen i rollspelet. Under testspel av *Historiska Val* både med högstadies- och gymnasie-elever har vi märkt att både för mycket och för lite information påverkar elevernas möjligheter att delta i rollspelet på ett bra sätt.

Då rollspelet är tänkt att användas av elever i alla åldrar över lågstadiet så finns inga riktlinjer för hur mycket historisk bakgrund som krävs inför varje rollspel. Det är istället upp till dig som lärare att avgöra vilka avsnitt ur det historiska bakgrundsmaterial som medföljer varje scenario och de två översiktstexterna som behövs.

Bondeuppror i Kalajoki är tänkt att spelas med en viss inbördes storleksordning på karaktärsgrupperna. De upproriska bönderna är i majoritet så minst 3/5 av eleverna bör tillhöra denna grupp. De försiktiga bönderna och ståndspersonerna bör bestå av ungefär 1/5 av eleverna vardera. Detta följer inte bara den historiska åsiktsfördelningen bland bonde- och ståndsbefolkningen utan ger också en intressant diskussion där en försiktig minoritet försöker lugna en uppretad majoritet.

För de lärare som inte känner sig redo att genomföra ett klassrumsrollspel enligt den modell som vi beskrivit här så finns andra sätt att använda scenariot. Då de olika grupperna i just detta rollspel står för vitt skilda åsikter och även representerar olika stånd och bakgrunder så kan det användas som en gruppredovisningsform. Dela in eleverna i karaktärsgrupperna men dela direkt ut diskussionsfrågorna till varje grupp. Istället för att genomföra en stor diskussion så får sedan varje grupp göra en gruppredovisning där de argumenterar varför deras grupp tycker att man bör göra motstånd mot ryssarna eller hålla sig lugna.

För att hålla nere antalet elever i varje grupp kan det vara bra att ignorera instruktionerna om att de upproriska bönderna ska representeras av större delen av klassen. Det kan dessutom vara en bra idé att dela upp varje karaktärsgrupp i två separata grupper. Låt sedan eleverna använda en lektion eller två till att själva arbeta med textmaterialet och förbereda sin redovisning.

För den som vill låta eleverna arbeta med drama utan att själv delta aktivt så kan rollspelet fungera som ett grundmanus för en mindre föreställning. Dela in eleverna i grupper enligt instruktionerna ovan, hjälp dem sedan med att utifrån diskussionsfrågorna arbeta fram ett manus.

De enkla metoderna för karaktärsskapande som återfinns i *Historiska Öden* kan här vara till hjälp för att låta eleverna skapa en personlig karaktär. Tänk dock på att arbeta fram även en kort föreställning kommer att ta mycket tid i anspråk.

Historisk bakgrund

I början av juli år 1807 möttes kejsarna Napoleon av Frankrike och Alexander av Ryssland på en flotte i den ostpreussiska floden Neman i det som idag är Polen. Händelsen har blivit en historisk symbol för höjden av Napoleons makt. Före mötet på floden hade han besegrat de österrikiska, preussiska och ryska arméerna. Förutom britterna med sina svenska och portugisiska allierade så var Europa besegrat av Napoleon.

Mötet utmynnade i en överenskommelse om att tvinga britterna och deras allierade på knä samt att Ryssland erkände Frankrikes position som den härskande stormakten i central-europa. Ryssland fick däremot fria händer i norra Europa vilket ledde till att Sverige som en av de få allierade nationerna till de isolerade britterna blev ett lovligt byte för tsaren när Napoleons intresse vändes söderut mot upproren i Spanien. Ryssland ville både skapa en säkerhetszon runt sin nya huvudstad St.Petersburg samt på Napoleons order tvinga svenskarna att byta sida i stormaktskonflikten.

Sveriges kung under denna tid, Gustav IV, var en fanatisk motståndare av Napoleon vilket föranledde Sveriges svåra utrikespolitiska situation. Trots att Danmark skrämdes av våldsamma brittiska bombardemang i Köpenhamn till att ställa sig på fransmännens sida så fortsatte Sverige stöjda England. Rykten om en dansk mobilisering, som vid den här tiden innefattade Norge, innebar att svenska trupper var tvungna att posteras mot både den danska och norska gränsen. Detta ledde i sin tur till att militärledningen med kungen i spetsen inte tog hotet från Ryssland på fullaste allvar. Upprustningen av Finland var bristfällig och planen i händelse av en invasion gick i ut på att trupperna skulle dra sig tillbaka till kusten för att invänta förstärkning från Sverige.

Kungens hårdnackade motstånd mot Napoleon ledde till att det svenska Pommern förlorades till fransmännen under hösten 1807, samma tid som Danmark anfölls av britterna. Svenskarna lyckades dock evakuera sin kår från Pommern vilket sågs som en seger och ledde till att nederlaget inte blev så stort. Kungen ledde personligen kriget och genom att i det längsta vägra se allvaret i situationen så skapade han ett långtgående missnöje med kungen bland de svenska officerarna.

De svenska styrkornas plan i Finland var att dra sig tillbaka norrut för att samla sig. När så hade skett hoppades man kunna kasta tillbaka ryssarna då de trängt in i Finland och tänt ut sina underhållslinjer. Denna plan fungerade till en början mycket bra men man hade inte räknat med att de svenska fästningarna Svartholm och Sveaborg längs Finlands sydkust skulle intas av ryssarna. De var brohuvuden för att förstärka den kommande motoffensiven sjövägen och att genom sjöherravälde försvåra ryssarnas militära närvaro i södra Finland.

Under våren sommaren 1808 inledde den svenska militären en motoffensiv. På kungens order skickade överbefälhavaren Klingspor ut en uppmaning till den finska menigheten att resa sig mot ryssarna. Kungen hade även skickat specialstyrkor som skulle samordna bondeupproret och som satte upp sitt högkvarter i Sundom i Österbotten. Trots de misslyckade landstigningarna under våren så eldade svenskarnas närvaro och rykten om en motoffensiv upp allmogen till att ta till vapen.

Ända sedan krigsutbrottet hade upprorsstämning rått på många håll bland de finska bönderna. Man hade ryssarnas härjningar under Gustav III's ryska krig i färskt minne och fruktade att bli livegna under ett eventuellt ryskt styre. I norra Finland var motståndet ända från början effektivt och uppehöll den ryska armén och dess förnödenhetstransporter. Detta gav de svenska trupperna möjlighet att dra sig tillbaka och omgruppera sig för motoffensiven under våren och sommaren 1808.

Den utlovade svenska hjälpen till böndernas uppror uteblev dock i stort sett helt. Bortsett från att man utfärdade generella order och planer för bönderna att möta upp den reguljära armén ignorerade man dem. Det högvarter som satts upp tjänade i stort sett bara som uppsamlingsplats för ryska krigsfångar efter att man mött med ledarna för bönderna och gett dem marschorder.

Ända från början av kriget hade ryssarna som mål att snabbt pacificera finnarna genom att avkräva en trohetsed gentemot den ryske tsaren och med så lite våld och motstånd som möjligt få kontroll över lokaladministrationen. Det hade nu inte fungerat helt perfekt då det speciellt bland de lägre skikten i samhället fanns ett utbrett motstånd mot det ryska maktövertagandet.

Bland de högre skikten var defaultismen och oviljan att göra en svår situation värre utbredd. Många svenska makthavare så väl präster som ämbetsmän stannade på direkt order från svenska ledningen också på sina poster vilket senare ledde till att de blev tvungna att svära den ryska trohetseden till tsaren eller fly till Sverige. Redan innan finska kriget fanns en utbredd misstro mot det svenska styret bland de högre stånden i Finland. Man såg en ljusare och mer självständig framtid för Finland som en del i det ständigt expanderande ryska imperiet.

Svenskarna, speciellt kungen, hoppades hela tiden kunna vända kriget och återta de förlorade landområdena men för de lokala makthavarna handlade det mer om att så smidigt som möjligt administrera ryssarnas maktövertagande för att skona lokalbefolkningen från repressalier. Överlag så ville de lägre skikten i samhället; bönder, hantverkare, borgare och indelta militärer göra aktivt motstånd mot ryssarna för att skydda sin hembygd. De övre skikten, influerade av tidens kosmopolitiska tankegångar och bittra över det undermåliga svenska försvaret av Finland, ville istället passivt godta ryssarnas maktövertagande för att skona finnarna från ryska härjningar.

Under bondeupproren kom ibland dessa grupper att ställas mot varandra, det kunde till och med gå så långt att bönderna anmälde ryssvänliga ämbetsmän till den svenska armén och såg de som samarbetat med ryssarna som förrädare.

Det ni kommer att få uppleva i det här scenariot är en sådan spänd situation där prästen i den Österbottniska byn Kalajoki har samlat till byråd för att försöka lugna ned bönderna. Trots att den svenska armén har tackat nej till beväpnade män från området så ryktas det om att bönderna ändå kommer ta till vapen för att försöka freda bygden. Prästen och andra ståndspersoner har redan tvingats svära eden till tsaren och ser ingen mening med ett i deras ögon fruktlöst uppror. Bönderna är också splittrade mellan de som vill dra ut för att skydda bygden och de som tror att något sådant bara skulle göra situationen ännu värre och leda till att ryssarna hämnas på hela bygden för ett fåtals uppror.

Inledning

Efter den ryska offensiven under vintern 1808 följer en vår av rykten om ryska kosacker och svenska landstigningar. Efter att ha lämnats åt sitt öde av den svenska armén finns nu hopp om att ryssarna ska kastas ut. Svenskarna har landstigit vid Vasa, armén är på väg söderut igen och ryssarna är för tillfället på flykten.

Trots att överbefälhavaren Klingspor avböjt erbjudanden om manskap från Kalajoki ryktas det om att dra i fält på eget bevåg. Hembygden är i fara och alla har hört historierna om ryssarnas framfart för mindre än tjugo år sedan. Svenskarna kanske slänger ut ryssarna, men vem ska skydda gårdarna från härjande kosacker och ryska plundringar innan dess? Många anser att det enda sättet att skydda hem och härd är att dra ihop ett bondeuppbåd och själva försvara bygden.

Det finns också de som anser att kriget redan är förlorat. Som så många gånger förut har svenskarna svikit sin östra rikshalva och att göra motstånd mot ryssarna kommer bara att leda till att härjningarna från Gustav III's tid och stora ofreden upprepas på nytt. För att lugna folket och reda ut vad som händer har prästen Gustav Severin samlat till rådslag i Kalajoki prästgård för att låta byborna uttrycka sina farhågor, uttröna sanningen bakom ryktena om ett uppbåd och lugna ned den upprörda stämningen.

Prästen har samlat bygderådet i prästgården för att diskutera den svåra situationen. Rykten finns om att ett bondeuppbåd ska samlas och tåga mot ryssen. Samtidigt har de övre klasserna tvingats svära tsaren trohet medan bönderna än så länge hållit sig undan. Stämningen är tryckt när alla samlats för att reda ut vad man ska göra.

Gustav Servenius
präst i Kalajoki by

Bakgrund

Som den mest aktade medborgaren i Kalajoki by är det prästen som samlat till möte i sin egen bostad och den självklare ledaren av diskussionerna. Då du är den andlige ledaren i bygemenskapen har du en framträdande roll både socialt och rent administrativt. Du är den som har ansvar för moralen och den religiösa skolningen i församlingen, ett uppdrag som du tar på största allvar och utan någon humor.

Ryssarna har lovat att upprätthålla alla ståndsprivilegier, religionsfrihet och samma lagar som under svenskt styre, detta förbehållet att ingen gör uppror eller motarbetar ryssarna. Du ser därför stora problem med att göra uppror, de svenska generalerna har dessutom tackat nej till männen från Kalajoki vilket gör det hela enkelt i din värld.

Personlighet

Prästerskapet var bland de första som tvingades att svära trohetseden till tsaren, vilket även var en oundviklig del av att stanna på sin post, något som de svenska makthavarna beordrat. Du sitter därför på två stolar då du var tvungen att svära ryssarna trohet för att följa svenska order. Det är nu inget stort problem eftersom du först och främst tjänar kyrkan och ser till din församlings välfärd och inte till någon stormaktspolitik eller något rike förutom Guds.

Ditt mål är att försöka lugna ned lokalbefolkningen, det finns inget att frukta från ryssarna så länge alla håller sig lugna. De kommer inte kräva mer skjutshjälp och förmödenheter än svenskarna och bönderna behöver inte alls frukta att bli livegna. Om det blir uppror skulle allt det kunna ändras och ryssarna skulle förmodligen statuera ett exempel vilket du vill undvika. Som svensk myndighetsperson har du valt att stanna på din post oavsett vad som händer, du tänker inte fly och lämna din församling i ryssarnas händer.

Agerande

Var lugn och sansad, mana till försiktighet och eftertänksamhet. Du har stor respekt genom ditt ämbete och använder det ofta och gärna för att få din vilja igenom då du ser dig som ansvarig för din församlings välmående i dessa svåra tider. Du är dock en mycket sträng person och ler sällan, stränghet och ett bistert anlete är dina mest framträdande drag. Att någon öppet går emot dig har du svårt att tolerera och du försöker direkt sätta uppstudsiga element på plats.

Mål

- . Lugna ned de upproriska bönderna.
- . Få alla att gå med på att svära trohetseden till tsaren.
- . Se till att alla hjälper till med skjutshjälp och förnödenheter till armén.

De upproriska bönderna

Bakgrund

Alla har ni hört historierna från Gustav III's krig för bara tjugo år sedan och den stora ofreden före det. Ryssarnas tidigare härjningar och plundringar visar att alla deras vackra ord till prästerskapet och herrefolket bara är lögner och bländverk för att kunna skövla den finska landsbygden när de väl vunnit kriget.

Den svenska armén har visat att den inte är mycket att räkna med men förhoppningsvis kommer de kunna slänga ut ryssen igen. Om inte ni ser till att skydda er själva och göra livet svårt för ryssen kommer de att plundra er in på bara skinnet innan dess. Ni har ingen färdig plan än men det har talats om att själva uppbåda en milis för att försvara bygden. Den utlysta edgången i kyrkan har ni av trots hållit er borta ifrån för att inte svika den svenska kungen och överlämna eran hembygd i ryska händer.

Personlighet

Den svenska armén har tackat nej till er hjälp utan att ni förstår varför. Varför skulle ni vara mindre värda än de andra finska bönder som hjälper armén med att hålla ryssarna borta från hem och härd? Varför skulle er hembygd vara mindre värd och lämnas att plundras av ryssarna utan motstånd? Kanske är det svenskarnas plan, de kommer inte ha möjlighet att försvara er så de ser hellre att ni hjälper armén med skjutsning och proviantering medan ryssarna kommer och bränner era gårdar?

Agerande

Tala högljutt om svenskarnas ovilja att försvara er och herrarnas lättrogenhet inför ryssarna. Alla vet hur det går när ryssarna kommer, om inte ni försvarar hembygden kommer ingen annan att göra det. Alla löften som ryssarna ger är bara lögner för att få fritt fram att plundra småfolket när svenskarna väl förlorat kriget.

Mål

- . Uppmärksamma alla på ryssarnas tidigare härjningar.
- . Påpeka att ni bara vill försvara hembygden från plundring.
- . Förklara att svenskarnas ovilja till er hjälp beror på generalernas inkompetens och misstrogenhet mot er finnar.

De försiktiga bönderna

Bakgrund

Ni är alla bönder men har inte dragits med i stridshetsen mot ryssarna. Ni litar förvisso inte helt på att de inte kommer plundra och härja men enligt prästen så har de lovat att upprätthålla svensk lag och inte införa livegenskap. Ryktena söderifrån berättar också om hur ryssarna hittills betett sig civiliserat och inte krävt mer än svenskarna.

Om nu svenskarna tackat nej till er hjälp så varför ska ni då på eget bevåg ge er på ryssarna? Ingen kommer att tacka er och med tanke på hur mycket svenskarna verkar bry sig om att försvara Finland så kommer ingen att hjälpa er när ryssen kommer för att hämnas. Ni litar förvisso inte på dem men än så länge har de inte bränt byar och plundrat. När det var dags för edgång i kyrkan höll ni er undan eftersom ni känner en stark avsky mot att svära trohet till den ryska tsaren och hans livegna imperium.

Svenskarna kräver redan hjälp med förnödenheter och skjuts av soldater och materiel. Varför riskera livet också när ni redan bevisat att ni är beredda att hjälpa till med underhållet av armén?

Personlighet

Ni vill först och främst värna er hembygd, om det bästa sättet att göra det är att hålla sig utanför kriget och hålla sig väl med ryssarna så får det bli så. Låt prästerna och herrefolket förhandla allt de vill, så länge de håller er från livegenskapen så tänker ni gömma så mycket boskap och förnödenheter ni kan för ryssarna istället för att ge er ut och dö utan att svenskarna kommer och hjälper er.

Ni ser er inte som och vill inte framstå som feiga men anser att det bara skulle leda till övergrepp och förföljelser från ryssarnas sida om ni tog till vapen mot dem. Svenskarna har inte lovat att hjälpa er så ni kommer förmodligen att lämnas ensamma utan ordentliga vapen mot tränade soldater.

Agerande

Ni litar inte på ryssarna men ännu mindre på att svenskarna kommer att komma till er hjälp om ni tar upp vapen mot dem. Ni vill i försiktighetens namn rädda det som räddas kan undan arméns framfart och hoppas på prästens ord om att ingenting kommer att förändras under ryskt styre.

Mål

- . Förklara vilka hemska konsekvenser som motstånd mot ryssarna kan få.
- . Tala för att det finns mer att vinna på att rädda era egna ägodelar än att gå ut i strid.
- . Se till att ingen gör något som retar upp ryssarna och riskerar era hem.

*Herrgårdsägaren
och studenterna*

Bakgrund

Ni representerar de högre stånden i Kalajoki, den adliga herrgårdsägaren samt några studenter från prästseminariet och akademien i Åbo. Som bildade och kosmopolitiska medborgare så är ni väl införstådda med händelserna på kontinenten. Ni vet att fransmännens Napoleon och ryssarnas Alexander har delat upp Europa mellan sig och att svenskarna inte har någon möjlighet att hålla Finland. Omringade av Europas två stormakter samt danskar och norrmän kommer svenskarna inte kunna komma till Finlands undsättning ens om de vill.

Personlighet

Ni har alla svurit ryssarna trohet i den obligatoriska edgången och ser med tillförsikt på framtiden då ryssarna lovat att upprätthålla alla seder, bruk och lagar från den svenska tiden. I själva verket kan ett finskt storfurstendöme under ryskt styre innebära större frihet än under svenskt styre och dessutom nya karriärmöjligheter. Löftena om att behålla svenska lagar och traditioner gör att det inte finns något att frukta från ryskt håll så länge ingen gör väpnat motstånd.

Som kosmopoliter och anhängare av upplysningen ser ni er som budbärare av förnuft och bildning till de lägre stånden. Brådstörtat agerande och missriktad lojalitet ser ni som en brist hos bönderna, något som ni själva står över. Så länge alla håller sig lugna och inte gör uppror kommer ryssarna bete sig civiliserat, det värsta som kan hända är om någon provocerar ryssarna genom att ta till vapen. Då vet ingen vad som kan hända men ryssarna kommer förmodligen straffa hela bygden hårt. Om ni bara alla håller er lugna och samarbetar med ryssarna kommer ni att klara er undan oskadda och förhoppningsvis kunna göra karriärer utomlands efter att krigsoron blåst över.

Agerande

Försök lugna stämningen och tala till folks förnuft. Om de inte ser det kloka i samarbete med ryssarna så hota med deras hämndaktioner och hur illa det var under det senaste kriget. Ni tror absolut inte att några ryska härjningar kommer förekomma om man bara håller sig väl med dem.

Mål

- . Lugna stämningen och försök få folk att ta sitt förnuft till fånga.
- . Varna för att ryssarna kommer statuera exempel på de som gör uppror mot dem.
- . Upplys om tsar Alexanders löften och att allt tyder på att ryssarna kommer hålla dem.

Scenariot

Det här scenariot är mycket enkelt upplagt och innehåller en sammanhängande diskussion om bondeupproret. Det har inga intriger förutom de som har med bybornas inställning till kriget att göra och hela scenariot utspelar sig under ett enda diskussionsmöte. Denna diskussion bör spelas i ett svep så att eleverna själva får ta ställning till de diskussionsämnen som finns i slutet av denna text direkt efter rollspelet.

Platsen för scenariot är prästens bostad, en större gård i utkanten av byn. Den behöver ingen längre introduktion men för att sätta stämningen i början av scenariot kan du beskriva hur de alla bönderna samlats på gårdsplanen. Prästen och de andra ståndspersonerna anländer och diskussionen tar sin början antingen ute på gårdsplanen, om ni är många spelare, eller inne i salongen om ni är färre.

”Vad föranleder dessa rykten om uppror och att till vapen?”

Vad ligger bakom ryktena om ett bondeuppbåd? Prästen vet att bondeuppbåd samlats på andra ställen i Österbotten och tågat mot ryssen men att svenskarna tackat nej till hjälp från Kalajoki. Nu vill han veta vad som planeras och om möjligt stoppa bönderna från att dra i fält. Varför trotsar bönderna svenska arméns uppmaning att hålla sig lugna? Vad tror de sig vinna på att dra ut i väpnad kamp?

”Varför tvivlar ni på ryssarnas löften?”

Som en följd av den första frågan kommer troligen frågan om huruvida man kan lita på ryssen. Prästen kan redogöra för ryssarnas löften om att upprätthålla samma lagar och rättigheter som svenskarna, vilket han tror de kommer hålla bara alla håller sig lugna. Vad tror de olika grupperingarna om ryssarnas löften? Varför ska man lita eller inte lita på dem?

”Att lova sig en övermakt tro och hulden är allas och envars plikt!”

Även bönderna kommer att tvingas svära trohetseden till den ryska tsaren om inte svenskarna lyckas kasta ut dem. Att inte medverka kommer att innebära fredslöshet och se mycket dåligt ut för hela bygden. Prästen hoppas att alla bönder kommer att medverka om inte annat för att hålla ryssarna lugna, ingenting kommer enligt honom förändras under ryskt styre. Varför har bönderna hållit sig undan trohetseden? Varför håller de fast vid en lojalitet som enligt prästen bara skadar dem själva?

”Varför inte bara bidra med vad som krävs av oss?”

De svenska trupperna kommer att kräva skjutshjälp och om bönderna drar i fält kommer det inte finnas någon som kan uppfylla detta. Prästen vill att bönderna ska bidra så mycket som möjligt både till svenska och i framtiden även den ryska armén om så krävs. Om man inte har någonting att erbjuda är han rädd att ryssarna kommer att hitta det i alla fall och ta det man vill ha utan ersättning. Varför inte bidra med det man kan och hålla sig lugna och neutrala istället för att riskera allt på något som den svenska armén inte ens uppskattar?

Diskussionsfrågor

Ryssarnas löften till finnarna

Vad lovade egentligen ryssarna finnarna? Varför var detta viktigt? Vad var det som skrämde bönderna mest med att hamna under ryskt styre? Varför var inget annat stånd, förutom de obesatta och fattiga lika benägna som bönderna att ta till vapen mot ryssarna?

Vad innebar kriget för lokalbefolkningen?

Vilka konsekvenser fick kriget för lokalbefolkningen? Var det någon skillnad mellan de svenska och ryska arméernas krav? Fick man betalt för det man levererade och de skjutsningar man utförde? Vad bidrog bönderna med till arméerna? Var det någon skillnad på vad kvinnor och män utförde för arbete?

Vad innebar motståndet mot ryssarna?

Vad kunde de böndernas uppror mot ryssarna åstadkomma? Vad åstadkom man på de platser där uppror förekom och varför gick det som det gick? Vad var det man ville försvara? Vilka konsekvenser fick upproren i förlängningen?

Kyrkan och religionens roll

Varför hade prästen en så central och viktig roll i byn? Vilken roll spelade kyrkan i samhället jämfört med idag? Fanns det någon skillnad mellan den svenska och ryska kyrkan? Spelade religionen någon roll i konflikten mellan Ryssland och Sverige?

Stånd och social status

Varför var det oftast personer från de högre stånden som var vänligt eller neutralt inställda till Ryssland medan bönderna och många andra ur de lägre stånden var fientliga? Varför talar man om sociala stånd under den här tiden istället för klasser eller samhällsskikt? Vilka olika stånd talar man om?

Historisk fördjupning

De ryska pacificeringsåtgärderna under finska kriget var koncentrerade på att få med sig de lokala ämbetsmännen och makthavarna och därmed hålla bönderna lugna. Det var inte alltid effektivt och trots att många svensktrogna ämbetsmän gjorde sitt bästa för att hålla befolkningen lugn enligt både svenska och ryska order var stämningen hätsk bland bönder och borgare.

Situationer liknande den som beskrivs i scenariot kan mycket väl ha förekommit på många håll i Finland då de första som svor tsaren trohet var de högre stånden. Det var sällan de höll sig undan utan de anpassade sig mestadels lugnt till den nya ordningen. När bönderna och de andra lägre klasserna skulle svära tsaren trohet gick det dock sämre, att hålla sig undan med hjälp av dåliga ursäkter var något som praktiserades på massnivå. Trots hoten om fredlöshet så var det svårt att få finnarna att svära eden och när så många vägrade var det också svårt att göra verklighet av hoten.

De högre ståndens uppgivenhet inför motståndet och de lägre ståndens vilja att försvara hembygden från ryska härjningar hade båda sin grund i den långa historien av krig med Ryssland under 1700-talet, inte minst Gustav III's ryska krig 1788-1790 där Anjala-förbundet bildades. Defaitismen var utbredd bland den styrande eliten och man såg inte någon möjlighet för Sverige att i längden försvara Finland. Europa hade delats upp av de två kejsarna och det var hopplöst att tro på det lilla landet Sveriges förmåga att stå emot Rysslands strävanden.

Medan bönderna såg hoten om ryska härjningar och livegenskap med ryssarnas intåg och beredde sig på motstånd för att undkomma det ödet såg de högre stånden i just böndernas motstånd vad som skulle kunna utlösa ryska härjningar. I början av kriget förekom i princip inga plundringar utan de var hämndaktioner som utlöstes av vad ryssarna ansågs som svekfullt beteende från finnarnas sida. Efter strider och när ryssarna ansåg att lokalbefolkningen hjälpt svenskarna eller på eget bevåg gett sig på ryska soldater förekom dock grymma bestraffningar. Det förekom både tortyr, avrättningar och plundringar vid flertalet tillfällen under kriget i Finland.

Nationalismens födelse

Under 1800-talets tidiga år började nationalismen som vi känner den framträda då upplysningstiden skapade en folklig gemenskap som efter franska revolutionen krävde mer än en enhällig kungamakt som sammanhållande faktor. I de lägre samhällsskikten var dock någon nationell uppfattning knappast utbredd. När de finska bönderna reste sig mot ryssarna var det för att försvara hembygden och av trohet mot den svenska kungen personligen, inte av någon känsla för svensk patriotism. I de norra delarna av Finland förekom till och med att bönderna vägrade ingå i reguljära förband utan de stred för hembygden och ingenting mer.

De övre skikten i samhället såg sig under 1800-talets början som kosmopolitiska medborgare och det var inte ovanligt att gå i tjänst hos främmande nationer även om dessa låg i krig med det land där man var född. De lägre stånden var oftast kungatrogna och bundna till den feodala tillhörigheten där troheten till kungen var detsamma som trohet till landet. Det innebar inte att de kände tillhörighet med Sverige som nation utan att de hade sin lojalitet hos den svenske kungen som representerade de lagar och det samhälle som de var uppvuxna med.

Situationen i Finland, här representerat av en direkt diskussion om praktiska frågor mellan förespråkare för olika klasser, pekar både på nationalismens födelse som sammanhållande kraft i ett allt mer globaliserat Europa och dess konstruerade natur. De som använde nationalismen som argument var oftast de högre stånden som ställde sig på ryssarnas sida och såg en möjlighet att därigenom skapa en finsk identitet som självstyrande storfurstendöme. De lokalpatriotiska bönderna å sin sida kämpade inte för sin lojalitet mot Finland utan för hembygden.

Svenska historiker pekar ibland ut svensk-finska ämbetsmän som gick över till ryssarna som landsförrädare medan finska historiker istället pekar på det faktum att de istället varit sitt nya fädernesland Ryssland troget. Den enes förrädare är den andres plikttrogne medborgare.

Inställningen till invasionen

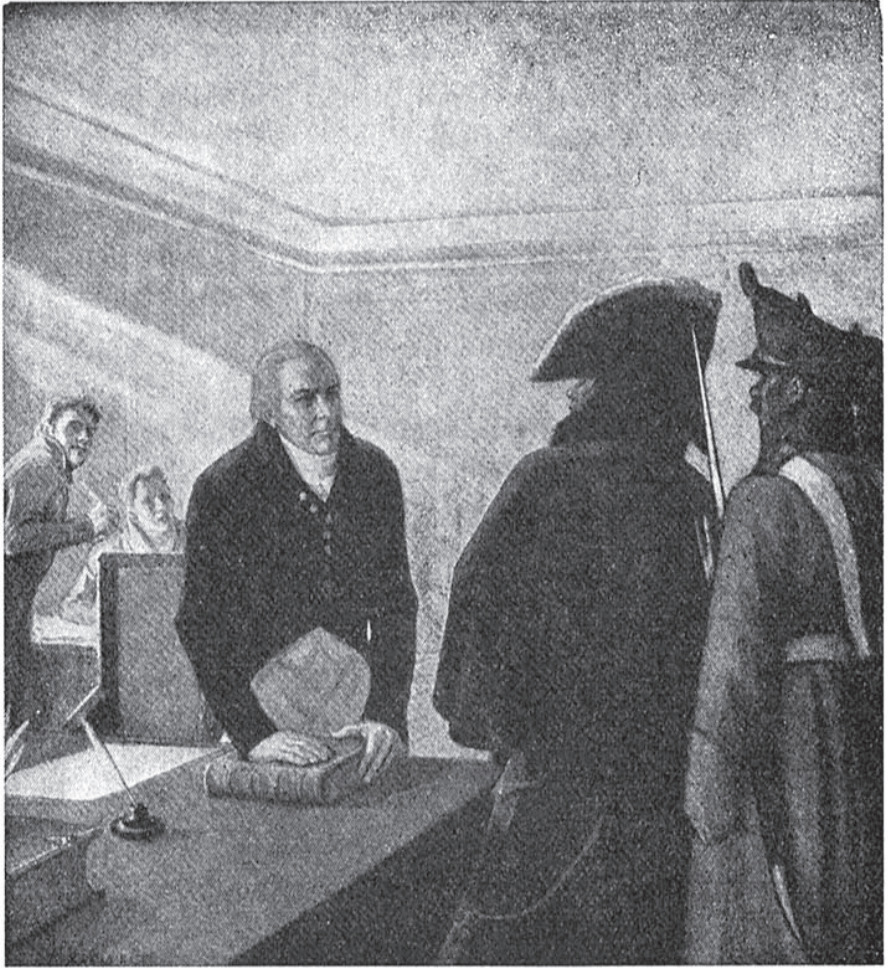
Bönderna och borgare i Finland gjorde ofta direkt motstånd mot de invaderande ryssarna, även om de på grund av dåligt stöd och utrustning inte alltid åstadkom så mycket. Den svenske kungen Gustav IV uppmanade genom armén till aktivt motstånd vilket många bönder hörsammade utan att i slutändan få den hjälp som svenskarna utlovat.

De övre stånden var ofta snabbare att svära trohet till tsaren av olika skäl. Vissa såg liksom Anjalamännen början till Finlands frihet genom att bli ett självstyrande storfurstendöme i Ryssland istället för att fortsätta vara Sveriges eftersatta östra rikshalva. Man kan säga att historien gett dem rätt även om det dröjde till början på 1900-talet innan dessa strävanden blev verklighet och vi inte kan säga något om hur de finska frihetssträvandena sett ut under ett fortsatt svenskt styre.

Många finska makthavare svor trohetseden till tsaren för att undvika plundringar och att befolkningen kom till skada. Efter Gustav IV's krig 1788-1790 samt lilla och stora ofreden tidigare under 1700-talet hade man i färskt minne hur illa de invaderande ryssarna betett sig. Den här gången så använde sig ryssarna mer av psykologisk krigföring och uppträdde väldigt civiliserat så länge ingen gjorde motstånd. Många av de som svor tsaren trohet gjorde det för att undvika blodbad bland oskyldiga och civila och även här kan vi med eftersynens kunskap ge dem rätt. Där bondeuppror restes mot ryssarna och misslyckades på grund av det dåliga stödet från svenskarna för lokalbefolkningen mycket illa medan ryssarna annars lät finländarna vara förutom att man precis som svenskarna krävde skjutshjälp och förnödenheter till krigssträngningarna.

En viktig del i pacificerandet var också att ryssarna lät finländarna behålla samma lagar, religion och ståndsrättigheter som under svenskt styre. Det här var mycket viktigt för alla stånden; bönderna var rädda för att bli livegna likt de ryska bönderna, borgarna att de skulle förlora rättigheter, prästerna att deras religion skulle bannlysas och adelsmännen att deras privilegier skulle dras in.

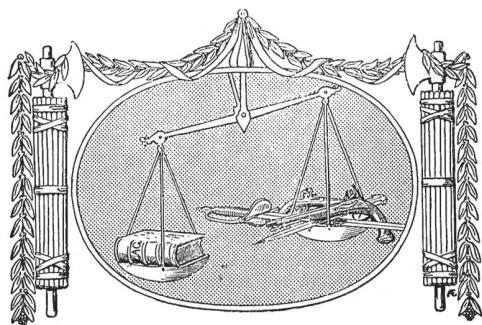

Landshövdingen

*Ett scenario till Historiska Val & Öden om
landshövdingens dubbla roller under Finska kriget*

Innehåll

INTRODUKTION	105
PEDAGOGIK	107
HISTORISK BAKGRUND	108
INLEDNING	110
KARAKTÄRER	112
SCENARIOT	120
DISKUSSIONSFRÅGO	121
HISTORISK FÖRDJUPNING	122

Introduktion

Tanken med rollspelet är att låta dig och dina elever kliva in i historien själva för en stund. Genom att ta historiska roller kommer ni få uppleva den tryckta stämningen i Umeå när von Döbeln är på väg för att utrymma staden innan ryska armén anländer. Meningen med scenariot är att det ska fungera som ett hjälpmedel för att fördjupa sig i historien kring finska krigets följder för lokalbefolkningen och samverkan med armén via landshövdingen. Genom att bryta av undervisningen med att elverna själva får sätta sig in i dessa frågor genom sina karaktärer hoppas vi att ett intresse för dem ska väckas.

Först presenteras vad rollspel är och hur det kan gå till i detta avsnitt. I nästa del om pedagogik följer sedan olika metoder och tips för att underlätta genomförandet. Här återfinns också idéer för att använda scenariot på andra sätt för de lärare som inte känner sig redo att genomföra ett rollspel. Sedan följer en historisk genomgång som i korta drag förklarar den historiska bakgrunden till scenariot.

Inledningen ger en kort introduktion som du kan läsa upp för spelarna och som är tänkt att ge en bild av den tid och plats som scenariot utspelar sig på. Rollerna som spelarna kommer att agera genom i scenariot samt en presentation av spelledarens roll återfinns efter denna. Då hela klassen delas in i tre grupper kommer du behöva kopiera upp flera exemplar av alla karaktärer utom din egen, landshövdingen Pehr Adam Stromberg.

Själva scenariot består av de problem som du som spelledare behöver spelarkaraktärernas hjälp att lösa. De presenteras med en kort förklaring som berör varje fråga för att du som spelledare ska kunna definiera situationen i din roll som kommandant och debattledare. Slutligen så följer en rad diskussionsfrågor och fördjupningsmaterial som är tänkt att användas efter att spelet är över. Bägge dessa texter tar upp ämnen som berör spelet och fungerar som diskussionsunderlag kring situationen i Finland 1808.

Själva upplägget är inte särskilt svårt och påminner förmodligen mycket om liknande forumspel och andra rollspel som du kanske har stött på tidigare. Den stora skillnaden är att det här är ett rollspel och fokus ligger inte bara på diskussionen utan även på gestaltningen av karaktärerna i scenariot. Den absolut viktigaste rollen i spelet är den som du kommer att ta som debattledare. Skillnaden här mot vanliga forumspel är att även du kommer att ha en roll, som i det här fallet är landshövding Stromberg. Du kommer alltså fortfarande att agera debattledare och styra diskussionen men i roll som din karaktär.

Landshövdingen är ett av två enklare scenarion till *Historiska Val & Öden* och innehåller inga svåra moment. Det utspelar sig under en enda diskussion på länsresidenset i Umeå där landshövdingen samlat företrädare för olika grupper innan von Döbeln anländer för att ta över befälet. Den stora motsättningen i spelet är mellan grupperna av officerare och bönder medan borgarna agerar medlare mellan dem. I din roll som Stromberg kommer även du att agera medlare mellan grupperna och försöka hitta kompromisser som alla är nöjda med.

För dig som inte har spelat ett forumspel eller annan form av rollspel kan en kort förklaring behövas. Först så introduceras en situation och alla får sina karaktärer, sedan förflyter själva spelet som en diskussion där de olika spelarna tar ställning till de frågor som presenteras av spelledaren under spelets gång. I ett vanligt forumspel så kan frågeställningen helt enkelt vara en eller några meningar som spelarna får läsa innan medan karaktärerna kan vara en ideologisk inställning eller position som också kan beskrivas mycket kort som exempelvis liberal.

Ett exempel på forumspel: På grundutbildningen i statsvetenskap får olika grupper av elever representera de olika politiska partierna, de får sitt partis politiska program som grund för sin inställning. Sedan presenterar läraren några viktiga frågor inför det kommande valet och eleverna får ge sitt partis syn på de olika frågorna under diskussionen.

Hur skiljer sig Interaktiv Historias rollspel från det ovanstående exemplet? Först och främst så kommer du genom din roll som hertigen att agera som en karaktär i spelet och inte bara en utomstående debattledare. Diskussionen kommer att presenteras för spelarna genom din karaktär och du kommer även att driva den framåt och leda den genom din karaktär. Även spelarna kommer att ha karaktärer som de gestaltar, dessa kommer inte bara att vara en inställning till problemet som ska diskuteras, utan en social bakgrund som både ger en förklaring till karaktärernas inställning och ger dem ett personligt djup.

Pedagogik

Rollspel som pedagogisk metod är inte så avancerat som man lätt tror. Med ordentliga förberedelser flyter diskussionen på av sig självt. Viktigt att tänka på är att mängden information som du ger eleverna är avgörande för hur väl de kan sätta sig in i och känna sig delaktiga i situationen i rollspelet. Under testspel av *Historiska Val* både med högstadies- och gymnasie-elever har vi märkt att både för mycket och för lite information påverkar elevernas möjligheter att delta i rollspelet på ett bra sätt.

Då rollspelet är tänkt att användas av elever i alla åldrar över lågstadiet så finns inga rikt-linjer för hur mycket historisk bakgrund som krävs inför varje rollspel. Det är istället upp till dig som lärare att avgöra vilka avsnitt ur det historiska bakgrunds-material som medföljer varje scenario och de två översiktstexterna som behövs.

Som ett förhållandevis enkelt scenario kräver *Landshövdingen* inte alltför höga krav på dig som lärare och spelledare. Om du aldrig har genomfört ett klassrumsrollspel förut så är det här scenariot eller *Bondeuppror i Österbotten* bra startpunkter. Det viktigaste att tänka på innan du spelar scenariot är att eleverna fått tillräckligt med bakgrundsinformation för att hänga med i händelseförloppet samt att de haft nog med tid till att läsa igenom och diskutera sina karaktärer ordentligt. Under själva spelet är det din karaktär som leder diskussionen och formulerar frågeställningarna så se till att du läst igenom allt material ordentligt och var beredd på att svara på fölfrågor.

Förberedelsetiden för scenariot är inte alltför krävande, men minst 15 minuter rekommenderas för att eleverna ska ha en möjlighet att läsa igenom sina karaktärer, diskutera sinsemellan och ställa frågor. Det är heller inget problem att låta eleverna arbeta en eller två lektioner med förberedelser på egen hand, både *Livet i Sverige och Finland 1750-1800* och *Finska kriget* innehåller nyttig information inför scenariot. Om man vill hålla nere antalet elever i varje grupp kan det vara en idé att dela upp varje karaktärsgrupp i två separata grupper. Låt sedan eleverna arbeta separat i smågrupperna när de förbereder rollspelet. Innan själva rollspelet slås sedan smågrupperna ihop och får några minuter på sig att prata ihop sig.

För den som vill låta eleverna arbeta med drama utan att själv delta aktivt så kan rollspelet fungera som ett grundmanus för en mindre föreställning. Dela in eleverna i grupper som vanligt och hjälp dem sedan att utifrån diskussionsfrågorna arbeta fram ett manus. De enkla metoderna för karaktärsskapande som återfinns i *Historiska Öden* kan här vara till hjälp för att låta eleverna skapa en personlig karaktär. Tänk dock på att arbeta fram även en kort föreställning kommer att ta mycket tid i anspråk.

Det är också möjligt att låta eleverna arbeta med karaktärsgrupperna och diskussionsfrågorna som grund inför en gruppredvisning. Dela ut både scenariots diskussionsfrågor och de som är tänkta att användas efter spelet och låt sedan eleverna ge sin grupps svar på frågorna genom sina karaktärer inför klassen.

Historisk bakgrund

Under Finska kriget hamnade många höga tjänstemän i en prekär situation där de förväntades balansera mellan civila och militära intressen. Särskilt landshövdinge-ämbetet innebar en dubbel lojalitet mot både det civila samhället och den militära organisationen.

Förutom att många tjänstemän slets mellan att försöka skydda medborgarna från de värsta härjningarna av kriget och att tillgodose militärens behov så hamnade de ofta också i en situation där de tvingades lyda under fiendens, Rysslands befäl. När Finland invaderades 1808 så beordrades många höga tjänstemän att stanna på sin post. Då en motoffensiv planerades så ville man behålla svenska tjänstemän som kunde bevara lugnet och hålla igång den civila administrationen, vilket också ryssarna välkomnade då det förenklade övertagandet av det civila samhällets resurser. De tjänstemän som av lojalitets-skäl stannade på sin post under brinnande krig och fientligt styre slets givetvis ännu mer mellan kraven på att tillgodose invasionsstyrkornas behov av skjutshjälp och uttag av förnödenheter och lojaliteten både mot den svenska kungen och det lokala civilsamhället.

Till Västerbotten kom kriget inte förrän i mars 1809 då ryska trupper gick in i Torneå, Umeå och Grisslehamn. Redan tidigare hade dock kriget märkts av i Umeå då det stora krigssjukhuset för den svenska armén i Finland förlades där i augusti 1808. Redan tidigare började förnödenheter föras från Västerbotten till armén i Finland, ofta landvägen då de skepp som fanns tillgängliga användes vid landstigningsförsöken under sommaren. Detta innebar givetvis en hög arbetsbelastning för de skjutsbönder som blev tvungna att utföra transporter. Många gånger överskreds gränserna för hur långt bönderna kunde bli tvungna att köra förnödenheter och det var inte ovanligt att man tvingades vara borta flera veckor i sträck eller att hästarna dukade under av arbetsbelastningen.

När krigssjukhuset anlades i Umeå innebar det att de knappt 1000 invånarna i staden kom att inhysa sammanlagt drygt 3000 sårade, sjuka och krigsfångar fördelat på tre sjukhus samt inkvartering av officerare hos borgarna i stadskärnan. Personal behövdes också till sjukhusen och det var lokalbefolkningen som stod för majoriteten av arbetskraften. Då kyrkstugor, bagarstugor och de särskilda sjukhuslokalerna inte räckte till fick man ibland tränga ihop sig i hemmanen för att få plats att inhysa sårade och sjuka. Den stora mängd ved som behövdes för att värma upp de otillräckliga sjukvårdsutrymmena drabbade också lokalbefolkningen som ofta fick se sina gårdsgårdar förstörda av tillfrisknade soldater som letade efter ved till sjukstugorna. De sjukdomar som grasserade bland de sjuka spred sig också snabbt till lokalbefolkningen vilket ledde till att dödligheten ökade dramatiskt under krigsåren, främst på grund av just spridningen av virussjukdomar.

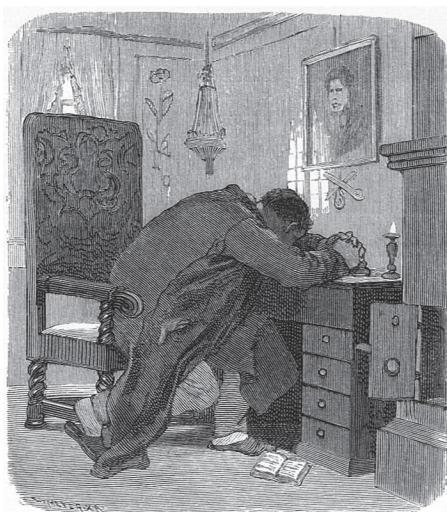
När den ryska armén intog Umeå så tvingades Stromberg för ett tag att förhandla med ryska officerare om uttag av förråd och skjutshjälp med krigsbytet när armén tågade tillbaka över Kvarken. Det var dock inget större problem förutom de krav på hästar och skjutshjälp som bönderna högst motvilligt tvingades gå med på. Det stora problemet skulle komma när ryssarna nästa gång hotade staden i slutet av maj.

Det var alltså en redan hårt prövad lokalbefolkning som under några dramatiska dygn i början av marsch fick se den svenska garnisonen lämna Umeå till ryssarna efter att ett stilleståndsavtal hastigt undertecknats. Även om den ryska styrkan bara stannade i några dagar och varken plundrade eller brände ned staden så tvingades många bönder att ge upp hästar och slädar för att ryssarna skulle kunna medföra plundrade svenska förråd till Vasa när de lämnade Umeå. I vissa fall tvingades bönderna själva också utföra skjutsningen över Kvarken, vilket medförde stora faror och umbäranden.

Efter att svenskarna senare återtagit staden så började ryssarna istället närma sig norrifrån. Den norra armén kapitulerade i början av marsch och den svenska expeditionskåren var ännu inte ens en skrivbordsprodukt. Återigen så började de svenska styrkorna förbereda en utrymning av staden, denna gång tillsammans med de förråd som inte behövs för de sjuka och skadade vid sjukhusen i staden.

Under hela finska kriget så tjänstgjorde landshövding Stromberg i Västerbotten, med säte i Umeå. Han hamnade snabbt i onåd hos de militära befälhavarna som ansåg att han gjorde för lite för att få civilsamhället att stödja krigsinsatserna. Självt ansåg han att det var just den dubbla lojaliteten som orsakade problemen, hänsyn var också tvungen att tas till hur mycket lokalbefolkningen kunde ställa upp med utan att utarmas totalt.

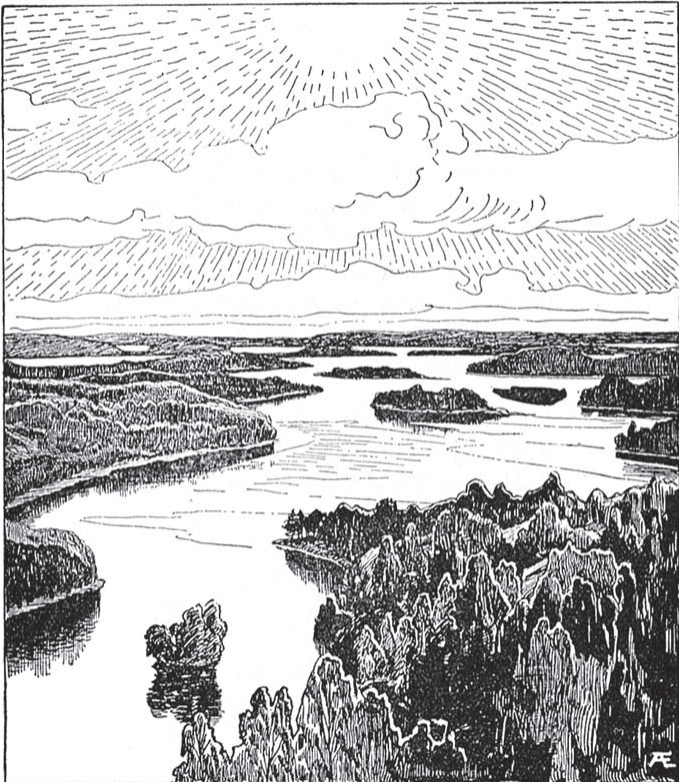
Scenariot utspelar sig strax innan general von Döbeln anländer till staden för att ta befäl över utrymmandet. Man vet dock redan att de ryska styrkorna börjat dra sig söderut och med hamnen igenfrusen är det högst tveksamt om man kommer hinna få loss skeppen innan ryssen kommer. Efter hårda skjutsuttag till arméns förnödenhetstransporter under hösten och vintern, samt vid ryssarnas kortvariga invasion så har även böndernas tillgång på hästar minskat och det kommer bli svårt att få ihop ett tillräckligt antal för att landvägen förflytta magasinerna. General von Döbeln är dock berömd för sitt hetsiga temperament och förmåga att få saker gjorda oavsett omständigheterna, så det är med viss bävan som landshövding Stromberg inväntar hans ankomst.

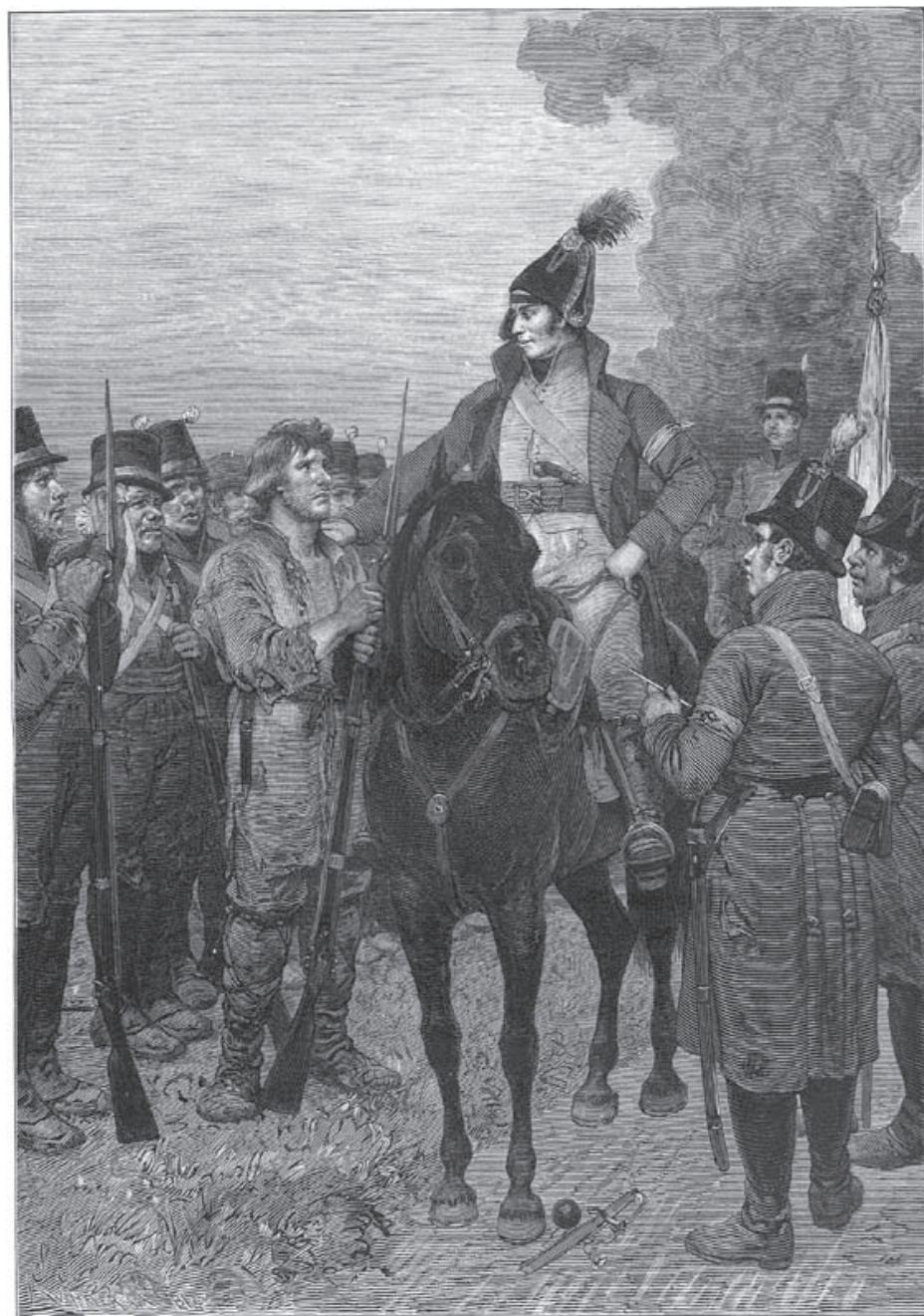

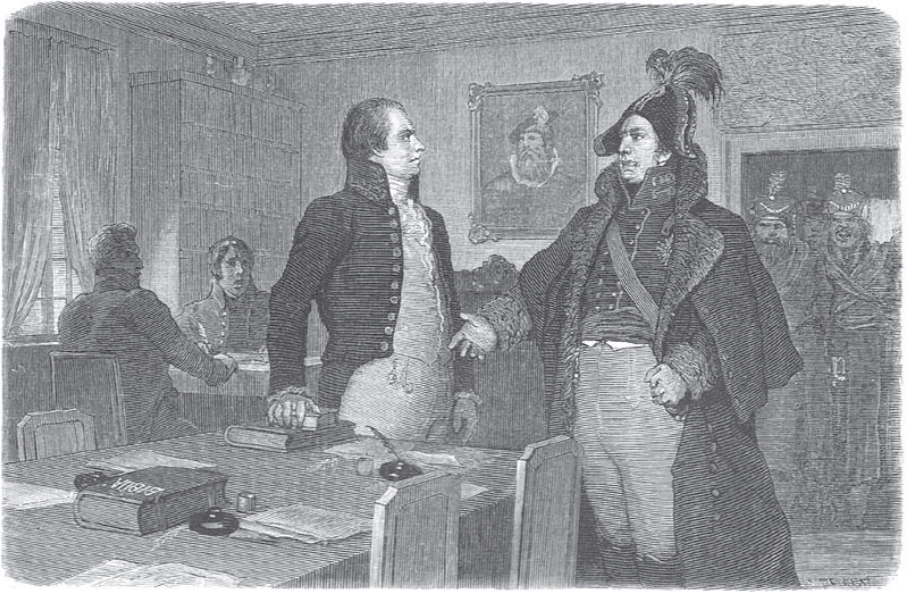
Inledning

Efter ett år av krig och umbäranden så är moralen på upphällningen bland Umeås invånare. Inte nog med skjutsningar och krigssjukhus, ryssarnas invasion innebar att många förlorade hästar när fienden hastigt lämnade staden. Nu närmar sig den ryska armén återigen, denna gång från norr. Ingen vet om hur länge de når staden, men förråd och magasin ska utrymmas samtidigt som det ryktas att den hårdföre general von Döbeln är på väg för att ta befäl över styrkorna i staden under evakueringen.

Det är ingen lätt situation för landshövding Stromberg som ända sedan krigsutbrottet ständigt tvingats medla mellan militärens krav på hjälp från lokalbefolkningen och deras förmåga att försörja sig efter att armén tagit vad de behöver. För att försöka skapa ordning i kaoset har ett möte hastigt inkallats för att reda upp vad som är möjligt att genomföra innan den lilla generalen med det svarta pannbandet anländer.

Pehr Adam Stromberg
Kritiserad landshörding sliten mellan lojaliteter

Bakgrund

Med ett högadligt familjenamn, en friherretitel och graden av överstelöjtnant så var Pehr Adam Stromberg högt meriterad som landshövding för Västerbotten när han tillträdde 1795. De första åren var framgångsrika och det är först i och med kriget som det skurit sig ordentligt med den militära ledningen.

Som landshövding har Stromberg ansvar för att se till både det militära och civila underhållet. Denna dubbla lojalitet har inneburit stora svårigheter när arméns krav har blivit orimligt stora på lokalbefolkningen. Detta har inneburit att landshövdingen blir den som anklagas för att inte göra tillräckligt för att tillmötesgå arméns behov.

Personlighet

Sliten mellan de två lojaliteter som ingår i ditt ämbete är du en stressad och plågad själ. Du har hittills enbart fått goda vitsord för ditt arbete som landshövding och försöker nu balansera mellan militära och civila behov med samma fingertoppskänsla som tidigare. Anklagelserna om att inte ställa tillräckligt hårda krav på bönderna ser du ingen logik bakom, ifall man drar åt svångremmen för hårt kommer det till slut inte att gå längre.

Det som kanske plågar dig hårdast är anklagelserna om att ha bemött de invaderande ryssarna alltför vänligt och tillmötesgående när armén utrymde staden senast. Din plikt som landshövding är i dina ögon entydig i sådana fall, att stanna på din post och verka för ett så smidigt samarbete som möjligt för att förskona befolkningen från plundring.

Agerande

Trots din naturliga auktoriet och självförtroende så slits du ständigt mellan dina två lojaliteter vilket kan skina igenom i ditt sätt. Du är en naturligt diplomat som ständigt försöker lyssna in olika ståndpunkter och erbjuda kompromisser som kan tillgodose bägge parter krav.

Mål

- Hitta kompromisser som bägge parter kan enas om
- Få militären att förstå lokalbefolkningens svåra situation
- Övertyga civilbefolkningen om det brådskande i miliärens behov

Officerare

Militärer med magasin att tömma, och ont om tid

Bakgrund

Efter att under förnedrande former ha retirerat från Umeå i mars så återvände armén till staden så snart ryssarna av oklara skäl dragit sig tillbaka mot Vasa. Ni förstod givetvis att missförstånd och problem med ordergivningen och uppfattningen av den strategiska situationen måste ha skett både från svenskt och ryskt håll, men det är ingenting man talar högt om.

Sedan den ryska armén som tog sig in i Sverige över Torneå har börjat röra sig söderut står det klart att ni kommer måste dra er tillbaka igen då ni är underlägsna i antal. Det finns dock stora problem med att få ihop hästar och manskap till att ordna med transporten av militärens magasin i staden, visa av förra gången vill ni inte låta dem falla i ryska händer.

Personlighet

Som officerare är ni helt fokuserade på de militära behoven vid utrymmandet av staden. Eventuella klagomål från bönder som måste ställa upp med skjutshästar och arbetskraft är något man måste förvänta sig. Det krävs ett stadigt ledarskap och hårda nypor för att få pöbeln att följa order, ni är vana vid den hårda disciplinen inom militären och förväntar er att landshövdingen tar i med hårdhandskarna för att få fram det ni behöver.

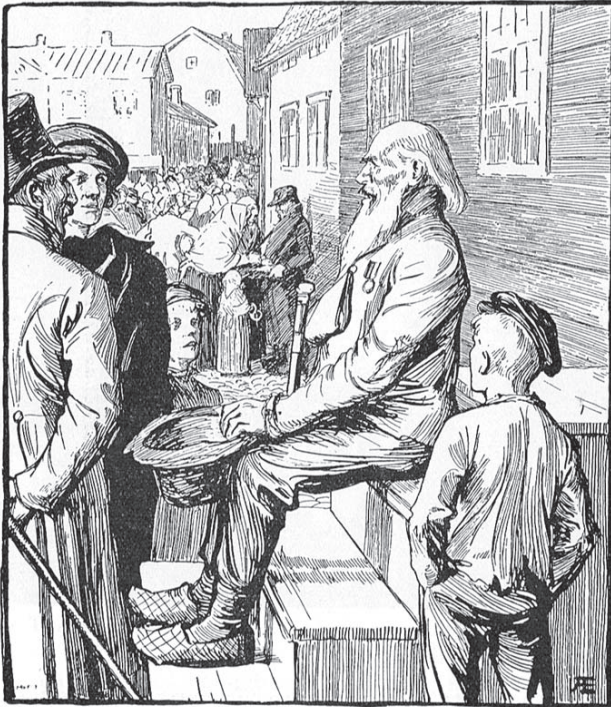
Ni är inte vana att bli emotsagda och det motstånd ni har stött på mot uttaget av hästar och mannar för att bistå vid utrymningen är därför något ni har svårt att hantera. Ni är inte heller vana vid att förhandla om sådant här likt en fiskmånglare utan låter landshövdingen sköta samtalen med bönder och borgare så långt det är möjligt.

Agerande

Var framfusiga och aggressiva när det kommer till allmogens plikt att uppfylla militärens krav på hjälp. Ni är vana vid order och disciplin och det märks i erat sätt. Då ni inte är lika vana vid logistik och förhandlingar överlåter ni gärna åt landshövdingen att formulera era krav på ett sådant sätt att civilisterna förstår.

Mål

- Se till att allmogen förstår att det är deras plikt att göra sitt yttersta för att hjälpa er
- Förklara det utsatta läget och hur viktigt det är att militärförråden inte faller i ryska händer
- Försvara beslutet att retirera från ryssarnas övermakt

Borgare

Magistrater och handelsmän i Umeå stad

Bakgrund

Som de ledande borgarna i Umeå har ni ansvar inte bara för er själva utan för hela stadens välgång. Ni är handelsmän, tjänstemän och andra ledande invånare i staden varför ni alla lever i stadskärnan. Som representanter för magistraten, det styrande rådet i staden, så är det ni som ser till att det administrativa arbetet flyter på och att gällande lagar och regler efterlevs.

Eran verksamhet har drabbats hårt av kriget då handeln försvårats i och med utrikespolitiken, ni har också tvingats inkvartera officerarna i era egna hem i staden. Sjukhusen har dock förlagts utanför stadskärnan vilket medfört att ni inte drabbats lika hårt av den verksamheten. Bristen på mat och andra förnödenheter har inte heller slagit lika hårt mot er, utan det stora problemet är de växande slitningarna mellan militären och bönderna.

Personlighet

Ni är vana vid att vara den yttersta auktoriteten i stadens administration, något som snabbt ändrades när militären anlände. Även om det inte förekommit några slitningar mellan er och officerarna så är situationen allt annat än bekväm. Hur mycket ni än anstränger er för att underlätta samverkan mellan det civila och militära så går officerarna ständigt över era huvuden och retar upp bönderna med sina hot om vedergällning när de inte omedelbart får sin vilja igenom.

Ni är vana att genom förhandlingar och referenser till lagar och förordningar administrera stadens skötsel. Direkta order, hot och ilska utbrott ser ni som en ineffektiv och i längden direkt farlig metod att få det man vill av civilsamhället. Ni ser er själva som landshövdingens högra hand och den medlande parten mellan militären och bönderna.

Agerande

Tala lugnt och sansat, försök att agera den medlande parten och hävda eran expertis, om inte eran auktoritet när det kommer till samverkan mellan samhällets olika delar. Ni vill gärna se er själva som diplomater vars uppdrag är att finna ett sätt att ge militären det de behöver utan att skapa onödiga slitningar med bönderna.

Mål

- Lugna ned stämningen och få till en sansad diskussion
- Medla mellan grupperna så att både officerare och bönder blir nöjda
- Försök få landshövdingen att ta aktivare beslut

Bönder

Representanter för bondeståndet

Bakgrund

Som jordbrukare på era små gårdar är ni de som har drabbats hårdast av kriget. Först missväxt och sedan ett krig med allt vad det har inneburit av skjutsningar, lantvärn och krigssjukhus. Betalningarna för arbete åt militären är alltid osäkra och de frågar aldrig om man har en häst till där hemma innan de kör död på kraken i någon tvåveckorsskjutsning.

Det är ni som offerar era viktigaste ägodelar för militära ändamål, men era klagomål när kraven blir alltför betungande och riskerar hela eran försörjning faller ofta på döva öron både hos magistraten och officerarna. Det är bondhustrur som sköter krigssjukhusen, bonddrängar som tas ut i lantvärnet och bönder som sköter armén skjutsningar, att låta er bestämma vad som är möjligt att genomföra och vore bara naturligt.

Personlighet

Ni är inte otacksamma, fega eller illojala mot kung och fosterland. Det som gör er förbannade är den totala avsaknaden av hänsyn till eran möjlighet att försörja er efter att militären tagit allt ni har att ge. Efter förra årets missväxt kommer många få svälta om det inte finns hästar som kan plöja fälten och vem ska bygga upp gårdsgårdarna om inte de drängar som man vill ta ut i lantvärnet?

Ni är vana vid hårda dagsverken och att dra ett tungt lass för rikets bästa jämfört med de andra stånden, men någon måtta får det vara. Ni kan helt enkelt inte längre få fram de mängder av mannar och hästar som armén kräver utan att offra erat eget uppehälle. Landshövdingen har ett ansvar för både det civila och militära, han måste väl ändå lyssna?

Agerande

Ni är upprörda över de allt högre kraven från militären som inte tar någon som helst hänsyn till era möjligheter att klara er egen försörjning. Landshövdingen är eran bästa chans att få någon att ta erat parti mot officerarna och ni kommer med alla medel försöka övertala honom om era svårigheter.

Mål

- Övertyga landshövdingen att ta erat parti mot arméns alltför hårda krav
- Få borgarna att lyfta blicken framåt mot stadens fortsatta försörjning
- Se till att militären sänker sina krav på er bönder

Scenariot

Genom samarbete och diskussion tror jag att de meningskiljaktigheter som uppdragats för mig kan lösas. Vi måste alla ta vårt ansvar, inte bara för vår egen säkerhet utan för hela rikets. Tillsammans hoppas jag att vi ska kunna samla våra krafter för att möta de motsättningar som hotar den vilja av samarbete och nit som alltid väglett mig i mitt ämbete som landshövding. Ryssarna är återigen på väg mot Umeå och vi måste alla bidra för att rädda det som kan från fiendens händer.

Diskussionsfråga 1: Hur ska man få fram det stora antal hästar och manskap som behövs för att utrymma förråden? Armén talar om 250 hästar medan bönderna hävdar att det är omöjligt att få fram mer än 100 utan att riskera sin försörjning. Armén behöver också stora mängder manskap till att hugga ut de infrusna skeppen som ska föra förnödenheterna ur staden. Bönderna å sin sida hävdar att man inte kan avvara någon större arbetskraft från den kommande vårsådden.

Diskussionsfråga 2: Den hätska stämningen mellan militären och bönderna måste lösas för att man ska komma vidare i arbetet med utrymningen. Vad kan man från militärens sida göra för att lugna bönderna? Kommer hot om bestraffningar att ge någon effekt? Vilka garantier kan lämnas för att lugna civilbefolkningens oro för den egna försörjningen? Vilken roll har egentligen landshövdingen i frågan? Vilken sida står han på?

Diskussionsfråga 3: Den större bilden är ganska oklar och ingen vet när fienden kommer och vad som då kommer hända. Hur ser situationen ut med ryssarna egentligen? Hur ska kriget sluta? Kommer svenskarna att återvända eller får man förbereda sig på ryskt styre? Har det någon betydelse för hur man ska ställa sig till utrymningen av förråden?

Diskussionsfrågor

Varför uppstod motsättningarna

Vilka krav ställde militären på civilsamhället under kriget? Vad fick lokalbefolkningen för ersättning för sitt arbete? Varför fanns det ett motstånd hos civilbefolkningen mot militärhjälp? Fanns det några risker för de civila som hjälpte armén? Vad kunde lokalbefolkningen göra om de kände sig överkörda av militären?

Arméns uppbyggnad

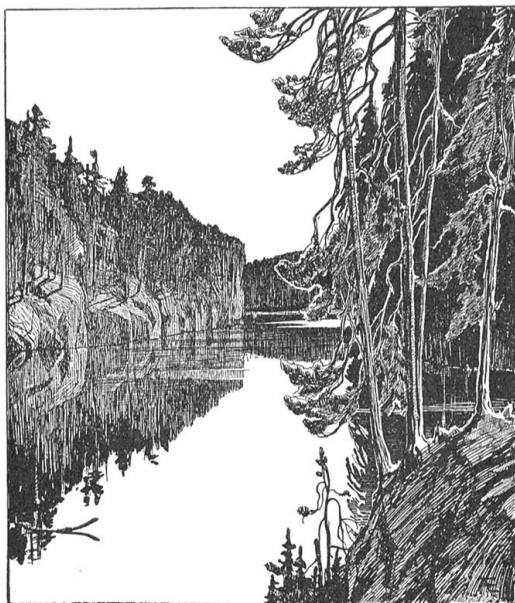
Varför behövde armén så pass mycket hjälp av lokalbefolkningen? Var det något genomgående under hela kriget? Kunde man ha gjort på något annat sätt? Varför gjorde man i så fall på detta sätt? Vilken rätt hade armén att ta hjälp av civilbefolkningen?

Skillnaden mot Finland

Var det någon skillnad gentemot den finska civilbefolkningen? Vad berodde skillnaderna i så fall på? Fanns det någon åsiktskillnad mellan stånden i Sverige som det gjorde i Finland? Hur hade situationen i Västerbotten sett ut om man hamnat i samma situation som Finland med edgång och ryskt styre?

Landshövdingen

Vad innebar landshövdingens dubbla lojalitet? Varför hade en ämbetsman en så splittrad roll? Vad hade du själv gjort annorlunda i hans situation? Varför drabbades just Stromberg av militärens vrede när många andra landshövdingar fick beröm för sin insats under kriget?

Historisk fördjupning

Den hårda stämningen mellan lokalbefolkning och militären var inget som bara förekom i Umeå, i hela Sverige och Finland förekom hårda ord och klagomål från bägge sidor under finska kriget. Medan militären ansåg att bönderna inte gjorde sin plikt, försökte smita undan från skjutstjänst och maskade så klagade bönderna över att de inte fått betalt för utförda skjutsningar, att skjutsarna ofta blev mycket längre än reglementet medgav samt att man riskerade de livsviktiga hästarnas hälsa på de långa skjutsningarna.

Under hela kriget förekom slitningar mellan militärens krav och böndernas förmåga att uppfylla dem. Särskilt förlusten av de viktiga hästarna var något som tärde mycket hårt på den redan ansträngda ekonomin för skjutsbönderna. Många var dessutom tvungna att vara hemifrån under långa perioder vilket försvårade skötseln av gården. Det berodde dock inte på någon illojalitet mot kungen eller fosterlandet att bönderna protesterade, de såg sina försörjningsmöjligheter försvinna utan att någon brydde sig.

Den stora anledningen till att bönderna drabbades så hårt av militärens transporter var att det tidigare trossystemet hade avskaffats och att man istället förlitade sig på strategiskt utplacerade magasin. För att få fram maten till soldaterna använde man sig av skjutsbönder, då det gamla systemet med trossar saktade ned armén och innebar en stor effektivitetsförlust inte bara av tid utan också förnödenheter då följeslagarna i trossen också måste äta för att överleva. Genom magasinerna och bondskjutsarna så hoppades man således kunna minska de redan stora behoven av förnödenheter som krävdes för att hålla en armé i fält. Detta var dock bara möjligt att genomföra genom stora arbetsinsatser från de bönder som ålades att sköta skjutsningarna.

Denna kungörelse lästes upp i kyrkorna kring Umeå den 19 maj 1809 på befälhavaren Cronstedts (som var släkting med Cronstedt på Sveaborg) order:

Kungörelse

Det är eder heliga plikt redelige Dannemän af Westernorrlands Län att nitiskt bidraga til eder fosterbygds försvar och härtill hörer at oförtrutet befrämja Transportenes gång, och at prompt lyda de Befallningar som Eder varde gifne.

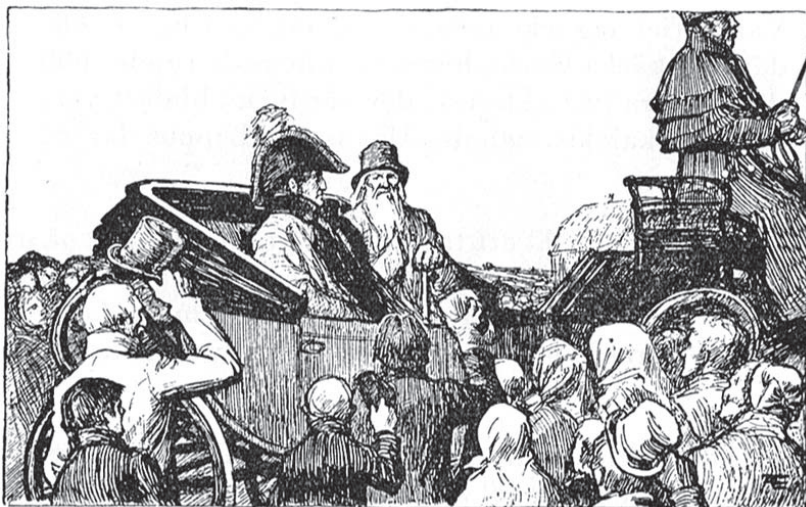
Hade Westerbottens Allmoge mera villigt förstådt uppfylla de dem affordrade pligter, så hade Ryska Knut piskan nu ej utpråsat hwad egne Embetsmän ej alltid kunde åstad komma. ...hvarje undandragen pligt, hvarje lam åtgärd, hvarje olydnad blir ett brott mot fädernes Landet ett befrämjande af fiendes afsigter och skall således straffas... Det kostar mitt Hierta att Sæga Eder det, men mitt beslut ör oryggelsigen tagit hvilken af Eder som visar olydnad, hvilken som utebliver från skyldigheter, utan at därtill kunna uppe oövervinnerliga hinder skall i ögonblicket gripas och med Spø afstraffas, Tron ej att Fjæl och Odemarker Skall Kunna undanrøja de bråttslige, sent eller bittida skall han træffas...

Som synes så var hot om bestraffningar den metod man använde sig av från militärt håll för att få fram skjutshästar och manskap när man behövde det. Den hårda tonen där bönderna i det närmaste anklagas som medskyldiga till den svåra militära situationen förbättrade givetvis inte stämningen bland allmogen. Trots det så hade påtryckningarna effekt, särskilt när von Döbeln med sitt berömda humör började hota om direkta reprisallier lyckades man få fram de hästar man behövde för att utrymma staden.

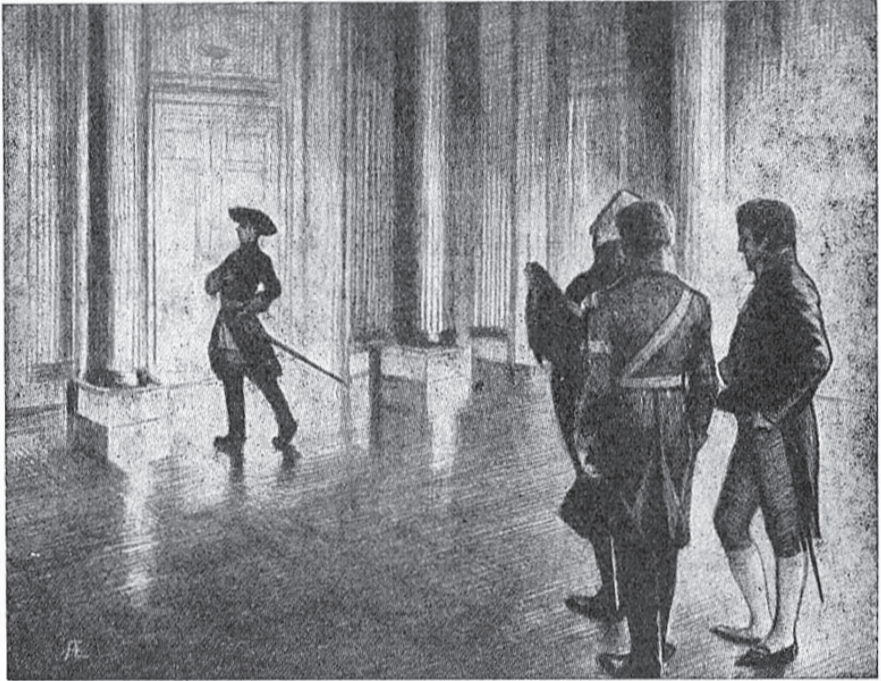
Landshövdingens dubbla lojaliteter blev för Stromberg en nådastöt för karriären. Som ansvarig både för det civila samhällets upprätthållande och militärens möjligheter att avkräva tjänster på allmogen satte samtliga landshövdingar i en svår knipa. Andra drabbade landshövdingar där kriget drog fram och stora uttag av skjutshästar och manskap skedde klarade sig dock från den hårda kritik från militärt håll som riktades mot Stromberg.

Det stora problemet för landshövdingen i Västerbotten var de ryska intågen och de punktvisa insatserna för stora militära operationer. Både i mars och slutet på maj så utrymde militären hastigt staden, vilket givetvis krävde mängder av skjutshästar. Strax innan eller efter bägge dessa tillfällen så ockuperades också Umeå av ryska armén, som i sin tur krävde hjälp av lokalbefolkningen för transporter. Detta innebara att motståndet hos allmogen ökade, då samtliga svenska operationer var högst osäkra, ingen visste om kriget skulle vända, om ryssen kommit för att stanna eller kanske bränna staden. Transporterna åt ryssarna var ännu osäkrare, särskilt vad gällde betalning, som ofta skedde via skuldsedlar som sedan skulle visa sig mycket svåra att få utbetalda.

Från militärt håll kunde man givetvis inte låta viktiga militära operationer fördröjas av böndernas ovilja att ställa upp på skjutstjänst. Militära mål fick gå före småsinta klagomål om för långa skjutsningar och försenade utbetalningar. Man hade dessutom lagen på sin sida och en civil tjänsteman i landshövdingen, vars plikt det var att var behjälplig vid militärens uttag av skjutshjälp och andra tjänster från allmogen.

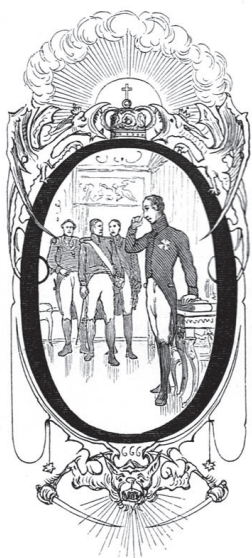

Revolutionen 1809

*Ett scenario till Historiska Val & Öden
om den tumultartade riksdagen efter
Gustav IV's avsättande*

Innehåll

INTRODUKTION	127
PEDAGOGIK	129
HISTORISK BAKGRUND	131
INLEDNING	133
KARAKTÄRER	134
SCENARIOT	146
DISKUSSIONSFRÅGO	147
HISTORISK FÖRDJUPNING	148

Introduktion

Tanken med rollspelet är att låta dig och dina elever själva kliva in i historien en stund. Genom att ta historiska roller kommer ni själva vara med och förhandla fram den nya konstitutionen och tronföljden efter Gustav IV's avsättande. Meningen med scenariot är att det ska fungera som ett hjälpmedel för att fördjupa sig i historien kring revolutionen 1809, dess orsak, konsekvenser och aktörer. Genom att bryta av undervisningen med att eleverna själva får sätta sig in i dessa frågor genom sina karaktärer hoppas vi att ett intresse för dem ska väckas och en djupare förståelse skapas.

Först presenteras vad rollspel är och hur det kan gå till i detta avsnitt. I nästa del om pedagogik följer sedan olika metoder och tips för att underlätta genomförandet. Här återfinns också idéer för att använda scenariot på andra sätt för de lärare som inte känner sig redo att genomföra ett rollspel. Sedan följer en historisk genomgång som i korta drag förklarar den historiska bakgrunden till scenariot.

Inledningen ger en kort introduktion som du kan läsa upp för spelarna och som är tänkt att ge en bild av den tid och plats som scenariot utspelar sig på. Rollerna som spelarna kommer att agera genom i scenariot samt en presentation av spelledarens roll återfinns efter denna. Då hela klassen delas in i fem grupper kommer du behöva kopiera upp flera exemplar av alla karaktärer utom din egen, riksförståndaren och den avsatte kungens bror hertig Karl.

Själva scenariot består av de problem som du som spelledare behöver spelarkaraktärernas hjälp att lösa. De presenteras med en kort förklaring som berör varje fråga för att du som spelledare ska kunna definiera situationen i din roll som hertig Karl och debattledare. Slutligen så följer en rad diskussionsfrågor och fördjupningsmaterial som är tänkt att användas efter att spelet är över. Bägge dessa texter tar upp ämnen som berör spelet och fungerar som diskussionsunderlag kring revolutionens och konstitutionens konsekvenser.

Själva upplägget är inte särskilt svårt och påminner förmodligen mycket om liknande forumspel och andra rollspel som du kanske har stött på tidigare. Den stora skillnaden är att det här är ett rollspel och fokus ligger inte bara på diskussionen utan även på gestaltningen av karaktärerna i scenariot. Den absolut viktigaste rollen i spelet är den som du kommer att ta som debattledare. Skillnaden här mot vanliga forumspel är att även du kommer att ha en roll, som i det här fallet är hertig Karl. Du kommer alltså fortfarande att agera debattledare och styra diskussionen men i roll som din karaktär.

Revolutionen 1809 är ett av de mer avancerade scenariona till *Historiska Val*. Det som kommer ställa högre krav än vanligt i det här scenariot är förberedelserna. Med fem grupper och en rad frågor kring konstitution, tronföljd och krig som ska avhandlas så krävs det att du som lärare ger eleverna tillräckligt med stöd och tid till förberedelser. Vi kommer diskutera mer om olika tips för att genomföra scenariot i pedagogikavsnittet men redan här kan det vara värt att lyfta fram att det här scenariot gör sig bäst om man arbetar med det kontinuerligt över flera lektionstillfällen.

För dig som inte har spelat ett forumspel eller annan form av rollspel kan en kort förklaring behövas. Först så introduceras en situation och alla får sina karaktärer, sedan förflyter själva spelet som en diskussion där de olika spelarna tar ställning till de frågor som presenteras av spelledaren under spelets gång. I ett vanligt forumspel så kan frågeställningen helt enkelt vara en eller några meningar som spelarna får läsa innan medan karaktärerna kan vara en ideologisk inställning eller position som också kan beskrivas mycket kort som exempelvis liberal.

Ett exempel på forumspel: På grundutbildningen i statsvetenskap får olika grupper av elever representera de olika politiska partierna, de får sitt partis politiska program som grund för sin inställning. Sedan presenterar läraren några viktiga frågor inför det kommande valet och eleverna får ge sitt partis syn på de olika frågorna under diskussionen.

Hur skiljer sig Interaktiv Historias rollspel från det ovanstående exemplet? Först och främst så kommer du genom din roll som hertigen att agera som en karaktär i spelet och inte bara en utomstående debattledare. Diskussionen kommer att presenteras för spelarna genom din karaktär och du kommer även att driva den framåt och leda den genom din karaktär. Även spelarna kommer att ha karaktärer som de gestaltar, dessa kommer inte bara att vara en inställning till problemet som ska diskuteras, utan en social bakgrund som både ger en förklaring till karaktärernas inställning och ger dem ett personligt djup.

Pedagogik

Rollspel som pedagogisk metod är inte så avancerat som man lätt tror. Med ordentliga förberedelser flyter diskussionen på av sig självt. Viktigt att tänka på är att mängden information som du ger eleverna är avgörande för hur väl de kan sätta sig in i och känna sig delaktiga i situationen i rollspelet. Under testspel av *Historiska Val* både med högstadies- och gymnasie-elever har vi märkt att både för mycket och för lite information påverkar elevernas möjligheter att delta i rollspelet på ett bra sätt.

Då rollspelet är tänkt att användas av elever i alla åldrar över lågstadiet så finns inga rikt-linjer för hur mycket historisk bakgrund som krävs inför varje rollspel. Det är istället upp till dig som lärare att avgöra vilka avsnitt ur det historiska bakgrundsmaterial som medföljer varje scenario och de två översiktstexterna som behövs.

Som det scenario som kräver mest förberedelsetid så rekommenderar vi att du lägger minst tre lektionstillfällen och gärna mer på att låta eleverna förbereda sig inför diskussionen. Sätt dig in i vad alla grupper vill och vilka frågor som kommer diskuteras med herigen. Förklara sedan för eleverna varför dessa frågor är viktiga och låt dem sedan diskutera inom och mellan grupperna vad man ska göra.

Det här scenariot är det som allra mest påminner om de FN-rollspel som ibland genomförs i skolor. Själva grunden för att scenariot ska bli bra är därför att eleverna inte bara tillåts utan uppmanas att diskutera sinsemellan grupperna innan diskussionen. Scenariot går även att genomföra direkt utan några längre förberedelser men risken finns då att diskussionen inte blir särskilt konstruktiv och att formuleringen av kompromisser mellan grupperna måste ske på stående fot.

Förberedelsetiden för scenariot är alltså kärnan i scenariot. Om eleverna har fått tillräckligt med tid och stöd innan spelet börjar kommer diskussionen nästan flyta på av sig självt. Hertig Karl är heller inte en särskild drivande regent, varför det här scenariot passar väldigt bra för de lärare som känner osäkerhet inför att genomföra ett klassrumsrollspel.

Att arbeta med scenariot på ett sådant sätt att det inte innehåller rollspelsmoment kan bli svårt då det bygger på kompromisser mellan grupperna liknande dem som simuleras i ett FN-rollspel. Det är dock möjligt att låta karaktärgrupperna komma överrens genom majoritetsomröstning utan lärarens / hertig Karls inblandning. Dela i sådant fall ut diskussionsfrågorna till en av eleverna utsedd ordförande som sedan får sköta omröstningar och presentation av frågorna.

Låt sedan eleverna lämna in en individuell rapport om arbetet med konstitutionen där de får resonera kring sina ställningstaganden i omröstningarna och vilka kompromisser som gjorts. Även här så kommer det vara mycket viktigt att ge eleverna gott om tid till förberedelser innan själva diskussionen. Den stora nackdelen med att som lärare inte agera diskussionsledare är att det försvårar kontrollen av spelet och möjligheten att styra in debatten på rätt spår om den urartar.

När det kommer till hur beslut tas i scenariot så föreslår vi röstning genom handuppräkning där enkel majoritet räcker. Om karaktärsgруппerna består av ungefär lika många elever kommer adeln och prästerna ha ett ordentligt övertag mot bönder och borgare. Om någon grupp ska vara större så är det någon av adelsgrupperna så att balansen inte rubbas. Endast om bönder, borgare och präster tillsammans röstar emot adelsmännen ska de få en majoritet av rösterna.

Slutligen bör också påpekas att scenariot innehåller en speciell möjlighet för de annars underlägsna bönderna att göra sin röst hörd. Vid den verkliga riksdagen vägrade dessa att underteckna den nya konstitutionen vilket skapade kaos och panik vid riksdagsförberedelserna. Målet med detta var att tvinga igenom sina krav på lika beskattning för stånden, något som vid både den verkliga riksdagen och i detta scenario stötte på patrull från övriga riksdagsrepresentanter. Detta står inte med i karaktärsinformationen utan är något som du som lärare bör upplysa dem om som en möjlighet just innan spelet börjar för att hålla det hemligt.

Mer information om denna speciella taktik finns under scenariobeskrivningen. Det här kan vara en lite svår punkt att ta med då det kommer krävas att du som spelledare dels blir chockad och samtidigt informerar alla grupper om vikten av att ha en godkänd grundlag. Dessutom är detta hot ett stort vågspel då militära adelsmän till exempel kan få för sig att tvinga bönderna att skriva under med Adlersparres militärer som direkt hot. Improvisationsförmåga och en känsla för balans och avvägningar kommer i sådana fall att krävas av dig som spelledare. Om du inte tror att denna speciella omständighet kommer fungera för dig och din klass är den bara att hoppa över, men efter testspel så vet vi att bönderna behöver använda sig av samma taktik som de gjorde vid den verkliga riksdagen för att få något som helst gehör för sina idéer från de andra stånden.

Historisk bakgrund

I början av 1809 så hade konungen Gustav IV's impopularitet bland militärerna och adeln nått sin kulmen. På flera håll i landet planerades kupper mot konungens person, både i syfte att kidnappa och sedan avsätta honom och med målet att lönnmörda honom. Dessa planer hade hittills alltid runnit ut i sanden, men trots att den hemliga polisen var medveten om att det fanns ett flertal hot mot konungen så fortsatte spridda grupper att planera hur denne skulle kunna avsättas.

Den misslyckade motoffensiven i finska kriget under sommaren och hösten 1808 hade tårt hårt på de militära resurserna och konungen försökte nu driva igenom en stor krigsskatt för att finansiera ett fortsatt krig för att återta Finland under 1809. Många tjänstemän ansåg att storleken på krigsskatten var helt omöjlig att uppbåda och försökte på olika sätt förhala konungens beslut. Det gick dock inte att påverka konungens åsikt i frågan och genom hot och utskällningar såg han till att beslutet om krigsskatten snart skulle drivas igenom.

Konungen hade också degraderat två gardesregementen efter misslyckade landstigningar vilket väckt mycket ont blod bland officerarna, inte bara i de två regementena. Degradering innebar inte bara att regementen förlorade sin högre status, vilket skadade dess rykte, utan det innebar också lägre lön för officerarna, vilket ytterligare spädde på missnöjet. Dessutom så var många officerare i regementena inte närvarande vid de misslyckade landstigningarna, varför man ansåg konungens dom över hela regementena som godtycklig och orättvis.

I början av mars så hade upprorsstämningen mot konungen bland de högre skikten i landet kulminerat. Planer på att kidnappa konungen i Stockholm hade runnit ut i sanden och tiden började rinna ut för konungens motståndare om de skulle hinna avsätta konungen innan krigsskatten började indrivas och kriget mot ryssland fortsatte. Alla försök att få konungen att inkalla en riksdag för att besluta om krigsskatten eller inleda fredsförhandlingar med Ryssland, Frankrike och Danmark hade misslyckats. Då alla försök att sätta press på konungen genom en riksdag eller få honom att ändra sin utrikespolitik så var de spridda grupperna av möjliga upprorsmän ense om att man nu måste skrida till handling och tvinga konungen att avgå. Det fanns dock ingen ledare för det tänkta upproret eller övergripande plan för hur man skulle skrida till verket.

I början av mars så skred befälhavaren för den västra armén, Georg Adlersparre till verket på eget bevåg. Han var en frisinnad författare av upplysningsverk och hade nyligen återvunnit sin militärtjänst efter att ha varit i onåd hos konungen på grund av sin tryckverksamhet. Det händelselösa kriget mot de danska styrkorna i Norge hade nått ett stillestånd och västra armén stod för tillfället inaktiv. Innan Adlersparre satte västra armén i rörelse mot Stockholm slöts ett stilleståndsavtal med normännen för att undvika att de gick in i Sverige medan de svenska styrkorna befann sig i huvudstaden.

Adlersparres mål med att låta västra armén marschera mot Stockholm var att tvinga konungen att abdikera till förmån för sin son samt att inkalla en riksdag som kunde rösta fram en ny konstitution. Officerarna under hans befäl var i de allra flesta fall delaktiga i upproret, de som vägrade delta skickades helt enkelt hem.

Det stora problemet för Adlersparre var att se till att manskapet var med på noterna, därför ökades brännvins- och matransonerna ordentligt under marschen och löneförhöjningar utlovades. Adlersparre höll också eldande tal till soldaterna där han talade om nationens väl. Västra arméns marsch var dock ganska långsam och bud nådde konungen långt innan armén hunnit fram till Stockholm. Detta var Adlersparre inte medveten om, han försökte så långt det gick se till att stoppa kurirer och misstänkta kungatrogna tjänstemän från att rapportera till Stockholm.

Den 12 mars nåddes konungen av nyheterna om västra arméns uppbrott och började omedelbart förbereda sig för ett inbördeskrig. Det fanns kungatrogna regementen i Skåne som skulle ställa sig på hans sida, så länge han hann ta ledning för dem fanns det en möjlighet att han skulle kunna rädda sin tron. Även upprorsgrupperingarna i Stockholm fick veta att konungen underrättats om västra arméns marsch mot Stockholm och att han förberedde sig på att lämna staden för att leda de kungatrogna regementena i Skåne. Risken för ett inbördeskrig som skulle få katastrofala konsekvenser för Sverige var överhängande.

General Adlercreutz som lett svenska styrkor i Finland befann sig i Stockholm och var en av de ledande personerna i upprorskretsarna. Han hade tilldelats befäl för de svenska styrkorna i Torneå men höll sig kvar i Stockholm under de oroliga vintermånaderna. När han fick reda på att konungen skulle lämna huvudstaden insåg han att man måste handla omedelbart för att förhindra konungens avresa från huvudstaden.

Morgonen den 13 mars så gick Adlercreutz upp till slottet tillsammans med sex andra officerare för att arresteras konungen. Gripandet gick lugnt till ända fram tills att konungen i ett öövertakat ögonblick slet åt sig en värja och smet ut genom en lönn dörr. Han greps dock senare på borggården och bröt då samman. Direkt efter gripandet utropades konungens farbror hertig Karl till ställföreträdande makthavare. Det stod redan från början klart att hertigen skulle utropas till ny konung, men då han inte hade egna barn var tronföljdsfrågan oklar.

Så fort konungen var arresterad och hertig Karl och Adlercreutz säkrat kontrollen över regeringsmakten i Stockholm så kallade man till en riksdag. Målet med denna var inte bara att utse en ny konung utan också att rösta igenom en ny konstitution och ta ställning till de krig som Sverige för tillfället var inblandad i, om än indirekt genom att rösta om krigsskatter och uppbådanandet av lantvärn. Ett brev skickades också till Adlersparre som ledare för den västra armén där man bad honom att lämna hälften av sina styrkor innan han anlände till Stockholm. Detta var början på de konflikter mellan Adlersparre och Adlercreutz som skulle komma. Adlersparre lämnade inte några styrkor när han gick in i Stockholm och västra armén blev något av en privatarmé samtidigt som hans åsikter om tronföljdsfrågan gick stick i stäv med Adlercreutz.

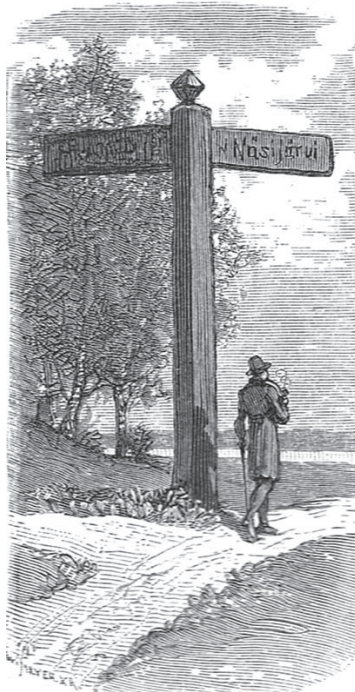
När riksdagen sammankallats så ställdes konflikterna mellan inte bara Adlersparre och Adlercreutz på sin spets. Ständernas företrädare och de olika politiska grupperingarna inom inte bara dem utan också inom militären. Förutom tronföljdsfrågan, där det fortfarande fanns starka grupper för att konungen skulle efterträdas av sin son och istället för att en ny kung skulle utses, så fanns meningsmotsättningar kring skatter, representation och grundlagen som alla skapade ett kaotiskt politiskt klimat under de pågående riksdagsförhandlingarna.

Inledning

Efter ett kaotiskt krigsår och en alltmer fientlig inställning till konungen bland rikets framstående har Gustav IV slutligen avsatts. En upprorsarmé under general Adlersparre har tågat mot Stockholm samtidigt som general Adlercreutz arresterade konungen. Med kungens farbror hertig Karl som riksföreståndare inkallas så äntligen riksdagen för att besluta om rikets framtid.

Det råder dock en tryckt stämning i huvudstaden, Adlersparres armé befinner sig i Stockholm för att hålla lugnet, men agerar i princip som privatarmé och ingen vet vad generalen planerar. Adlercreutz och hertigen försöker dra upp riktlinjerna för den nya konstitutionen och tronföljden samtidigt som ståndens representanter bråkar om småsaker och petitiesser redan innan riksdagen öppnat.

För att försöka lugna stämningarna, kväsa rykten och se till att riksdagen avlöper så smidigt som möjligt har hertig Karl samlat representanter för de fyra stånden och militären på slottet för en informell audiens.

Hertig Karl

Riksföreståndare och den avsatte konungens farbror

Bakgrund

Som Gustav III's bror har du hela ditt liv cirkulerat i de inre kretsarna kring både din bror och hans son under deras regeringstid. Även om du själv aldrig haft något större inflytande över politiken har du mängder av kontakter bland den maktavande eliten i riket. Som barnlös har du ingen egen arvinge till tronen utan kommer adoptera den tronföljare som riksdagen röstar igenom.

Du var inte inblandad i kuppen mot din brorson men var medveten om hur hatad han var bland mäktiga krafter i rikets elit och vad som planerades. Ett av huvudmålen för revolutionen är att sammankalla en riksdag, något som du hoppas kommer förlöpa så smidigt som möjligt för att arbetet med att rädda landet från ruinens brant inte ska avstanna.

Personlighet

Även om du aldrig aktivt har sökt makten över riket så ser du den nuvarande situationen som din möjlighet i livet att tjäna riket, bevisa din duglighet och gå till historien som något mer än den osynlige brodern till Gustav III. Du är inte så mycket äregirig som fast besluten att riksdagen ska förflyta snabbt och smidigt.

Du har dock svårt för att stå emot inflytelserika personers övertalningsförmåga och önskar inget hellre än att så snart som möjligt utse en tronföljare som kan ta över riksstyret så att du kan dra dig tillbaka till det lugna liv som du levde innan revolutionen. Överlag så är du ingen framfusig person men gör ditt bästa för att ta ditt ansvar för nationens bästa så länge du sitter vid makten. Till det yttre kan du verka som en person van vid makt men innerst inne vantrivs du med alltför mycket ansvar och vill inget hellre än dra dig undan.

Agerande

Utåtagerande och bestämd, du är fullt medveten om att du har starkt stöd hos bondeståndet och att även de andra ständerna och militärerna vill ha en stark konung vid riksdagen som kan se till att förhandlingarna flyter på. Peka med hela handen om det behövs men gör inte din brorssons misstag att inte lyssna på vettiga råd och förslag utan låt alla säga sin mening och lyssna uppmärksamt till vad de har att säga.

Mål

- Få alla att enas om en tronföljare
- Se till att inga småbråk kommer ivägen för beslutet om en ny konstitution
- Övertyga alla om att fredsförhandlingar med ryssarna måste inledas

Adlersparres adelsmän

Företrädare för adelsståndet med koppling till militären

Bakgrund

Som unga och mestadels militärt engagerade adelsmän har ni ställt er på Adlersparres sida i upproret. Genom att med vapenmakt kontrollera huvudstaden har militären visat beslutssamhet och vilja att gå i bräschen för förändringar. Precis som Adlersparre vill ni inte se Gustav IV's son på tronen utan föredrar en politiskt fördelaktigare dansk prins. Ni skulle dessutom vilja se en demokratisering av riksdagens stånd, först och främst genom att släppa in de rika manufakturägare som nu inte har någon representation i borgarståndet.

De unga adelsmännen som ingår i denna grupp är de mest drivna revolutionärerna och liberalerna. Som upplysta och utbildade ståndspersoner ser ni det som er skyldighet att driva på samhällsutvecklingen även om ni inte är jakobiner som vill förändra landet i grunden. Förändringar som skulle skada er egen position aktar ni er för.

Ni har inlett förhandlingar i hemlighet med den danske prinsen Kristian August om att efterträda hertig Karl. Som en allierad till Frankrike hoppas ni att denne ska ge Sverige fördelar i utrikespolitiken.

Personlighet

Ni är hetlevrade och mestadels unga officerare, tjänstemän och studenter som vill se en förändring från Gustavianernas inskränkningar av tryckfriheten och riksdagens makt. Ni är influerade av upplysningstankar om frihet och jämlikhet, även om ni aldrig skulle låta dem gå så långt som att inskränka på era egna adliga rättigheter.

Revolutionen och störtandet av konungen ger en fantastisk möjlighet att skapa en ny och framåtskridande konstitution för att hjälpa landet resa sig ur krisen. Även i tronföljdsfrågan så finns nu en möjlighet till förändring. Dessutom vore det en enorm risk att sätta den avsatte konungens son på tronen som hans far förlorat. Vem vet vilken hämnd han skulle utkräva mot de revolutionärer som störtade hans far när han väl kom till makten? En ny ätt på Sveriges tron är ett måste för att undvika framtida problem.

Agerande

Tala hetlevrat och energiskt mot alla försök att sätta en Gustaviansk kung på tronen eller fortsätta traditionen av en stark kung från Gustav III och IV's dagar. Ni vill dessutom se så många förändringar i konstitutionen som möjligt, så länge de inte hotar era egna rättigheter utan snarare fokuserar på tryckfrihet och en stärkt riksdag.

Mål

- Motsätt er alla försöka att sätta en Gustaviansk kung på tronen
- Tala för alla demokratiseringsförslag som inte hotar adelsståndet
- Den nya kungen får inte vara lika enväldig som Gustavianerna

Adlercreutz adelsmän

Företrädare för adelsståndet med koppling till högadeln

Bakgrund

Som representanter för den konservativa och högadliga delen av adelsståndet har ni alltid talat för en stark kung. Gustav IV överskred dock alla befogenheter och hans envisa motstånd mot att kalla in riksdagen var oacceptabelt. Ni skulle däremot aldrig förlåta er själva om ni var delaktiga i att för alltid avsätta Vasa-ätten från den svenska tronen. Varför ska sonen straffas för faderns brott? Det bästa för riket vore att fortsätta den Gustavianska tronföljden med en förmyndarregering som under Gustav III's ungdom.

Frihetstidens ståndsvälde och förmyndarregering är för er ett mycket bättre alternativ än någon okänd furste. Adelsn makt och privilegier försvaras bäst genom att låta den nya konungen växa sig i rollen under förmyndarregerings makt. Ni blickar gärna tillbaka mot frihetstidens ståndsvälde och ser en möjlighet att nu uppnå samma makt igen.

Personlighet

Ni är vana att få eran vilja fram och är väl medvetna om att ni är den i särklass starkaste gruppen vid riksdagen. Erat politiska och ekonomiska inflytande är stort men efter den franska revolutionens härjningar och Napoleons omstöpande av revolutionens framsteg till en ny adelsklass av opportunister fruktar ni i hemlighet att något liknande skulle kunna hända i Sverige.

Ni blickar hellre tillbaka mot frihetstidens ståndsvälde än framåt mot en osäker framtid med jakobinska revolutionärer som omstöper landets grundlagar efter eget huvud. Som förespråkare för en konservativ tradition vill ni hålla alla förändringar så måttliga som möjligt och helst av allt se att de stärker eran egen position. Förändringar är nödvändiga för att inte störta landet i fördärvet, men om de blir alltför stora kommer de få motsatt effekt.

Agerande

Tala med auktoritet och självsäkerhet men håll alltid ett öga på de lägre stånden ifall upprorsstämningar börjat jäsa under ytan. Ni är vana att ta plats och få eran vilja fram, dessutom känner ni hotet från de liberala idéerna och tar gärna tillfället i akt att påminna om frihetstiden som en förebild. En stark riksdag kommer innebära ökat inflytande för adeln som har flest röster, något ni varmt välkomnar och gärna propagerar för.

Mål

- Försök få riksdagen att tillsätta Gustav IV's son som tronföljare med hertig Karl som förmyndare
- Öka riksdagens roll i styret av riket i den nya konstitutionen
- Håll på adelsn rättigheter och vakta på intriger och uppror från de lägre stånden

Prästerståndet

Kyrkans talesmän

Bakgrund

De flesta representanter för kyrkan kommer ursprungligen från adelsståndet och har därför starkt kopplade till adeln. Precis som på många andra håll i Europa så är en position i kyrkan inte alltid förknippat med någon allvarligt menad religiös tro utan kan ofta vara en karriärväg för mindre lyckligt lottade adelssöner.

Som stånd är kyrkans roll ganska begränsad även om dess rella makt, särskilt bland de lägre stånden och rent ekonomiskt var stor. Kyrkan har stora egna ägor befriade från skatt och kan dessutom kräva in tionde från bönderna. Detta medför att alla konstitutionsändringar som hotar ståndens rättigheter och skyldigheter är något som kyrkan kommer motsätta sig, samtidigt som man inte vill sätta sig emot adelsståndets förslag. Tryckfrihet är dock ett problem för kyrkan som vill hålla alla anti-religiösa tendenser borta från trycket.

Personlighet

Som en ofta förbisedd och i grunden konservativ grupp vill ni försöka hålla tillbaka de värsta excesserna från riksdagen. Att snabbt driva igenom en ny konstitution och utse en ny tronföljare är viktigare än vad som beslutas, så länge inga alltför revolutionära förslag drivs igenom. Särskilt tryckfriheten kan bli ett problem om den tillåts bli alltför stor, lagen måste innehålla möjligheter att tysta omoraliska skrifter.

Den självkrönte och ogudaktige kejsar Napoleon är för er ingen hjälte, även om ni erkänner att Gustav IV's hat mot Napoleon saknade realistisk grund. En fred med Frankrike är i nuläget det enda realistiska, så länge anti-kristna tendenser inte får fotfäste i svensk politik har ni ingenting mot att landet allierar sig med Frankrikes kejsare.

Agerande

Håll er i bakgrunden och stöd den grupp inom adeln som ni bäst tycker förespråkar eran syn på ämnet som diskuteras. Det enda som kan få er upprörda och aktivt höja rösten för att få igenom eran synpunkt är religionsfrågan och om någon grupp försöker förhala ett snabbt beslut.

Mål

- Driv igenom grunden i konsitutionen och tronföljdsfrågan så snabbt som möjligt
- Se till att så få oönskade förändringar som möjligt görs i konstitutionen
- Håll stenhårt på kyrkans roll och privilegier så att jakobinska anti-religiösa tendenser inte får fotfäste

Borgarståndet

Rika handelsmän och hantverksmästare

Bakgrund

Som representanter för borgarklassens handelsmän har ni väntat länge på att en ny riksdag ska kallas in. Även om ni inte drabbats hårdast av kungens censur så har krigsskatter och avbrutna handelsförbindelser skadat er svårt. Ni har också stött på problem med nyrika manufakturägare och godspatroner som inte faller under borgarståndets rullor och inte innehar adelstitel. Om vilken nyrik godsägare som helst får del i borgarnas urgamla rättigheter kommer skrånas makt snart urholkas vilket ni vill undvika vid riksdagen.

Möjligheten att öppna handel med ett Europa som försökt stänga sina hamnar för era varor så länge konungen höll hårt på motståndet mot Napoleon innebär att ni tillhör de som är mest måna om en snabb fred och en förändrad utrikespolitik. I övrigt så är ni mest intresserade av att försvara era egna privilegier och traditioner.

Personlighet

Ni är alla vid riksdagen för att se till att den nya konungen och den nya konstitutionen inte bakbinder riksdagen och medborgarna. Napoleonkrigen och Sveriges utsatta position som Englands allierade måste få ett slut så att handeln med utlandet kan upptas på allvar. Ni är de som är mest intresserade av handel och använder det gärna som argument.

Trots att handeln är drivande för landets ekonomiska utveckling tillhör ni i övrigt en konservativ tradition där skråväsendets regler garanterar ett utvalt fåtals monopol på marknaden. Kraven på att släppa på skråreglerna och släppa in nya grupper i borgarståndet hotar hela den handelsstruktur som ni hittills haft nästan oinskränkt kontroll över. Ni är dock liberala när det kommer till upphöjandet av borgarnas status och adelns förluster av gamla privilegier genom de nya tankesätten så länge eran position inte hotas.

Agerande

Var försiktiga med vad ni säger men håll hårt på era positioner om ökad handel. Utan era möjligheter att berika nationen kommer inga fortsatta krig vara möjliga och landet kommer inte kunna utvecklas om inte ni drar in pengar genom eran handel med andra länder. Håll också hårt på de traditioner och lagar som begränsar vilka som får bedriva handel och vara en del av borgarståndet.

Mål

- Tala för att fred sluts så fort som möjligt för handelns skull
- Se till att inga ändringar görs kring erat stånds rättigheter och vilka som släpps in i stånden, men upphöj gärna er egen status gentemot adeln.
- Den nya konstitutionen måste ge riksdagen större inflytande över skatter

Bondeståndet

Rika bönder, med stora ägor

Bakgrund

Ni representerar det stånd som förmodligen drabbats hårdast av kriget. Lantvärdet och de extra krigsskatterna har först och främst drabbat er hårt. Ni har ändå varit trogna konungen och ingen kan anklaga er för upproriska planer, allt det är militären och adelns verk. Ni brukar pekas ut som pöbeln men i det här faller är adeln och militären de som smutsat ned sina händer.

Bondeståndet har ofta förlitat sig på en stark konung för att stå emot de andra ståndens krav, särskilt adelns. Precis som under Gustav III's kupp kommer ni stödja en stark konung i konstitutionen och en tronföljare som kan ta erat parti mot adelsmännen. Det viktigaste för er har alltid varit att uppnå en balans mellan egna intressen och en stark kungamakt som kan hålla de andra stånden på plats. Det största problemet har varit de rättigheter som andra stånd åtnjuter och som leder till större skattetryck på er.

Personlighet

Ni ser gärna att när konung och konsitution nu har kastats över ända att man demokratiserar skattesystemet så att de andra, rikare, stånden åläggs att betala enligt samma principer som ni. Ni hoppas kunna tvinga igenom detta genom att sätta er på tvären i konstitutionsförhandlingarna, när det gäller den nya konungen litar ni på adelsmännens kontakter med utländska prinsar eller att Gustav IV's son inte är en lika usel kung som sin far.

Så länge som en fred kan slutas snabbt ser ni inget problem med att lägga om utrikespolitiken tvärt emot vad den gamle konungen ansåg. Fred och återhämtning är det viktigaste för er då ni själva drabbats hårdast av kriget, vad degraderade officerare och försmådda grevar än må säga.

Agerande

Tala agiterat för rättvisa i skattepolitiken och möjligheten att faktiskt åstadkomma en förändring i och med den nya konstitutionen. Förlita er på andra och främst då på hertig Karl när det kommer till den nya tronföljaren. Ni är medvetna om att det kommer bli svårt att få igenom era krav och är beredda att sätta er på tvären i diskussioner för att få eran vilja fram.

Mål

- Åstadkom förändring och utjämning i skattepolitiken så att alla stånd beskattas lika
- Se till att den nya tronföljaren, vem han än blir, genom konstitutionen inte bakbinds av en alltför stark riksdag
- Slut upp bakom kungen och den nya tronföljaren för att återställa stabiliteten i politiken

Scenariot

Vi har alla samlats här för att lägga grunden till en fruktbar riksdag, en nystart för landet med en ny konsitution till skydd för medborgarna och en ny konung att leda oss. Jag hoppas innerligt att denna riksdag kommer präglas av samarbetsvilja och framåtblickande mot en ny framtid istället för småsinnigt bråk och uppslitande anklaganden.

Konstitutionen: Konstitutionens utformning och eventuella problem i samband med det. Skatteutjämningen mellan stånden? Manufakturägares och patroners avsaknad av representation i riksdagen, bör de ingå i borgarståndet? Hur radikal ska konstitutionen vara, vilken makt ska tilldelas konungen och riksdagen? Vem ska sammankalla riksdagen och hur ofta? Vem ska utse riksråden? Tryckfriheten och censurens utformande, ska det ändras? Slutligen måste konstitutionen skrivas under av riksdagens samtliga stånd för att vara giltig. Det kommer att vara i det närmaste omöjligt att inleda fredsförhandlingar med Ryssland utan en giltig konstitution.

Tronföljden: Tronföljdsfrågan. Det finns fortfarande grupper som vill se Gustav IV's son på tronen medan de som deltagit i kuppen mot konungen räds en eventuell framtid hämnd från hans son. Förhandlingar har också inletts med en dansk prins, Christian August, som lett de danska styrkorna i Norge mot Sverige. Han kanske är ett bättre alternativ för att förena de nordiska länderna och skapa en stark nation när nu Finland förlorats? Som Frankrikes allierade ger en dansk prins dessutom utrikespolitiska fördelar.

Kriget och utrikespolitiken: Kriget mot ryssland och eventuella fredsförhandlingar. Krigsgäldens storlek för en expedition i syfte att driva ut ryssarna ur Sverige. Ska man kalla ut fler soldater till lantvärnet efter de misslyckade försöken med lantvärn och vargering under kriget? Finns det någon realistisk möjlighet att fortsätta kriget och återta Finland eller borde man omedelbart börja förhandla om fred? Ska man ändra utrikespolitiken och alliera sig med Frankrike?

Böndernas uppror: Som spelledare får du själv avgöra när du vill berätta för bönderna om möjligheten att förhåla riksdagens underskrift av konstitutionen. Vi rekommenderar att du låter dem märka hur lite gehör de får hos de andra stånden innan du berättar något. Det är också viktigt att inte låta de andra stånden få veta vad bönderna planerar då det förstör meningen med deras plötsliga vägran. Låt också bönderna förstå att det är ett vågspel de ger sig in på.

Det är också viktigt att du både under förberedelserna och när rollspelet börjat trycker på vikten av att så snart som möjligt legitimera konstitutionen. Det kommer i princip vara omöjligt att föra utrikespolitiska diskussioner med andra länder utan en grundlag. Om du inte vill använda dig av denna del av scenariot föreslår vi att du tonar ned behovet av att alla ska skriva under konstitutionen eller helt hoppar över denna del.

Diskussionsfrågor

Motsättningarna mellan stånden

Vad låg bakom intrigerna mellan stånden? Varför ville bönderna ha en stark kung att sluta upp bakom? Fanns det något mer än värnandet om riket där? Varför ville borgarna inte släppa in manufakturägarna i sina ranker? Varför kom de mest radikala förslagen ofta från adeln? Varför splittrades adeln i två läger?

Revolutionens dynamik och utgång

Vad skapade motsättningarna mellan Adlercreutz och Adlersparre, och därmed de som stod på deras sida? Vad var det som samspelade för att till slut starta västra arméns marsch och gripandet av konungen, mycket hade ju planerats under lång tid men först i mars 1809 blev det av?

Konstitutionen och riksdagen

Varför slutade riksdagen med att en konstitution med stora möjligheter för en stark konung drevs igenom? Var inte målet med revolutionen att störta en alltför enväldig kung? Varför beslutade man att utvisa konungen och hela hans familj och istället utse en dansk prins till tronföljare?

Kriget och freden

Man beslutade att inte avsluta kriget på en gång trots att en stor anledning till att störta kungen var för att sluta fred varför då? Vilka mål hade man med fredsförhandlingarna och hur såg man på förlusten av Finland? Varför var det viktigt att Napoleon godkände den svenska tronföljden?

Böndernas svaghet

Varför var bondeståndet de som hade svårast att få gehör för sina idéer hos de andra stånden? Vad var meningen med böndernas vägran att skriva under konstitutionen? Varför föll borgarna så lätt in i ledet bakom adelsmännen istället för att alliera sig med bönderna som de rimligtvis borde ha mer gemensamt med?

Historisk fördjupning

Ståndsriksdagen 1809 var inte en riksdag som vi tänker på den. Stånden hade alla separata möteslokaler och även om man diskuterade och röstade om samma beslut i de olika stånden så möttes man aldrig över ståndsgränserna. De gånger som man sammanstrålade var vid riksdagens öppnande och vid enstaka tillfällen då de ledande representanterna för stånden presenterade ett beslut för konungen.

Sveriges riksdag var det första parlament i Eruopa där bönderna fick möjlighet till reellt inflytande och representation, även om den var begränsad. Denna representation var ändå långt ifrån att ge samtliga medborgare en röst i riksdagen. Det var de rika storbönderna som representerades i riksdagen och precis som i de andra stånden var förmögenhet och social status ett krav för att få plats i församlingen.

Frihetstidens ståndsvalde under 1700-talet innebar att kungamakten kraftigt försvagades och ständerna i riksdagen istället hade stor makt över politiken. Det var dock långt ifrån ett politiskt framåtskridande då adelsståndet innehade den klart största makten i riksdagen vilket innebar att landet styrdes av en elit av adelsmän istället för en kung. Vid Gustav III's kupp 1792 så var det bönderna som allierade sig med konungen för att med dennes hjälp få större makt gentemot adelsmännen som under frihetstiden i princip styrde riket.

Den Gustavianska epoken envälde innebar att konungen själv bestämde när riksdagen skulle kallas in och utsåg de riksråd, liknande dagens ministrar, som gav honom råd. Det innebar dock inte att konungen var enväldig, men han hade stor makt och förutom skatter samt att starta krig så var det inte mycket som konungen behövde riksdagen för att bestämma över. Censuren hade inte varit helt borta under frihetstiden men med den stärkta kungamakten så förstärktes också den, först och främst för att hindra oönskade skrifter om konungen och utrikespolitiken.

Innan Gustav IV avsattes försökte många i hans närhet få honom att inkalla riksdagen, officiellt för att det skulle vara enda sättet att legitimera och driva in den extra krigsskatt som konungen ville ta ut. Detta gick dock kungen inte med på och det var också till stor del ett svepskäl för att riksdagen skulle få en möjlighet att sätta press på konungen och tvinga honom att ta sitt förnuft till fånga i Napoleonfrågan.

Kungens envisa hat mot Napoleon sågs som den största anledningen till rikets förfall, tillsammans med hans katastrofala strategiska beslut när han själv tog kommandot över armén både i Pommern och Finland samt degraderade två hela gardesregementen på grund av en misslyckad landstigning som ingen förutom konungen själv trott på från början. Officerarna vid gardesregementena och de tjänstemän som var delaktiga i arbetet med krigsskatten alla hade kontakter till de högsta sociala kretsarna. Detta innebar att motståndet mot Gustav IV spred sig allt högre upp i den sociala hierarkin och att man dessutom fick flera viktiga frågor där kungen satt sig på tvären mot resten av makteliten som man kunde enas kring. Kungens avsättning var ett verk av det högsta skiktet i samhället, det var de ledande militärerna och tjänstemännen som gjorde kuppen möjlig.

1809 års konstitution levde kvar ändå till 1970-talet med ett flertal modifieringar som rösträtt åt alla och avskaffandet först av ståndsriksdagen och senare tvåkammarriksdagen. Även om den inte var särskilt revolutionerande för sin tid så var det vissa av de drivande revolutionärerna 1809 som närlid idéer så som lika beskattning och allmän representation. Ingen av dessa idéer kom med i konstitutionen, men man kan ändå se den som början på en utveckling mot en mer parlamentarisk princip i den svenska politiken. Där maktkampen tidigare handlat om konungens makt och ständernas inbördes kamp så fördes för första gången demokratiska idéer liknande dem vi har idag på allvar in i diskussionen om konstitutionens och riksdagens utformande.

Konsekvenserna av konstitutionen var varken radikala eller omstörtande för Sverige i stort. Då alla stånden tvingades till kompromisser för att snabbt kunna driva igenom grundlagen och inte stöta på alltför hårt motstånd från någon annan grupp försvann snabbt alla radikala element. Vissa till det yttre viktiga förändringar kring riksdagens inkallande och utnämmandet av riksråd kom dock med. Styret av landet fortsatte däremot som tidigare och när Bernadotte så småningom besteg den svenska tronen så behandlade han genom hela sin regeringstid riksråden som kungens utsedda och inte riksdagens, trots att det var en av de största reformerna i 1809 års konstitution.

Det var först under mitten av 1800-talet som verkligt omstörtande reformer, till exempel tvåkammarriksdagen, skulle få fotfäste på allvar i den politiska diskussionen. I början av 1900-talet genomfördes så de allra mest radikala idéer som de vidlyftigaste revolutionärerna vurmat för 1809 som allmän rösträtt och avskaffandet av tvåkammarriksdagen för en parlamentarisk representation i rikets högsta styrande organ.

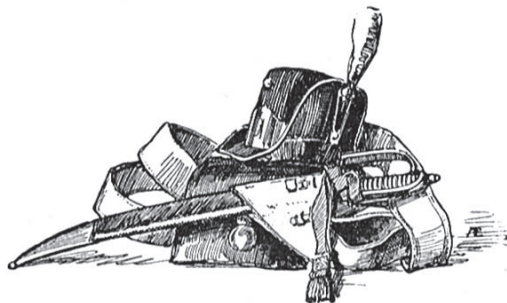

Litteratur-recensionen

Innehåll

INTRODUKTION	153
ÖVERSIKTSVERK OM 1808-1809	154
ALLMÄNA ÖVERSIKTSVERK	158
SAMTIDA LITTERATUR	162
SKÖNLITTERATUR	164
LITTERATUR OM ROLLSPEL	165

Introduktion

Här presenterar vi den litteratur som vi använt oss av under arbetet med Historiska Val & Öden. Syftet är att ge en översikt över de böcker som finns tillgängliga, underlätta för lärare att själva hitta material att använda i undervisningen samt till viss mån också att guida läsaren genom litteraturen. Det finns ett digert urval av böcker om händelserna 1808-1809 och ett urval har därför varit nödvändigt, vi har dock inriktat oss på att få med de mest välkända och renommerade verken.

För att kunna ge mer information har vi valt att inte bara rada upp böckerna utan också ge en snabb recension och översikt över innehållet samt riktlinjer för vilken nivå vi anser att böckerna ligger på. Alla dessa bedömningar är givetvis subjektiva och är bara tänkta att vara en vägledning för den som känner ett behov av hjälpa att sälla i urvalet. Mestadels handlar dessa rekommendationer om utdrag då de flesta böcker som berör 1809 inriktar sig på en vuxen och historieintresserad publik.

Det vi först och främst tittat på när vi bedömt böckerna är deras pedagogiska värde utifrån ett antal kategorier; tillgänglighet, trovärdighet och användbarhet. Vår förhoppning är att vi således kan hjälpa läraren att hitta material som inte bara ligger på en nivå som passar eleverna utan som man också kan sätta tilltro till och som passar i undervisningssyfte.

När vi skriver om pedagogiska nivåer i recensionerna så syftar vi på den lägstanivå som vi bedömt att böckerna ligger på. En bok som lämpar sig för undervisning på högstadienivå kan också användas på gymnasienivå. Denna bedömning är givetvis väldigt svår då elevers individuella nivå och skiftande pedagogiska upplägg innebär en stor skillnad i vilka grunder texturvalet baseras på. Precis som med övriga bedömningar så är våra tips bara hjälpmedel för den som snabbt vill få en överblick av textmaterialet.

Översiktsverk om 1808-1809

Titel: *Finska kriget 1808-1809*
Författare: Hårdstedt, Martin
Utgivning: Stockholm: Prisma (2006)
Pedagogik: Gymnasiet, kortare utdrag lämpliga för högstadiet
Recension: Tar upp både det militära händelseförloppet och hur civilsamhället påverkades. Ger en mycket bra och sammanhängande bild av hur de politiska, militära och lokala förhållandena påverkade varandra under kriget. Den fullödigaste och mest nyanserade översikten av finska kriget, ska man läsa en enda bok om 1808-1809 ska man förmodligen välja den här.

Titel: *Napoleonkrigen*
Författare: Holmes, Richard
Utgivning: Stockholm: Bonnier (2007)
Pedagogik: Högstadiet, fina faksimiler av originalhandlingar
Recension: Tar upp Napoleonkrigen från Vendemairerevolutionen fram till Waterloo. Rikt illustrerad och med många faksimiler vilket gör den till ett sant nöje att läsa. Ger en bra bakgrund till de händelser ute i Europa som föranledde finska kriget.

Titel: *Svenska folkets underbara öden, del 7 och 8*
Författare: Grimberg, Carl
Utgivning: Stockholm: Norstedt (1985)
Pedagogik: Gymnasiet, kortare utdrag lämpliga för högstadiet
Recension: Det klassiska verket om svensk historia. Inte så utförligt, men trevligt. Enligt den äldre historieskrivningstraditionen innehåller den små anekdoter och personbeskrivningar som modernare verk brukar vara rensade på.

Titel: *När riket sprängdes: fälttågen i Finland och Västerbotten 1808-1809*
Författare: Hornborg, Eirik
Utgivning: Helsingfors: Schildt (1955)
Pedagogik: Gymnasiet
Recension: Första översiktsverket om kriget i populärhistorisk form. Lider av en äldre historiesyn där mycket fokus läggs på militära manövrar. Många av de fördomar som funnits i Sverige och Finland om 1808 - 1809 är fortfarande tagna för givna i boken. Fungerar bra som exempel på skillnaden i historieskrivning om den jämförs med modernare verk, förslagsvis Hårdstedt.

Titel: *Riket sprängs 1809*
Författare: Linder, Jan
Utgivning: Stockholm: Infomanager (2008)
Pedagogik: Gymnasiet, väl ämnad för självstudier
Recension: Ger en sammanfattande bild av händelserna 1808-1809. Fördelaktigt komprimerande av den information som finns hos Hårdstedt och Sandström. Mycket lämplig för den som snabbt vill få en översiktlig bild av kriget och dess konsekvenser.

Titel: *Sveriges sista krig: de dramatiska åren 1808-1809*
Författare: Sandström, Allan
Utgivning: Örebro: Libris (1994)
Pedagogik: Gymnasiet, kortare utdrag lämpliga för högstadiet
Recension: Har även getts ut i nyutgåva 2008 under namnet *Det stora nederlaget* med i stort sett oförändrat innehåll. Fokus ligger på den militära historien, där glänser den dock och det är helt klart det bästa verket för den som vill få en militärhistorisk översikt av finska kriget.

Titel: *Sveriges krig 1808 - 1809*
Författare: Generalstaben
Utgivning: Stockholm: Norstedt (1890-1922)
Pedagogik: Universitetet
Recension: Det stora samlingsverket utgivet ca. 100 år efter kriget i nio band, baserat på arméns bevarade handlingar. Samlar in och kartlägger samtliga slag och ger en mycket bra översikt över ordrar och manövrar för den svenska armén under kriget. Språket är dock inte bara gammalmodigt utan upplägget gör det också svårt för den som inte är militärhistoriskt intresserad att använda sig av verket.

Titel: *September 1808*
Författare: Forsgård, Nils-Erik
Utgivning: Helsingfors:Söderström (2008)
Pedagogik: Gymnasiet, kortare utdrag lämpliga för högstadiet
Recension: Översiktsverk som kopplar samman de stora förloppen i Napoleonkrigen på kontinenten med finska kriget och dess påverkan på det lilla samhället Nykarleby. Som titeln antyder kretsar händelserna kring september 1808. Mycket föredömligt upplagd där parallellerna mellan de stora och små händelseförloppen lyfts fram. Mycket intressanta och användbara kapitel i bokens inledning med fokus på kulturella tendenser i Europa under tidigt 1800-tal.

Titel: *De oändeligt förbannade sluparna*
Författare: Welander Larsson, Iréne
Utgivning: Karlskrona: Statens maritima museer (2008)
Pedagogik: Gymnasiet, kortare utdrag lämpliga för högstadiet
Recension: Ett av få verk som helt fokuserar på de lägre ståndens utsatta situation under finska kriget. Här lyfts de värnpliktiga och vargeringssoldater som agerade roddare på flottans kanonslupar under helvetiska förhållanden fram. Baserad till stora delar på personliga berättelser som nedtecknats i efterhand med hjälp av lokala pastorer.

Titel: *1808: gerillakriget i Finland*
Författare: Persson, Anders
Utgivning: Stockholm: Ordfront (2007)
Pedagogik: Gymnasiet, kortare utdrag lämpliga för högstadiet
Recension: Tar upp de bondeuppror som blossade upp under sommaren 1808 i Finland och på Åland. Även om fokus ligger på de militära förloppen så framstår en bild av kriget som ofta försvinner i de mer allmänt hållna militärhistoriska verken.

Titel: *Sjöfästningen Sveaborgs fall 1808: förräderi eller krigslist*
Författare: Ullman, Magnus
Utgivning: Stockholm: Bokförl. Magnus Ullman (2008)
Pedagogik: Högstadiet, långt tidsperspektiv
Recension: Ger inte bara en bakgrund till fästningens tillkomst och syfte utan även en komplett historik där fästningens kapitulation 1808 är i fokus. Tidsperspektivet sträcker sig ända fram till idag och de många exemplen på Sveaborgs sällskapsliv och inblickar i viktiga historiska händelseförlopp gör den till ett bra standardverk.

- Titel:** *I Torneå och Umeå del 1, 2*
- Författare:** Quennerstedt, Axel
- Utgivning:** Lund: Gleerup (1901, 1903)
- Pedagogik:** Gymnasiet, kortare utdrag lämpliga för högstadiet
- Recension:** Beskriver det sista skedet i finska kriget och ger verklighetsskildringar av livet i fält och hur lokalbefolkningen drabbades av kriget. Ett av få verk som tar upp situationen för civila under kriget och ger även verkliga exempel på den helvetiska situationen vid vinterkvarteren och sjukhusen.

Allmänna översiktsverk

Titel: *Indelt soldat och rotebonde*
Författare: Kumm, Elfred
Utgivning: Stockholm: LT (1949)
Pedagogik: Gymnasiet
Recension: Ett översiktsverk om den indelte soldatens liv. Ett ganska ålderdomligt språk gör den lite svårtillgänglig. För den som verkligen vill sätta sig in i soldaternas liv under både krig och fred är det en mycket bra bok.

Titel: *Kärlek och krig: revolutionen 1809*
Författare: Isaksson, Anders
Utgivning: Stockholm: Bonnier (2009)
Pedagogik: Gymnasiet
Recension: Med Georg Adlersparre som huvudperson behandlas palatsrevolutionen där Gustav IV avsätts och den påföljande riksdagen där 1809 års nya grundlag förhandlas fram. Trots fokuseringen på ledaren för västra arméns uppror som blev startskottet för revolutionen så ger boken en tydlig översikt över de stora förloppen. Adlersparres liv och personlighet ger en intressant inblick i tidsandan och gör boken både djupare och mer svårtillgänglig än *Två dygn som förändrade Sverige*.

Titel: *Två dygn som förändrade Sverige*
Författare: Isaksson, Börje
Utgivning: Stockholm: Natur & Kultur (2009)
Pedagogik: Gymnasiet
Recension: Det bästa översiktsverket över revolutionen 1809, dess bakgrund och konsekvenser. Tyngdpunkten ligger på de stora perspektiven med djupdykningar i huvudpersonernas personlighet och motiveringar. Ger en bra inblick i de olika maktgrupperingarnas diskussioner och konflikter. Om man endast ska läsa en bok om revolutionen 1809 så är det här ett mycket bra val. Ger även en bakgrund till finska kriget och de politiska omvälvningarna i Europa så den som inte är insatt i tidsperioden har inga problem förstå de större perspektiven.

Titel: *Det forna nybyggarlivet i Västerbotten*
Författare: Geijer, Herman
Utgivning: Stockholm: [Gillet] (1935)
Pedagogik: Gymnasiet
Recension: Samlar historier från nybyggarlivet i Västerbotten under 1800-talet. Ger en bild av nybyggarnas situation och de prövningar man mötte i vardagslivet. Historerna spänner mellan möten med och reseskildringar. Språket och urvalet färgas av en äldre historie-skrivningstradition vilket kräver en kritisk läsare.

Titel: *Det svenska samhället 1720 - 2006*
Författare: Hedenborg, Susanna
Utgivning: Lund: Studentlitteratur (2009)
Pedagogik: Universitetet
Recension: Undervisningslitteratur i historia för universitetets grundkurser. Ger en mycket bra översikt av det svenska samhällets utveckling från tidigt 1700-tal fram till idag. För den som vill få en översikt över den samhällsutveckling som sällan kommer fram i de verk som fokuserar på finska kriget rekommenderas den varmt.

Titel: *Från rike till nation*
Författare: Edgren, Monika
Utgivning: Lund: Historiska media (2001)
Pedagogik: Universitetet
Recension: Undervisningslitteratur i politisk ekonomi under 1700-talet i Sverige. Ger ytterligare bakgrund för den som vill fokusera på den politiska och ekonomiska utvecklingen i Sverige. Som fördjupningstext till utvecklingen kring ståndsriksdagen, frihetstiden och bakgrunden till den nya konstitutionen 1809 är den mycket bra för den som vill ha en mer akademiskt lagd text.

Titel: *Svenska äventyr*
Författare: Widding, Lars
Utgivning: Sundbyberg: Semic (1997)
Pedagogik: Mellanstadiet
Recension: Rikligt illustrerad och med lättillgängliga texter så utgör serien med sina korta nedslag i intressanta historiska händelser en bra introduktion för de yngre. Lider starkt av en subjektiv historieskrivning vilket gör att den är direkt olämplig att använda utan diskussion och handledning kring alternativa tolkningar av historien.

Titel: *Finlands historia 3*
Författare: Klinge, Matti
Utgivning: Esbo: Schildt (1996)
Pedagogik: Gymnasiet
Recension: Populärhistoriskt verk om Finlands historia. Del tre av Klinge tar bland annat upp finska kriget och det ryska maktövertagandet. Standardverket för den som vill ha litteratur med fokus på Finland, även om avsnittet som berör kriget 1808-1809 inte är så omfattande. Mycket som sällan tas upp i den svenska historieskrivningen som utvecklingen i Finland efter kriget tas upp här.

Titel: *Eliten, riket och riksdelen*
Författare: Samuelsson, Jan
Utgivning: Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland (2008)
Pedagogik: Universitetet
Recension: Tar upp migrationsrelationerna mellan Sverige och Finland från 1720 fram till 1820. Ger en tydlig och bra bild av förflyttningsströmmar och hur de påverkas av den politiska utvecklingen. Även förändringar efter Finska kriget tas upp.

Titel: *Dräkt och uniform*
Författare: Bellander, Erik
Utgivning: Stockholm: Norstedt (1973)
Pedagogik: Universitetet
Recension: Går igenom den historiska utvecklingen av den svenska militärens uniformer. För den militärhistoriskt intresserade är den ett standardverk, för den mer översiktligt intresserade är den dock något svårtillgänglig. Rikligt illustrerad och bra för att hitta exempel på tidens uniformsmode.

Titel: *En resa i Västerbotten för hundra år sedan*
Författare: T. Hernód
Utgivning: Stockholm: [Gillet] (1938)
Pedagogik: Gymnasiet
Recension: En ren reseskildring genom Västerbotten från tidigt 1800-tal. Både landskap och människor beskrivs ingående på ett tidstypiskt språk. Den ålderstigna berättarstilen till trots ett intressant verk för den som vill få översiktlig information om länet under nybyggartiden.

Titel: *Mat och människor: en norrbottnisk matresa*
Författare: Lång, Ann-Louise
Utgivning: Gammelstad: Friluftsmuseet Hägnan (2006)
Pedagogik: Mellanstadiet
Recension: Översiktlig fotobok om hur man levde i Norrbotten under olika tidsperioder. Rikligt med fotografier och enkel men lärorik text. Ger en inblick inte bara i matkulturen utan hela vardagslivet med jakt, jordbruk och hantverk. Mycket passande för självstudier.

Titel: *Mordet på Axel von Fersen*
Författare: Lindqvist, Herman
Utgivning: Lund: Historiska media (2006)
Pedagogik: Gymnasiet
Recension: Lindvists förmåga att skriva underhållande om historia vägs ofta upp av en subjektiv och okritisk inställning till historiska fakta. Mordet på Axel von Fersen är en oklar historia i sig vilket medför att de goda kvalitéerna här inte övermannas av de dåliga.

Titel: *Varans vägar och världar*
Författare: Ahlberger, Christer
Utgivning: Göteborg: Historiska institutionen, Göteborgs Universitet (2007)
Pedagogik: Universitetet
Recension: En samling artiklar kring 1700-talets tidiga industriella utveckling i Sverige. Tar särskilt upp textilindustrin. Intressant endast för den som verkligen vill fördjupa sig i den industriella utvecklingen i Sverige.

Samtida litteratur

Titel: *Dagbok från fälttåget i Österbotten*
Författare: Ehrström, Erik Gustaf
Utgivning: Stockholm: Atlantis (2008)
Pedagogik: Gymnasiet, kortare utdrag lämpliga för högstadiet
Recension: Som student tar Ehrström anställning en sommar i den finska armén som ansvarig för förnödenheter. Dagboken är förd under det framgångsrika fälttåget sommaren 1808 och slutar med den svenska arméns reträtt norrut. Den ytterst personliga berättelsen är fylld av anekdoter, poetiska utlägg och författarens personliga bekymmer. Ger inte bara en ögonblicksbild från fälttåget utan också insyn i hur tidens övre medelklass formulerade sina tankar.

Titel: *Berättelse om kust-arméns expedition till Vesterbotten...*
Författare: Gravallius, Ehrnfred
Utgivning: Umeå: Två förläggare (1980)
Pedagogik: Universitetet, kortare utdrag lämpliga för gymnasiet
Recension: Gravallius medföljde expeditionen till Västerbotten som fältpräst och i brev till sin blivande hustru nedtecknade han observationer och förde dagbok. Språket är högravande och skildringarna av händelseförlopp nedtecknade av en person som sällan befann sig där de ägde rum. En ytterst subjektiv berättelse som ger en tydlig bild av tidens propagandistiska tonläge i politiken.

Titel: *Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808 - 1809*
Författare: Ljunggren, Carl Johan
Utgivning: Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland
Pedagogik: Universitetet, kortare utdrag lämpliga för gymnasiet
Recension: Som officer i den svenska armén ger Ljunggren en mycket närvarande skildring av krigshändelserna. Det är fortfarande en subjektiv skildring som ofta saknar de stora perspektiven men istället ger personliga kommentarer och åsikter. En mycket bra bok för att komplettera de torra beskrivningarna i Generalstaben om man är intresserad av militärhistoria

Titel: *Kriget och tillståndet i Västerbotten 1809*
Författare: Regné, Per Gustaf
Utgivning: Stockholm: Fahlcrantz (1891)
Pedagogik: Universitetet
Recension: Regnérs verk är en mycket bra översikt över den del av Finska kriget som utspelade sig i Västerbotten. Trots att boken utkom innan 1900-talet är historie-skrivningen mycket användbar och läsvärd. Med sitt snäva fokus ger den en djupare inblick i de händelser som tas upp men ger också en bakgrund till varför kriget under 1809 kom till Västerbotten.

Titel: *Anteckningar rörande expeditionen åt Westerbotten år 1809*
Författare: Sparre, Pehr
Utgivning: Stockholm: Bonnier (1865)
Pedagogik: Universitetet, kortare utdrag lämpliga för gymnasiet
Recension: En pamflett som på tidstypiskt vis argumenterar på ett politiskt plan kring olika personers agerande kring det sista slaget på svenska mark, vid Sävar. Intressant för den som vill få en inblick i hur de offentliga diskussionerna rörande kriget kunde formuleras vid mitten av 1800-talet.

Titel: *Journal hållen under resor i Ryssland*
Författare: Hauswolff, Adelaide
Utgivning: Lysekil: Pontes (2007)
Pedagogik: Gymnasiet, kortare utdrag lämpliga för högstadiet
Recension: Dagbok skriven till en vän i Finland medan Adelaide följde sin far, officerare vid den kapitulerade fästningen Sveaborg, i krigsfångenskap under 1808 - 1809. Ett av få utgivna verk där en kvinna skriver om sina upplevelser av kriget. Börjar när resan mot Ryssland startar, men på den långa vägen till Ryssland ges en bild av kriget sedd med de högre ståndens ögon. Även under krigsfångenskapen i Ryssland så är det de högre skiktens sällskapsliv med kortaftnar och baler som skildras. Språket är tidstypiskt målände och mycket välformulerat, vilket gör att den inte är särskilt svår att sätta sig in i för en modern läsare.

Titel: *Cajsa Wargs kokbok: man tager vad man haver*
Författare: Warg, Cajsa
Utgivning: Stockholm: Klassikerförl. (1999)
Pedagogik: Högstadiet, kortare utdrag lämpliga för mellanstadiet
Recension: Den klassiska kokboken innehåller beskrivningar på mängder av recept och råvaror som gör den till en guldgruva för att förstå tidens matkultur.

Skönlitteratur

Titel: *Fänrik Ståls sägner*
Författare: Runeberg, Johan Ludvig
Utgivning: Stockholm: Themis (2008)
Pedagogik: Högstadiet
Recension: Runebergs klassiska diktverk har i generationer anlagt tonen i den svenska historieskrivningen om Finska kriget. Att verket håller mycket hög klass är odiskutabelt, men en diskussion huruvida skildringen stämmer överrens med verkligheten kan behövas.

Titel: *Affairen vid Ratan*
Författare: Holm, Björn
Utgivning: Stockholm: Wahlström & Wistrand (2004)
Pedagogik: Gymnasiet
Recension: Skönlitterär skildring av expeditionskårens resa till Ratan och slaget vid Sävar. Gravallius och Ljunggren har använts som källor och återfinns i berättelsen tillsammans med andra populärhistoriska inslag som den kvinnliga soldaten Servenius. Spännande tidsskildring som följer förlagorna bra.

Titel: *Det glömda kriget 1808 - 1809*
Författare: Kimselius, Kim
Utgivning: Eringsboda: Roslagstext (2008)
Pedagogik: Mellanstadiet
Recension: Tidsresande barn hamnar mitt i Finska kriget och är med om spännande äventyr. Lämpar sig för högläsning då den är skriven för en yngre målgrupp.

Titel: *Döbeln: en berättelse från 1813*
Författare: Stolpe, Sven
Utgivning: Eringsboda: Askild & Kärnekull (1975)
Pedagogik: Mellanstadiet
Recension: Ungdomslitteratur med fokus på von Döbeln. Fungerar också bra som högläsning för yngre elever.

Litteratur om rollspel

Titel: *Rollspel i skolan: upplevelsebaserat lärande*
Författare: Axelzon, Fredrik
Utgivning: Lund: Btj förl. (2007)
Pedagogik: Lärarmaterial
Recension: Litet översiktsverk om rollspel i skolan. Ger en översiktsbild av vad rollspel är, och hur det kan användas i en pedagogisk miljö. Innehåller också illustrativa exempel samt ett enkelt rollspel för den som vill pröva på metoden. En mycket användbar bok som effektivt avdramatiserar rollspel och ger verktyg för att genomföra ett lyckat klassrumsrollspel.

Titel: *Rollspel i undervisningen*
Författare: Boréus, Kristina
Utgivning: Stockholm: Univ. (1994)
Pedagogik: Lärarmaterial
Recension: Rapport från försök med rollspel som seminariemetod för eleverna i grundkursen i politisk teori vid Stockholms Universitet. Visar hur rollspel kan användas i undervisningen och ger lärdomar från de försök som författaren själv genomfört.

Titel: *Improve your primary school through drama*
Författare: Dickinson, Rachel
Utgivning: London: David Fulton (2006)
Pedagogik: Lärarmaterial
Recension: Ger en helhetsbild av drama som metod i grundskolan. Baserad på pedagogisk teori som genomförts i praktiken. Mycket bra bok med många exempel och övningar. Inriktar sig först och främst på de lägre årskullarna.

Titel: *Berättarboxen*
Författare: Kihlgård, Peter m.fl.
Utgivning: Göteborg: Fabel (2005)
Pedagogik: Lärarmaterial
Recension: Sammanlagt nio titlar som tar upp olika sidor av berättande. Mycket användbart material finns för de som på något sätt själva vill fördjupa sig i berättande, rollspelande och dramatikens uppbyggnad.

